

STOPAMA **P**OBIIJENIH

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

»Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«

Godina XIX., broj 1 (35), Široki Brijeg, siječanj – lipanj 2026., cijena 4 KM (2 EUR)

S njima kroz život

D. G., **S njima kroz nevolje**

M. B., **Vraćen mu je život**

Marija Češkić, **Pomogli su mi pobijeni hercegovački franjevci**

I. M., **Uslišena mi je molitva po zagovoru fra Paške Martinca**

Mirna Matijević, **Život sa Širokobriškim mučenicima**

Ivana Mikulić, **Hvala Bogu da ih upoznah**

Michael O'Brien, **»Utišani« mučenici govore svijetu**

Mirela Lovrić, **Nešto me vuče »da se javim fratrima«**

D. P., **Uslišanje**

Zahvalna majka, **Oni su nam ju vratili**

Marijan Mikac, **Bijela Gospa**

N. N., **Snaga želje i molitve**

Federico Tarlini, **Vratio sam se molitvi i sakramentima**

L. Z., **Oni su nam darovali dijete**

Vesna Leto, **Ozdravljenja na grobu mučenika**

A. S., **Naizgled nije bilo nade**

V. M., **Čudesno ozdravljenje od covida-19**

V. Z., **Oni su me ozdravili**

www.pobijeni.info/odjek-u-puku

don Josip Mužić, **Gospa na Brigu** / 28

Anđelka Kraljević, **fra Krsto Kraljević, brat u nevolji i most prema ozdravljenju** / 37

fra Ante Dodig, **Molitvom do istine** / 37

I. Č., **Prošla sam kroz ta vrata** / 39

SLUGE BOŽJE FRA ANDRIJA TOPIĆ I 49 BRAĆE

fra Bono Andarić (1903.)

fra Marko Barbarić (1865.)

fra Kazimir Bobek (1901.)

fra Jozo Bencun (1869.)

fra Marko Dragičević (1902.)

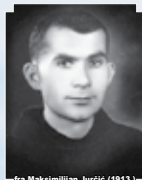
fra Zvonko Grubišić (1915.)

fra Mijenko Ivanković (1924.)

fra Andrija Jelić (1904.)

fra Maksimilijan Jerčić (1913.)

fra Rado Jurčić (1925.)

fra Fabijan Kordić (1890.)

fra Viktor Kosir (1924.)

fra Julijan Kožul (1906.)

fra Tadija Kožul (1909.)

fra Krsto Kraljević (1895.)

fra Stanko Kraljević (1871.)

fra Jakov Križić (1893.)

fra Žarko Leventić (1919.)

fra Stobodan Lončar (1915.)

fra Bonifacije Majić (1883.)

fra Stjepan Majić (1925.)

fra Nevinko Mandić (1908.)

fra Paško Martinac (1882.)

fra Đurinko Mikulić (1919.)

fra Arkandeo Nučić (1896.)

fra Borislav Pandžić (1910.)

fra Krešimir Pandžić (1892.)

fra Fabijan Paponja (1897.)

fra Nenad Pehar (1910.)

fra Julijan Petrović (1923.)

fra Leo Petrović (1883.)

fra Matorić Prčić (1912.)

fra Rado Prusina (1884.)

fra Metod Puljić (1912.)

fra Ludovik Radotić (1925.)

fra Leonardo Rupčić (1907.)

fra Petar Sesar (1895.)

fra Mariofil Sivić (1913.)

fra Ivo Slišković (1877.)

fra Bernardin Smoljan (1884.)

fra Martin Sopča (1891.)

fra Kornelije Susac (1925.)

fra Dobroslov Šimović (1907.)

fra Andrija Topić (1919.)

fra Grgo Vasilj (1886.)

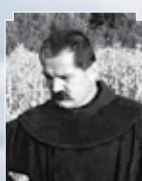
fra Radoslav Vučković (1894.)

fra Roland Zlopaša (1912.)

fra Valentin Zovko (1889.)

fra Augustin Zubac (1896.)

fra Zdenko Zubac (1911.)

Narod ih zove »Širokobriški mučenici«.

Tražimo svjedočenja i dokumente o njihovim pogubljenjima 1945.

Ako štogod znate o tim nemilim događajima, dojavite što prije Vicepostulatori.

Također dojavite ako ste na njihov zagovor dobili neku milost ili čudo.

Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu slavimo sv. misu za svjedoke, dobročinitelje, suradnike...

www.pobijeni.info

Iz sadržaja

IZ LJETOPISA	4
STRATIŠTA	14
GLAS O MUČENIŠTVU	17
GLAS O ZNAKOVIMA	28
NATJEČAJ	40
POVIJESNE OKOLNOSTI	43
PODLISTAK	46

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, XIX., 1 (35), Široki Brijeg, siječanj – lipanj, 2026.
Broj zaključen 31. prosinca 2026.

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

LEKTURA I KOREKTURA:
Zdenka Leženić

ADRESA:
Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

VEZA:
tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

GRAFIČKI PRIJELOM I TISAK:
FRAM-ZIRAL, Mostar

GLASILO IZLAZI POLUGODIŠNJE:
siječanj i srpanj
Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

CIJENA POJEDINOG PRIMJERKA:
4 KM; 2 EUR

GODIŠNJA PRETPLATA (\$ POŠTARINOM):
BiH 10 KM; HR i EU 11 EUR; CH 11 CHF;
SAD 16 USD; Canada 17 CAD

SLANJE PRETPLATE, DOBROVOLJNIH PRILOGA:
a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar; Korisnik: Hercegovačka franjevačka provincija; Svrha: prilog Vicepostulaturi
tekući račun: 3381602276649744
devizni račun:
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

Urednikova riječ

FRA MILJENKO STOJIC

Dragi čitatelji!

Živimo u vremenima kada nam umjesto uzora pred oči stavljaju razne zvijezde i zvjezdice ili, blago rečeno, potrošnu robu, besprizornike. Naravno, omotano je to u šaren omot kako bismo lakše progutali. Očito nas smatraju nedoraslom djecom koju se time može zavesti.

No, onaj tko drži do sebe, ne će progutati tu udicu. Jasno mu je kako takva hrana za dušu nije dobra, kao što ni za tijelo nije dobra umjetna hrana. Umjesto toga i za dušu i za tijelo tražit će onu pravu hranu.

Vicepostulatura pobijenih hercegovačkih franjevaca odavno je poslala tim putem. Naslonila se na sve one koji su prije govorili o svemu tome i ustrajno poslala dalje. Danas smo na točki da je 50 od njih 66 proglašeno slugama Božjim. Crkva ih je prepoznala nepatvorenim primjerima za nasljedovanje ili za našu duhovnu i duševnu hranu. Zasjat će oni u budućnosti još jače, jer nastavljamo osvjetljivati njihov život i rad, snagu njihova mučeništva. To čisti i našu svijest te nas čini otpornijima na krive korake u životu.

Naravno, ne zaboravljamo ni onih preostalih 16. I dalje za njih tražimo svjedočenja i dokumente kako bi i oni što prije postali slugama Božjim te nastavili ići prema oltaru. Uvjereni smo da su to zaslužili, ali zbog okolnosti njihova ubojstva još ne uspijevamo prikupiti dovoljne dokaze za njihovo mučeništvo.

Pred vratima nam je i objelodanjivanje službene molitve za uzdignuće na oltar slugu Božjih hercegovačkih franjevaca te za njihov zagovor pred Bogom glede neke naše potrebe. Nadam se da će do sljedećega broja ovoga našega glasila to već biti urađeno. Baš se radujem tome trenutku. Zaslužili su da se i službene molitve, a ne samo one naše osobne, sliju njima u čast.

Uvjeren sam da će sve ovo biti na korist našem narodu i svima onima koji će prepoznati da su sluge Božje ubijeni hercegovački franjevci dostojni nasljedovanja. A i te kako nam je u ova vremena potrebna jasnoća naših pogleda.

Znam, ponovio sam određene misli iz prošloga uvodnika. Želim da nam se usjeku u pamet te da zajednički nastavimo naprijed. Bog će nam zacijelo u tome pomoći.

Mir vam i dobro!

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

»Prema odredbama vrhovnog svećenika Urbana VIII., zabranjeno je da sluga Božji, bez prethodnog dopuštenja Svete Stolice, bude predmetom javnoga crkvenog štovanja. Te odredbe nipošto ne priječe privatnu pobožnost sluzi Božjem, niti spontano širenje njegova glasa svetosti ili mučeništva i znakova. (čl. 117, § 1. i 2.)

Ako nije pronađeno nepropisno štovanje, biskup ili njegov ovlaštenik pristupa sastavljanju izjave o neiskazivanju štovanja, tj. izjave kojom se potvrđuje da se odluke Urbana VIII. poštuju. (čl. 119, § 1.)«

Iz Upute Majka Svetaca

Širokobriješki transparent za ubijene franjevence **dirnuo tisuće na Thompsonovu koncertu**

Zagreb, 5. srpnja 2025.

jabuka.tv / IVANA KARAČIĆ

U oči povijesnoga koncerta Marka Perkovića Thompsona, koji se 5. srpnja održao na zagrebačkom Hipodromu, skupina Širokobriježana okupljenu je mnoštvu i medijima poslala snažnu poruku. Naime, istaknuli su transparent s imenima hercegovačkih franjevaca ubijenih u jugokomunističkim zločinima tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata. Bio je to dostojanstven i dojmljiv čin sjećanja kojim su Širokobriježani podsjetili na tragičnu sudbinu

crkvenih mučenika iz Hercegovine, a njihova poruka naišla je na duboko poštovanje među okupljenima. Taj simbolični trenutak još je jednom potvrdio kako glazbeni događaji mogu postati platforma za izražavanje kolektivnoga pamćenja i nacionalnoga ponosa.

Namisaio o plakatu potekla je od Mate Glavine iz Knešpolja. Rodila se u njegovoj glavi dok je s ocem Slavkom bio na Bleiburgu 16. svibnja ove godine. Podržali su ga u tome obitelji i prijatelji: Slavko Glavina, Mirela Glavina, Boris Glavina, Ana Glavina, Ana Ilić, Bože Soldo, Luka Soldo, Mario Hrsto, Jozo Hrsto i

Tomislav Pinjuh. Htjeli su pokazati da će uvijek biti onih koji ne zaboravljaju naše mučenike vjere i domoljublja, onih koji znaju što je sjećanje, molitva i zajedništvo.

Transparent s likovima ubijenih hercegovačkih franjevaca i s hrvatskim simbolima izazvao je snažne osjećaje i duboko poštovanje kod svih koji su ga vidjeli. Ljudi su s velikim oduševljenjem prilazili, raspitivali se, tražili da se slikaju s njim i s njegovim nositeljima želeći na taj način pokazati koliko im znači čuvanje uspomene na naše mučenike. ✍

Širokobriški mučenici na IV. europskom kongresu OFS-a i FRAME

Linars del Valles, 23. srpnja 2025.

IVANA VIDOVIĆ /
svjetovni-franjevci.info /
LUCIJANA KOŽUL

U Linars del Vallesu u Španjolskoj od 14. do 19. srpnja 2025. održan je IV. europski kongres OFS-a i Frame. Na kongresu je sudjelovalo više od 120 predstavnika iz 20 europskih zemalja. OFS i Framu BiH predstavljalo je 13 braće i sestara među kojima su bili i ministra Mirela Barbarić, predsjednik Frame Marko Garić te duhovni asistent Frame fra Ivan Hrkać.

Predstavnici OFS-a i Frame BiH na kongresu su sudjelovali čitanjem i pjevanjem na svetim misama, animiranjem molitvi i vođenjem radnih skupina. Glavna tema kongresa bila je 800. obljetnica *Pjesme brata Sunca* te su sudionici kroz različita predavanja,

radove u skupinama i molitvu razmišljali o pozivu, poslanju i cjelokupnom identitetu svjetovnih franjevaca kroz prizmu *Pjesme*.

Prvi dan kongresa počeo je sv. misom koju je predvodio jedan od četvorice generalnih duhovnih asistenata OFS-a fra Stefan Acatrinei, OFM Conv. Nastavilo

se predstavljanjem zemalja koje su sudjelovale na kongresu.

Večeri su bile posvećene bratskom zajedništvu tijekom kojih su se predstavile nazočne zemlje. Tako su se druge večeri članovi OFS-a i Frame predstavili pučkim napjevom iz ramskoga kraja te

tradicionalnim hercegovačkim plesom. Svi sudionici imali su priliku kušati slatke i slane delicije iz BiH, kao i dobiti medaljicu Gospe Međugorske. Posebni naglasak večeri bio je upoznavanje sa Širokobriškim mučenicima. Platno sa slikama pobijenih fratara na kraju su

poklonili fra Stefanu.

Zadnja večer bila je posvećena domaćinima koji su kroz tradicionalne plesove i običaje predstavili svoju zemlju gostima.

Kongres je završen svečanim slavljem sv. mise koju je predvodio fra Stefan Acatrinei. ✍

Hardomilje: Predstava o mučeništvu hercegovačkih franjevacu snažno odjeknula uoči blagdana sv. Stjepana

Hardomilje, 3. kolovoza 2025.

ljportal.com /
LUCIJANA KOŽUL

Blagdan sv. Stjepana Prvomučenika, zaštitnika i zagovornika sela Hardomilje, svake godine donosi poseban duh zajedništva i molitve kako za mještane tako i za cijelu župu Humac. Hardomiljčanima ovaj je blagdan snažna poveznica s predajom i vjerom predaka koji su na ovome mjestu započeli gradnju kamene crkve.

Ovogodišnja proslava obilježena je bogatim trodnevnim programom koji

je započeo u četvrtak, 31. srpnja i trajao do nedjelje 3. kolovoza. Dani su bili ispunjeni duhovnim sadržajem, kulturnim događanjima, svjedočanstvima vjere te susretima naraštaja uz pjesmu i molitvu. Trodnevnicu su predvodili don Pavo Prusina, don Luka Klarica i don Kruno Boras. Na sam blagdan sv. Stjepana Prvomučenika sv. misno slavlje predvodio je fra Valentin Vukoja, župni vikar na Širokom Brijegu.

Na uočnicu nakon sv. mise posjetitelji su pogledali snažnu predstavu *Dide, pobiše nam fratre* u izvedbi dramske

sekcije Franjevačke mladeži i Franjevačkog svjetovnog reda iz Širokog Brijega. Autorica teksta predstave je prof. Mirela Lovrić, a scenarij obogaćen filmskim isječcima pripremio je Gojko Jelić. Predstava vjerodostojno prikazuje vrijeme Drugoga svjetskog rata i poraća u Hercegovini te donosi izvoran prikaz života, stradanja i vjere jednog naroda u teškim vremenima, a posebno stradanje 66 hercegovačkih franjevacu, među kojima je i fra Leonardo Rupčić, rodnom iz Hardomilja. Gledatelje je posebno dotakao dirljiv dijalog između djeda i unuka. ✍

Macelj: Obilježen dan žrtava totalitarnih režima uoči komemoracije na Jazovki

Macelj, 22. kolovoza 2025.

ika.hkm.hr /
LUCIJANA KOŽUL

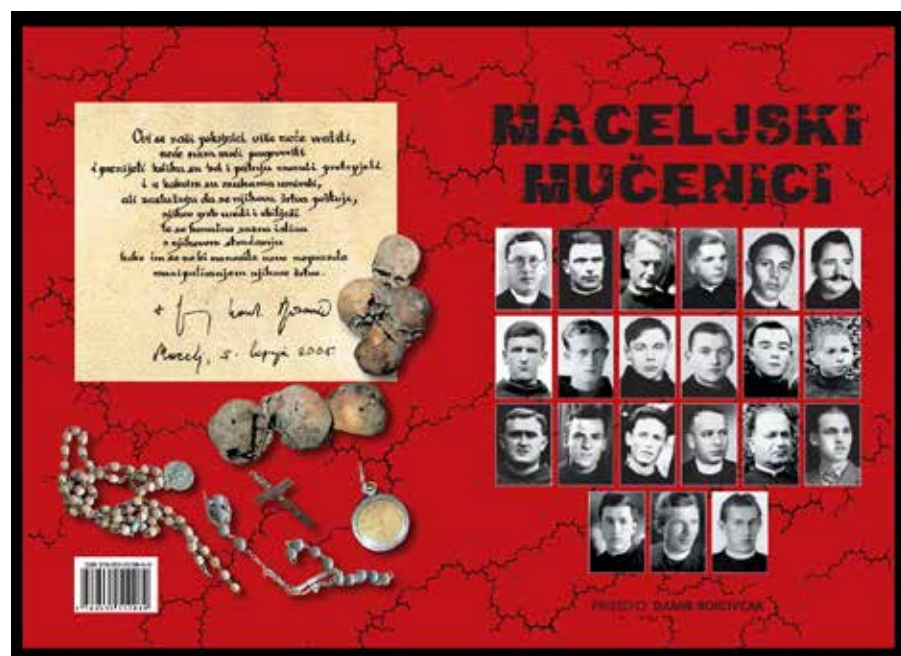
Upovodu Europskoga dana sjećanja na žrtve zlosilnih režima, članovi Udruge Macelj 1945., Hrvatskog žrtvoslovnog društva Zagreb i Hrvatske žene Krapina u petak 22. kolovoza okupili su se na Macelju, »najvećoj grobnici u Hrvata« u kojoj je pokopano 1.247 žrtava.

Predvođeni Vjekoslavom Jaklinom, predsjednikom Udruge, molitvom, paljenjem svijeća i polaganjem vijenaca odali su počast žrtvama koje su ubili jugokomunisti za vrijeme Drugoga svjetskog rata i poraća.

Nakon molitve kod maceljske grobnice okupljeni su pohodili i lokalitet Lepa Bukva, mjesto posebne tragedije hrvatske Crkve. Tamo je u noći 4./5. lipnja 1945., bez suđenja i dokazane krivnje, likvi-

diran 21 svećenik, redovnik i bogoslov, zajedno s još 80 zarobljenika. Ukupno se spominje 101 žrtva ekshumirana iz jame IV.D. Kod velikog križa na Lepoj Bukvi zapaljena je svijeća i izmoljena molitva, kao svjedočanstvo da patnja tu ubijenih ne smije biti prepuštena zaboravu.

Dopredsjednik Udruge Damir Borovčak podsjetio je okupljene na važnost stalnog održavanja ovog spomen-mjesta te predstavio priručnu knjižicu *Macelj-*

ski mučenici, izdanu u nakladi Udruga Macelj 1945. Knjižica donosi podatke, fotografije i životopise ubijenih svećenika i bogoslova, približava njihovu patnju i posljednje sate života. U knjizi je objavljena i molitva koju je napisao fra Miljenko Stojić, uz ostalo i dopredsjednik udruge Macelj 1945. Podsjetimo kako su na lokalitetu Lepa Bukva pronađeni i ostatci trojice hercegovačkih franjevača, sudionika Križnoga puta: fra Metoda Puljića, fra Darinka Mikulića i fra Julijana Petrovića. Zajedno s drugima pokopani su 2005. u crkvi Muke Isusove u Maclju. ✍

Dostojanstvena komemoracija i misa na Groblju mira u spomen svim žrtvama zlosilja

Bile, 23. kolovoza 2025.

MARIJANA TOMAŠEVIĆ

/ grobljemira.info /

LUCIJANA KOŽUL

U povodu obilježavanja Europskog dana sjećanja na žrtve zlosilnih režima, fašizma, nacizma i komunizma i u povodu 80. obljetnice stradanja hrvatskog naroda na križnim putovima, na Memorijalnom centru Groblje mira na Bilima u subotu 23. kolovoza upriličena je komemoracija i služena sv. misa zadušnica. Komemoracija je održana u organizaciji Memorijalnog centra Groblja mira pod pokroviteljstvom Hrvatskog narodnog sabora (HNS) BiH.

Prije misnog slavlja odana je počast žrtvama polaganjem vijenaca i paljenjem svijeća izaslanstava te prigodnom molitvom za pokojne koju je predvodio fra Miljenko Stojić. Nakon polaganja

vijenaca nazočnima se u ime predsjednika HNS-a dr. Dragana Čovića obratila gospođa Marija Buhač, predsjednica Vlade Hercegovačko-neretvanske županije.

Misno slavlje predvodio je fra Jozo Grbeš, provincijal Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM. Program i misno slavlje svojom pjesmom uvećao je župni zbor »Kraljica Mira« iz Međugorja pod ravnanjem s. Irene Azinović. Sumisio je velik broj svećenika. Puka je bilo više nego ikada do sada, preko 5.000.

U svojoj propovijedi provincijal fra Jozo Grbeš je naglasio: »Preživio je puk hrvatski stoljeća muke i ona dva plačuća stoljeća novije povijesti. Preživio je Turke i svakakve napade Istoka i Zapada. Preživio je puno toga hrvatski puk, posebice nepravde XX. stoljeća. Preživio je jadne vođe, prodane duše, slabe

karaktere. Preživio je on izgubljene bitke i planirane izdaje. Preživio je sve moguće jugoslavenštine raznih hrvatskih glava.« Nadalje je provincijal nastavio: »Kako to da čovjek ne razumije da ne može pomoći sebi, ili svome, ili svojoj ideji dok u isto vrijeme uvećava patnje drugoga? Ne može! Priča roditelja nije najveća maksima, ali istina jest. Bez straha, jer istina je jača od njega! Bez obzira na posljedice, jer istina može nositi sve svoje terete. Veliki ljudi uvijek su spremni priznati pogreške, tražiti i nuditi praštanje. Jedino tako država i njezini ljudi mogu mirno ići naprijed. Suprotno tome rat se nastavlja. Istina je uvijek njegova najveća žrtva. ... Ali postoji jedan koji vodi povijest i život. Krist Isus. Mi u njemu nalazimo izvor, snagu i put. Isus nas poziva da svijetu damo okus, značenje, svrhu, smjer i želju.«

Obilježavanju Europskog dana sjećanja nazočili su predstavnici Crkve u Hrvata, dužnosnici HNS-a BiH, izaslanstvo države Hrvatske, izaslanstva udruga i hrvatskih zajednica iz inozemstva, a među njima službena izaslanstva iz Njemačke i Austrije. Svojim dolaskom događaj su uveličali i predstavnici društvenog, kulturnog, političkog i gospodarskog života BiH, kao i predstavnici udruga proisteklih iz Domovinskog rata, te brojni drugi uzvanici i gosti.

Na završetku misnoga slavlja okupljenima se obratio fra Miljenko Stojić, povjerenik Komisije HBK i BK BiH za hrvatski žrtvoslov u hercegovačkim biskupijama, ujedno jedan od utemeljitelja Groblja mira. U svom obraćanju fra Miljenko je s posebnim poštovanjem istaknuo sve one koji su od samih početaka bili uz ovaj projekt. Najprije je uputio zahvalu HNS-u BiH na čelu s predsjednikom dr. Draganom Čovićem, kao i članovima Udruge Mir International na čelu s gosp. Milom Pušićem, zatim svima onima koji su doprinijeli da ovaj dan lijepo

prođe te na osobit način obiteljima ubijenih koji ovim postavljenim križevima svjedoče da nisu zaboravili svoje pretke, kao i onima koji doprinose da križevi dobiju i takvi kojima ih nema nitko darovati. Na koncu govora fra Miljenko je

posebno zahvalio današnjem predvoditelju misnoga slavlja provincijalu fra Jozi kojem je ovom prigodom uručio i dar: odljeveni kip Pietà što ga je napravio hrvatski branitelj Ivica Markota, član obrane generala Gotovine i Praljka. ✍

Pokopane žrtve iz jame Jazovke te predane zastave s lijesova zaslužnim ustanovama, udrugama i pojedincima

Jazovka, 24. kolovoza 2025.

DAMIR BOROVIČAK /
LUCIJANA KOŽUL

Zagrebački nadbiskup Dražen Kutleša u subotu 23. kolovoza, na Europski dan sjećanja na žrtve zlosilnih režima, predvodio je dostojanstven pokop 814 žrtava jugokomunističkog režima otkopanih iz jame Jazovka. Uz nadbiskupa Dražena Kutlešu sumisili su vojni ordinarij Jure Bogdan, križevački vladika Milan Stipić, gospičko-senjski

biskup Marko Medo, umirovljeni vojni ordinarij Juraj Jezerinac i umirovljeni grkokatolički biskup Križevačke eparhije Nikola Kekić te brojni svećenici.

Komemoraciji su nazočili i visoki državni dužnosnici uključujući dopredsjednika Vlade i ministra hrvatskih branitelja Tomu Medveda te dopredsjednika Hrvatskog sabora i predsjednika Povjerenstva za utvrđivanje sudbine žrtava zločina počinjenih neposredno nakon Drugoga svjetskog rata Ivana Penavu.

Nadbiskup je u propovijedi govorio u obliku svjedočanstva žrtava, dopuštajući da njihov glas, nasilno ušutkan u ponoru, progovori kroz njegovu riječ. »Danas vam progovaram ne iz ljudskog sjećanja, nego iz tišine ove jame. Govorim iz dubine zemlje koja mi je bila grob, ali i s visine neba koje mi je postalo dom. Ja sam duša hrvatskoga vojnika. Moje tijelo ovdje je počivalo više od osamdeset godina, a za moje ime nikada niste čuli. Nitko ga nije zapisao na spomen-ploču, o njemu se nije učilo

u školi. Ali danas, po Božjoj volji, mogu vam ispričati svoju priču.»

Poručio je da pomirenje bez istine nije moguće te da se mir može graditi samo na čvrstim temeljima istine, jer »samo istina oslobađa«. Upozorio je i kako komunizam, za razliku od nacizma i fašizma, nikada nije službeno osuđen, a njegovi počinitelji nikada nisu odgovarali. »Duga šutnja, čak i u slobodnoj Hrvatskoj, mnoge je od nas zauvijek učinila nevidljivima i dopustila da naši zločinci ostanu neosuđeni i štoviše nagrađeni«, rekao je nadbiskup,

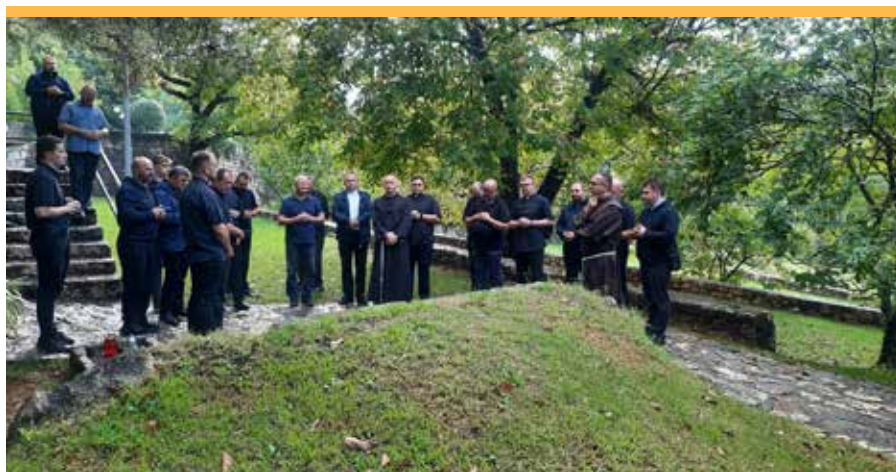
dodavši da žrtve, iako izbrisane iz povijesti, nikada nisu bile nevidljive Bogu koji pamti svaku suzu i svaku nepravdu.

Ministar Tomo Medved u svom je govoru tijekom sprovednoga obreda istaknuo kako je »zločin u Jazovki postao simbol bezumlja komunističkog režima«. Podsjetio je da je Ministarstvo hrvatskih branitelja od 2020. provelo sustavno iskapanje te da je antropološka analiza potvrdila stravične razmjere zločina. Među 814 žrtava pronađeno je i 13 žena, troje djece u dobi od 12 do 14 godina te najmanje

99 osoba mlađih od 20 godina. »Današnja je komemoracija stoga i poziv na beskompromisnu osudu tih strašnih zločina komunističkog režima«, zaključio je ministar Medved.

Naposlijetku su posmrtni ostatci 814 žrtava položeni u zajedničku grobnicu, podno spomenika akademskog kipara Kuzme Kovačića koji podsjeća na grotlo jame Jazovka. Obredni protokol pokopa predvidio je dostojanstveno skidanje hrvatskih zastava s lijesova. Zastave su redom složene i uručivane zaslužnim osobama, ustanovama i udrugama koje imaju logičnu povezanost sa žrtvama iz jame Jazovka. Tako je za Vicepostulaturu postupka mučeništva hercegovačkih franjevac, koju vodi vicepostulator fra Miljenko Stojić, zastavu preuzeo Ante Beljo, predsjednik Hrvatskog žrtvoslovnog društva. Tom prilikom je rečeno da se sudbina hercegovačkih franjevac povezuje sa žrtvama Jazovke, jer oba mjesta svjedoče o istoj tragediji hrvatskog naroda. Sjećanje na tragičnu smrt frataru, nazočnost ljudi iz Hercegovine i primanje zastave s Jazovke, simbolizira sjećanje na sve one duhovne osobe koje su stradale, a čija se mjesta pogubljenja još uvijek traže. ✍

Svećenici i bogoslovi iz Požeške biskupije hodočastili u Hercegovinu

Široki Brijeg, 25. rujna 2025.

LUCIJANA KOŽUL

Dana 25. rujna samostan i vicepostulaturu na Širokom Brijegu posjetili su svećenici i bogoslovi iz Požeške biskupije, među kojima je bio i požeški biskup mons. Ivo Martinović te župnik i voditelj svetišta Gospe od suza u Pleternici vlč. Dragan Hrgić. Kako velik broj svećenika pomaže ispovijedati u svetištu Gospe od suza u Pleternici, organizirano je hodočašće u znak zahvale tim svećenicima.

Prvi dan hodočašća bili su u Mostaru gdje su slavili sv. misu u katedrali, a nakon toga su otišli u franjevački samostan. Tu ih je primio provincijal hercegovačkih franjevaca fra Jozo Grbeš te ih upoznao s poviješću samostana i Provincije.

Posjetili su i franjevački samostan na Širokom Brijegu gdje su ih primili gvardijan fra Jure Barišić i vicepostulator fra Miljenko Stojić. Nakon iskazane dobrodošlice krenuli su u obilazak.

Najprije su posjetili samostansku crkvu Uznesenja BDM koju im je gvardijan kratko predstavio. Nakon toga im je vicepostulator kod grobnice gdje su pokopana 24 hercegovačka franjevca, ubijena tijekom Drugoga svjetskoga rata i u poraću, pričao o tim vremenima i o ubojstvu 66 hercegovačkih franjevaca. Zatim su krenuli u obilazak ratnoga skloništa u samostanskom vrtu gdje su jugokomunisti ubili i zapalili 12 herce-

govačkih franjevaca. Nakon razgledavanja ratnoga skloništa na jednom od njegovih ulaza pomolili su se za pobile franjevce. Sve je završilo ugodnim druženjem s braćom u samostanskoj blagovaonici.

Sa Širokog Brijega hodočasnici su otišli u posjet samostanu na Humcu. Poslije Humca nastavit će za franjevački samostan u Rami gdje će slaviti sv. misu i na taj način završiti ovo hodočašće. ✍

I oni su odali počast ubijenim hercegovačkim franjevcima

Široki Brijeg, 29. rujna 2025.

LUCIJANA KOŽUL

U Gradskoj upravi Širokog Brijega 29. rujna upriličen je svečan prijam za prof. dr. sc. Ivana Marušića iz Dobrkovića, koji živi u Australiji, jednog od vodećih svjetskih stručnjaka u području mehanike fluida. U toj prigodi dodijeljena mu je zlatna plaketa i grb Grada Širokog Brijega. Priznanje su mu svečano uručili gradonačelnik Ivo Pavković i predsjednik Gradskog vijeća Vilson Crnjac kao znak zahvalnosti za izniman znanstveni doprinos

te promicanje ugleda i imena rodnog kraja na međunarodnoj razini.

Nakon svečana prijema u Gradskoj upravi, prof. Marušić je posjetio samostan na Širokom Brijegu u pratnji Ivana Kraljevića i Tonija Hrkaća. Dočekao ih je gvardijan fra Jure Barišić koji ih je poveo u obilazak samostana. Najprije su posjetili samostansku crkvu Uznesenja BDM čiju im je povijest gvardijan kratko predstavio. Zatim su se zaustavili kod grobnice gdje su pokopana 24 hercegovačka franjevca, ubijena tijekom Drugoga svjetskoga rata i poraća. Nakon toga krenuli su u obilazak ratnog skloništa

u samostanskom vrtu gdje je počinjen strašan zločin nad fratriama širokobriježskog samostana. Tu su 1945. ubijena i zapaljena 12-orica hercegovačkih franjevaca. Prof. Marušić i Toni Hrkać pokazali su veliko zanimanje za te događaje te su uz izraze zahvalnosti na gostoprinstvu istaknuli kako su se duševno napojili viđenim i onim što su čuli o povijesti.

Također su posjetili i obližnje selo Duboko Mokro u kojem se nalazi starokršćanska bazilika, kao i replika poznatog Vitkova stečka. Sa Širokog Brijega otišli su u posjet Memorijalnom centru Groblje mira. ✍

Hercegovačke Školske sestre franjevke hodočastile na Široki Brijeg

Široki Brijeg, 19. listopada 2025.

ssf-mostar.com /

LUCIJANA KOŽUL

U subotu 18. listopada stotinjak hercegovačkih Školskih sestara franjevki okupilo se na Širokom Brijegu u Gospinu svetišću gdje su održale prvu mjesečnu duhovnu obnovu u novoj školskoj godini. Hodočašće je bilo prožeto sabranošću, molitvom,

zajedništvom i razmatranjem o Mariji – zvijezdi nade.

Duhovna je obnova započela na ratnom skloništu, mjestu mučeništva hercegovačkih franjevaca, gdje su se sestre okupile u sabranosti i molitvi uz prigodnu meditaciju koju je pripremila s. Jelena Naletilić. Provincijska predstojnica s. Franka Bagarić u toj je prigodi istaknula: »Ovo mjesto nije samo podsjetnik na stradanje, nego i poziv

da ustrajemo u vjeri te i same budemo graditeljice mira i nositeljice nade. Ovdje se ispunjamo hrabrošću i mirom, trajnim znakom da se istina i ljubav ne mogu uništiti.«

Usljedila je molitva krunice i Trećeg časa u samostanskoj crkvi Uznesenja BDM, gdje su sestre nastavile duhovni hod. Gvardijan i župnik fra Jure Barišić uputio je riječi dobrodošlice, naglasivši da je želja za hodočašćem duboko

upisana u čovjekovo biće, nazočna još od Abrahama, Mojsija, proroka, Marije i Josipa, pa sve do samog Isusa. Nakon pokorničkog bogoslužja i sakramenta pomirenja, fra Jure je održao duhovni nagovor na temu »Marija – zvijezda nade«.

Euharistijsko slavlje predslavio je fra Željko Tomić u sumisništvu s fra Jurom Barišićem, dok je liturgijsko pjevanje animirao zbor časnih sestara.

Hodočašće je zaključeno radosnim zajedništvom u Zavodu Svete obitelji na Puringaju, gdje su sestre nastavile druženje u duhu franjevačkog zajedništva i molitve. ✍

Hodočašće u Međugorje i Široki Brijeg

Zagreb, 30. listopada 2025.

DAMIR BOROVČAK / hkv.hr
/ LUCIJANA KOŽUL

Članovi Udruge Macelj 1945., na poticaj idejnog začetnika udruge Damira Borovčaka, hodočastili su u Međugorje i Široki Brijeg te na Groblje mira 24. – 26. listopada. Bilo je to prvo takvo hodočašće nadahnuto potrebom molitve zbog očuvanja zajedništva i stabilnosti Udruge u posljednjim teškim i izazovnim vremenima. U takvim okolnostima trebalo je tražiti zaštitu i pouzdanje, a potom iskazati i zahvalnost kod Kraljice Mira.

Prvi dan stigli su u Međugorje gdje su sudjelovali na večernjoj sv. misi. Pomolili su se Kraljici Mira da prati Udrugu u svim njezinim koracima.

Sljedećega dana članovi Udruge išli su u posjet Širokom Brijegu gdje ih je dočekaao fra Miljenko Stojić, vicepostulator te dopredsjednik Udruge Macelj 1945. Uz fra Miljenka nazočila je i Marijana Tomašević, voditeljica ureda Memorijalnog centra Groblje mira (MCGM). Nakon iskazane dobrodošlice

krenuli su u obilazak samostana. Fra Miljenko je predstavio povijest samostana, dolazak franjevac na Široki Brijeg, kao i stradanje franjevac za vrijeme Drugoga svjetskog rata i poraća. U samostanskoj crkvi, na grobu gdje su pokopana 24-orica hercegovačkih franjevac, članovi Udruge pomolili su se i zapalili svijeće. Pokazano im je i ratno sklonište gdje su najprije ubijeni, a potom i zapaljeni 12-orica franjevac.

Nakon obilaska samostana uputili su se prema MCGM-u, na zaravni Bile iznad Širokog Brijega, čijim su izdanjem ostali oduševljeni. Pomolili su se za sve žrtve hrvatskog naroda na ovom svojevrsnom Svehrvatskom grobu.

Tijekom zajedničkoga druženja upoznali su i Milu Pušića, predsjednika Udruge »Mir« International koja skrbi o MCGM-u te njezina dopredsjednika Stipana Zovku. U razgovoru su izmijenili informacije i žrtvoslovna iskustva. Domaćini su članove Udruge Macelj 1945. pozvali da iduće godine ponovno hodočaste na sv. misu koja se slavi 1. svibnja na MCGM-u u povodu proslave blagdana sv. Josipa Radnika, koji je i za-

štitnik hrvatskog naroda.

Udruga je svoje hodočašće završila kako ga je i počela, u Međugorju, gdje su obišli spomen-park u kojemu se nalazi spomenik ubijenim franjevcima koji su bili rodom iz župe Međugorje ili su tu službovali. U kapelici euharistijskog klanjanja razgledali su i njihove portrete. Nakon sv. mise pošli su u Zagreb pod dojmom svega viđenoga i doživljenoga na ovom hodočašću.

»Milostiv je bio naš posjet, u punini suosjećanja na mukotrpne žrtve hrvatskog naroda. U Međugorje dolaze mnogi vjernici iz Hrvatske, a dojam je – nedovoljno poznavajući i suosjećajući

žrtve iz naše patničke povijesti. Miješaju nam se osjećaji potresenosti i radosti s viđenim i doživljenim, razmišljajući o ostvarivanju poruke: "Krv mučenika sjeme je novih kršćana". Zato molimo za

sve naše pokojne članove Udruge Macelj 1945. i one žive koji će nastaviti promicati uspomene na sve žrtve i ustrajati u promicanju maceljskih mučenika«, poručili su iz Udruge Macelj 1945. ✍

Uvezano glasilo **Stopama pobijenih** 2023. – 2025.

Široki Brijeg, 5. studenoga 2025.

LUCIJANA KOŽUL

U izdanju Vicepostulature postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće« izišlo je uvezano izdanje glasila *Stopama pobijenih* 2023. – 2025., u kojem se nalazi pet

brojeva glasila izišlih u tom razdoblju. Glavni mu je i odgovorni urednik vicepostulator fra Miljenko Stojić.

Glasilo *Stopama pobijenih* Vicepostulatura izdaje dva puta godišnje, izuzetak je bila 2024. godina kada je objavljen samo jedan broj, pokušavajući i na taj način rasvijetliti ubojstvo

66 hercegovačkih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i poraću te javnost informirati o radu Vicepostulature.

Do sada su izišla 34 broja glasila, a objavljeno je njegovih šest uvezanih izdanja, zaključno s ovim najnovijim. Ovaj uvezani primjerak može se kod Vicepostulature nabaviti za 25 KM. ✍

Široki Brijeg odao počast žrtvi grada junaka Vukovara

Široki Brijeg, 17. studenoga 2025.

jabuka.tv /

LUCIJANA KOŽUL

U Širokom Brijegu 17. studenoga održan je dostojanstven skup u povodu Dana sjećanja na žrtve Domovinskog rata i 34. obljetnica pada Vukovara. Posebno je lijepo bilo vidjeti mladež koja uči što su to naša prava sjećanja.

Kod spomen-križa na Trgu širokobrijeških žrtava okupljeni građani zapalili su svijeće i sudjelovali u zajedničkoj molitvi za sve poginule i nestale branitelje te civilne žrtve Vukovara, Škabrnje i cijele domovine. Gvardijan širokobriješkog samostana fra Jure Barišić predvodio je molitvu tijekom koje su širokobriješki trećari i framaši čitali prigodno razmatranje. Oni su inače pješice pristigli nakon sv. mise u samostanskoj crkvi. S njima je pješačio gardijan kao voditelj trećara te fra Ivan Crnogorac kao voditelj framaša. Vicepostulator fra

Miljenko Stojić također je nazočio. Već duži niz godina surađuje s društvenim dužnosnicima da ovaj dan, i drugi slični dani, bude dostojno obilježen. To je zacijelo u duhu slugu Božjih, ubijenih hercegovačkih franjevaca.

Događaju je nazočio i gradonačelnik Ivo Pavković sa svojim suradnicima. Doprinijeli su svečanošću ovoga dana. Okupljenog puka bilo je više nego ikada do sada. Sve u svemu bila je to večer za pamćenje. ✍

Prva večer trodnevnice na Privalju u čast Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije

Privalj, 5. prosinca 2025.

MARIJANA TOMAŠEVIĆ /
grobjemira.info

Na Privalju je i ove godine započela trodnevica uoči svetkovine Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije koja se tradicionalno slavi 8. prosinca. Ovaj blagdan posebno je ukorijenjen u srcima vjernika privaljskoga kraja, a kroz desetljeća postao je dan okupljanja, zahvalnosti i pouzdanja u Marijin zagovor.

Prvoga dana trodnevnice okupljanje vjernika započelo je već u 16.30 molitvom krunice i prilikom za sv. ispovijed. Sv. misa započela je u 17.00, a misno je slavlje predvodio fra Miljenko Stojić uz sumisništvo fra Željka Grubišića koji od ove godine vodi brigu za ovu područnu crkvu župe Široki Brijeg. Vjernici su se i ove godine okupili u molitvi, noseći svoje nakane, brige i zahvale, ali i radost

što zajedno mogu započeti ove duhovne dane priprave.

U večerašnjoj propovijedi naglašena je važnost duhovnoga vida – unutar-njih očiju kojima vjernik prepoznaje Božji put. Propovjednik je podsjetio da se istinski pogled pročišćuje sakramentom pomirenja jer bez duhovne bistri-ne čovjek lako izgubi smjer. Istaknuta je razlika između onih koji se u vrijeme došašća zabavljaju ne razumijevajući smisao vremena priprave, i onih koji žive sabrano, pokornički i u duhu adventskih pjesama. Marija je navedena kao savršen primjer čiste i poslušne duše koja je svojim »da« omogućila da se Božji naum ostvari. U propovijedi je fra Miljenko naglasio i kako čovjek uvijek može pratiti Gospine pozive, ili ih odbaciti. Bogu je cilj da ga sve više upoznemo i da se s njim povežemo, jer od toga ovisi i kakav će biti naš konač-

ni susret s njim. Posebno je naglašena vrijednost mučeništva i svjedočanstva predaka i fratara, koji su u teškim vremenima čuvali vjeru i nisu pokleknuli unatoč progonima. Izvrstan su nam primjer u svemu tomu »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«. Zajedno s drugima dali su svoj život da bismo mi danas živjeli u slobodi vjere i duha. Spomenute su i žrtve Privalja iz Drugoga svj. rata i Domovinskoga rata koje se čuvaju u molitvi ovih dana. U tom kontekstu istaknuta je i uloga Memorijalnog centra Groblja mira kao mjesta gdje se pokapaju neidentificirane žrtve te gdje se kroz križeve i molitvu čuva uspomena na sve stradale. Propovjednik je sveto misno slavlje zaključio pozivom da ovi dani svetkovine budu vrijeme osobnog preispitivanja i odluke da se nastavi pravim putem, u duhu došašća i priprave za dolazak Gospodina. ✍

Blagoslovljena spomen-ploča u sjećanje na trojicu fratara koje su partizani odveli sa sv. mise i pogubili

Izbično, 8. prosinca 2025.

TIHO CRNJAC /
izbicno.info /
LUCIJANA KOŽUL

Druge nedjelja došašća, 7. prosinca, u župnoj crkvi u Izbičnu proslavljena je na poseban i svečan način. Blagoslovljena je postavljena spomen-ploča u sjećanje na trojicu fratara koje su 11. veljače 1945. s oltara u Izbičnu, za vrijeme sv. mise, odveli partizani i pogubili

ih na nepoznatom mjestu, vjerojatno negdje na području Grabove Drage.

Svečano misno slavlje predvodio je fra Jozo Grbeš, provincijal Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM, uz sumisništvo vicepostulatora fra Miljenka Stojića i župnika fra Petra Drmića. Na dojmljiv način fra Jozo je u propovijedi istaknuo važnost i značaj ovog vremena došašća, značaj duhovnog pomirenja među ljudima i bijega od »puke« proslave blagdana.

Prije samoga blagoslova okupljenima se obratio i vicepostulator fra Miljenko Stojić naglašavajući da na ovaj način oživljavamo sjećanje na ubijene fratre i puk. Zahvalio se svim podupirateljima rada Vicepostulature koja se brine i nastoji da se ubijeni fratri proglašaju mučenicima, odnosno blaženima i svetima. A uz to se pokušava otkriti istina i o ubijenim članovima puka Božjega.

Župnik fra Petar Drmić istaknuo je značaj ovog događaja. Naglasio je kako

je ovo prva spomen-ploča od 15-ak drugih mjesta stradanja svećenika, uz iznimku samostana na Širokom Brijegu kao središnjeg žrtvoslovnog mjesta Hercegovačke franjevačke provincije.

Spomen-ploču otkrio je i blagoslovio provincijal fra Jozo. Imena odvedenih i ubijenih fratara su: fra Marko Dragićević, fra Bono Andačić i fra Nevinko Mandić. Mnoštvo okupljenog puka sa suzama u očima pratilo je ovo događanje, a posebno nekolicina starijih koji se sjećaju toga dana i partizanskog odvođenja fratara. ✍

Zavičajnoj zajednici Široki Brijeg uručena zahvalnica

Zagreb, 12. prosinca 2025.

LUCIJANA KOŽUL

Uvečer 11. prosinca Zavičajna zajednica Široki Brijeg u svojim je prostorijama u Ilici imala domjenak nakon iznimno uspješna obilježavanja 35. obljetnice rada. U toj prigodi vicepostulator fra Miljenko Stojić uručio im je zahvalnicu za potporu u radu Vicepostulature postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«. U ime članova Zajednice zahvalnicu je primio predsjednik Frano Spajić.

Vicepostulatura od svoga nastanka surađuje s ovom zajednicom kao i s drugim zavičajnim zajednicama u Zagrebu koje su podrijetlom iz Hercegovine. Ništa čudno. Hercegovački franjevci vodili su svoj narod i zajedno s njim trpjeli sve poteškoće i nevolje, pa i smrt. U sljedećem razdoblju, nakon što je velik broj njih postao slugama Božjim, Vicepostulatura namjerava proširiti suradnju i na druge zavičajne zajednice. ✍

Okolnosti stradanja sedmorice članova Hercegovačke franjevačke provincije 14. veljače 1945. u Mostaru – prema sjećanju fra Gaudencija Ivančića*

PIŠE: DR. SC. FRA JOZO VASILJ

Poštovani fra Gaudencije! Mnogo je naše braće stradalo u vihoru prošlog rata. Oskudni su podaci o njihovom životu, radu i smrti. Smatramo veoma važnim da se za Arhiv Provincije napiše nešto više nego što imamo u našim šematizmima ili Nekrologiju Provincije.

Vas smo izabrali, budući da ste upućeni u metode znanstvenog – arhivskog rada, što ste osoba koja govori i nastupa nepristrano, a posebice što ste izravni svjedok predratnih, ratnih i poratnih zbivanja i pojedinosti koje se odnose na život, djelovanje i smrt naše subraće.

Naša su braća nastradala, pojedinačno ili skupno, u mnogim mjestima. Svjesni smo da nam nećete moći opisati pojedinosti vezane za svu našu subraću koji su nastradali. Obraćamo Vam se molbom da nam iznesete pojedinosti kojima ste Vi izravni svjedok ili ih posve pouzdano znate. Ukoliko u nešto niste sigurni to ne treba iznositi ili ako već dotaknete takve pojedinosti, izričito navedite da niste sigurni a da smatrate da je nešto tako i tako zbog ovih i ovih razloga.

Uvjereni smo da nam možete i hoćete mnogo toga pouzdanog reći o životu, radu, djelovanju, orijentaciji naših fratara koji su nastradali 14. veljače 1945. godine u Mostaru. Vi ste u to vrijeme živjeli i djelovali u mostarskom samostanu; predavali ste na Preparandiji.

E, ovako. Mi smo bili čitavu sedmicu dana u podrumu. Prenijeli smo bili i krevete u podrum radi sigurnosti od bombardiranja. Nakon sedmicu dana oni su došli prije zalaska sunca. Osvojen je Mostar. Oni su došli u samostan.

Mi smo bili u zbornici. Išli iz podruma i bili u zbornici. Naložili vatru i grijali se. U podrumu je bilo poprilično hladno, a i dodijalo nam sedmicu dana. Gvardijan fra Grgo Vasilj bio je kod peći i molio krunicu. Ostali smo potihom razgovarali i bili u Partizanske jedinice u Žovnici na putu prema Mostaru nekom iščekivanju. Zbornica je bila u prizemlju – tamo je danas jednim svojim dijelom smještena samostanska knjižnica.

Uto u zbornicu banu jedan oficir s vojnikom. Oficir upita: »Jeste li ovdje svi? Sigurno vas pola fali!« Provincijal pokojni fra Leo Petrović odgovori: »Otprilike – pola«. Oficir izdaje naredbu: »Svi ćete ovdje ostati do sutra«. Ne sjećam se je li to bilo 13. ili 14. veljače 1945., ali u svakom slučaju bilo je poslije podne prije zalaska sunca i bilo je dosta hladno.

Provincijal fra Leo se obraća oficiru: »Bili to moglo biti malo drugačije?« »Kako to mislite?« – upita oficir. »Bili smo sedmicu dana u podrumu pa nam dodijalo. Možemo li malo izići na čisti zrak?« Oficir pristaje: »Dobro, neka bude tako!«

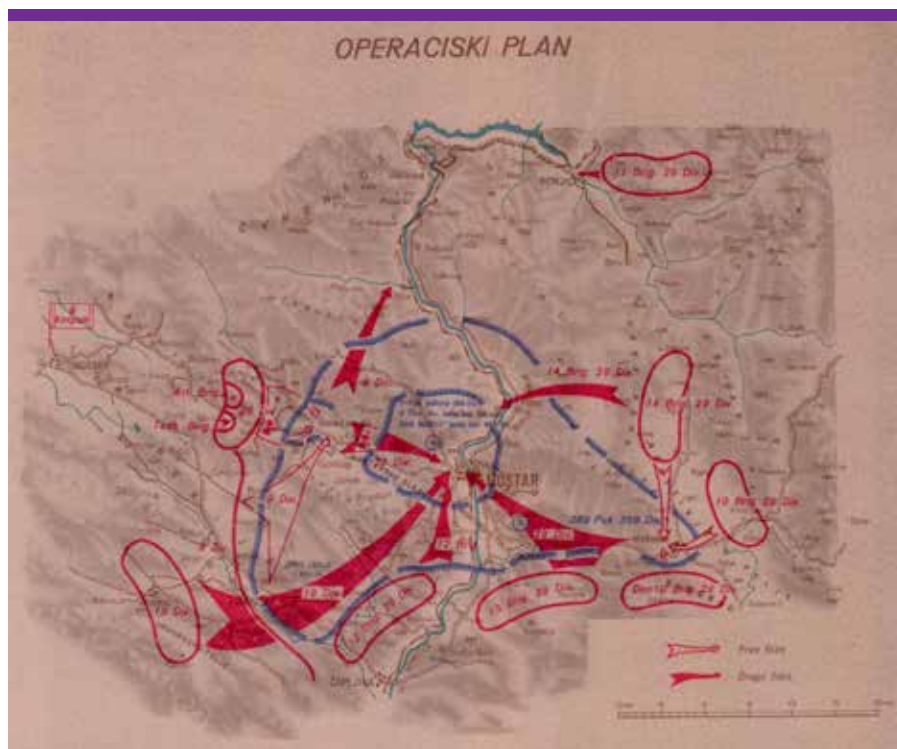
Onda nas je oficir sve popisao. Fra Leo je diktirao imena i prezimena. Kad je popis bio završen, oficir veli: »Sad osta-

* Tekst donosimo u izvorniku.

nite tu! Mi ćemo se vratiti u roku od dva sata.« Oficir je otišao, a s nama ostavio vojnika sa šmajserom. Vojnik je na nogama imao opanke tupih kljunova.

Nakon dva sata vraća se oficir u pratnji nekoliko vojnika i započne prozivku. Razvrstava jedne na jednu, a druge na drugu stranu. Bilo je vrijeme večere. Na jednu stranu prozvao ih je devetoricu i morali su tu ostati, a nama ostalima dopustio da pođemo na večeru u blagovaonicu, tj. dolje gdje je i sada blagovaonica. Ne sjećam se kojim je redom prozvao one koji su morali ostati. Bili su to: provincijal fra LEO PETROVIĆ, gvardijan fra GRGO VASILJ, fra JOZO BENCUN, fra RAFO PRUSINA, fra BERNARDIN SMOLJAN, fra KAŽIMIR BEBEK, fra NENAD PEHAR, fra ZLATKO SIVRIĆ i fra DARINKO BRKIĆ. Izvedeni su na hodnik. Nastao je razgovor između oficira i ovih fratarata. Čuo sam riječi oficira: »Vi ste pred nama bježali.« Pokojni fra Zlatko Sivrić veli: »Nismo bježali.« Izvadio je cedulju – propusnicu od OZN-e i pružio je oficiru. Bila je to propusnica i za fra Zlatka i fra Darinka Brkića da mogu ići u Ljubuški. »Pa ko vam je ovo dao?«, začudi se oficir. »Pa vidite čiji je potpis«, odgovara fra Zlatko. Propusnicu je izdao neki Zovko zvani »Čakan«. Oficir je dopustio da i njih dvojica: fra Zlatko i fra Darinko pođu s nama u blagovaonicu na večeru. Ostala sedmorica su zadržani s vojnicima – čuvarima, a oficir se s nama uputio dolje u blagovaonicu.

Prije večere smo se pomolili. Oficira smo kao gosta stavili na provincijalovo mjesto. Koliko se sjećam zvao se kao Popadić – Branko Popadić. Bili smo uzbuđeni, zabrinuti, potišteni. Za večeru je bio grah s kiselim kupusom. Ja sam posluživao. Sjećam se kao da je danas bilo oficirovih riječi: »Uh, što volim kiseli kupus.« Pitali smo ga što će biti s onom sedmoricom. Odgovorio je da se ništa ne plašimo, da će biti odvedeni samo na neko ispitivanje. Kad smo večerali, oficir je otišao gore i poslao vojnike – čuvare dolje na večeru. Sedmorici zadržanih

fratarata nije bilo dopušteno večerati. Sedam vojnika je došlo u blagovaonicu. Večerali su blizu rote. Ja sam ih posluživao. Čini mi se da je među njima bio i jedan oficir. Za vrijeme večere nije bilo razgovora. Sve je bilo nekako nabrazinu. Kad su večerali, vratili su se ponovno gore i odveli sedmoricu spomenutih fratarata nama u nepoznatom pravcu. Koliko smo kasnije doznali prema Starom Čekrku – prema Neretvi. Neki su govorili, da su bili – barem jedan dio – odvedeni prema Širokom Brijegu u što čisto sumnjam.

Sutradan smo pokojni fra Pavo Dragičević i ja otišli u Komandu mjesta. Ona je bila smještena u ulici (ne znam kako se zvala) gdje je Martin Suton imao svoju radnju. Uđemo fra Pavo i ja komandantu – čini mi se da je bio po činu kapetan. Fra Pavo veli: »Sinoć su odveli našu braću i ne znamo šta je s njima.« Fra Pavo njemu diktira imena i prezimena odvedenih, a on bilježi. Fra Pavo ga je zamolio da bi nam rekao ili nas izvijestio što je s njima, tj. sedmoricom odvedenih. Odgovor je bio: »Kad ja doznadem, javit ću vam.« Međutim, nikad nam nije javio. Kad smo odatle izišli, fra Pavo i ja smo

razgovarali koliko bi bilo uputno da ode-mo i u OZN-u i kažemo im što se dogodilo sinoć u našem samostanu. Zaključili smo da nema smisla ići, a iskreno govoriti malo smo se i bojali tamo poći – pa smo se vratili kući.

Nekoliko dana nakon toga neki su došli (mislim da su bili iz Rodoča) i rekli da je Neretva izbacila jednoga fratra na Bišću. Oni su ga i pokopali – blizu Nere-tve. Malo poslije toga dođe k meni, dok sam šetao iza crkve, ona – ne sjećam joj se imena – što je u nas radila u tiskari i knjižnici (prodavala je krunice i druge devocionalije) i veli: »Velečasni, Neretva je izbacila jednoga fratra – dolje ispod Starog mosta.« Ja joj velim: »Ovako: hajde molim te otiđi i vidi pa ako bude još tamo ti se vrati ili mi javi!« Međutim, ona se više nije vraćala. Šta je bilo i kako je bilo, ja nemam pojma.

Sad bismo prešli na drugi dio. Što biste mogli reći o nastradalim fratrima, tj. o njima kao redovnicima, o njihovu životu, radu, djelovanju, osobinama?

FRA LEO PETROVIĆ (nastradao u 62. godini života)

Izvanredan poglavar – provincijal. Prvi doktor naše Provincije, a mislim prvi uopće u Mostaru. Doktorirao je iz teologije. Pisao je mnogo, posebice o krstjanima – bogumilima. Ja sam, dok sam bio u zatvoru, dva puta pročitao njegovu knjigu s tom temom. On tvrdi da bogumili nisu bili dualisti, nego kršćani koji su vjerovali u Presveto Trojstvo, ali nije se to slagalo s Katoličkom Crkvom. Fra Pavo Dragičević, koji je također bio vrsni povjesničar, nije se s tim slagao.

Bio je izvanredan redovnik i svećenik. Izvrsno je propovijedao. Bio je predsjednik »Napretka«. Bio je vrlo cijenjen. Nije se bavio politikom, a u stranačkim opredjeljenjima više je naginjao bosansko-hercegovačkoj orijentaciji. Svojim životom i radom davao je drugima primjer.

FRA GRGO VASILJ (59 godina)

Gvardijan po drugi put. Bio je imenovan pokojni fra Dobroslav Šimović. Međutim, kako su ekonomske prilike bile teške, nije se osjećao spremnim za tu službu, pa su molili fra Grgu da dužnost gvardijana primi po drugi put i primio je.

Bio je dobar redovnik i svećenik. Službovao je u više mjesta. Bio je cijenjen i priznat.

FRA JOZO BENCUN (76 godina)

Starac – jubilarac. Dobričina prve klase! Bio je pun milosrđa. Volio je malo više popit, ali izvanredan i jednostavan redovnik i svećenik. Ja sam kao klerik išao k njemu u Izbično. Ostao mi je u vrlo lijepoj uspomeni.

FRA RAFO PRUSINA (61 godina)

Dobar – dobar je bio! Bio je glazbenik. Evo, don Aco Boras je napisao jedan članak o njemu. Divan je to članak. Gdje je god bio podigao je razinu crkvenog pučkog pjevanja, posebice u Gabeli i Roškom Polju.

FRA BERNARDIN SMOLJAN (61 godina)

Bio je profesor i meštar đaka. I meni je bio i profesor i meštar. Kad je bio gvardijan u mostarskom samostanu, bio sam mu vikar.

Dobar redovnik i svećenik. Isticao se

organizatorskim sposobnostima. Dobro je propovijedao, govorio je više stranih jezika, volio je disciplinu. Davao primjer i tražio disciplinu.

FRA KAŽIMIR BEBEK (44 godine)

Mlađi od mene. Dobar svećenik i redovnik: prirodan i jednostavan kao i fra Milivoj Bebek. Svatko ga je volio.

FRA NENAD PEHAR (35 godina).

Savršen redovnik, svećenik i profesor. Mlad i vrlo sposoban. Bio počeo predavati na Širokom Brijegu.

Ova sedmorica naše braće koji su bili odvedeni i pogubljeni vjerojatno su slutili da im se približava kraj života – ovozemnog života. Jesu li oni – prema Vašem mišljenju – bili duhovno pravni na smrt?

Duboko sam uvjeren da su bili duhovno pripravnici! Čim smo bili razdvojeni u zbornici, moglo se naslutiti da neće biti dobro. Bili su dobri redovnici i svećenici i mislim da su život završili mučeničkom smrću. Pokojni fra Leo provincijal je uoči bježanja iz Mostara rekao: »Braćo moja, ja vam neću ništa govoriti – naređivati, a vi znate što ja činim – ostajem!«

Fra Gaudencije, što biste rekli ukratko o ovoj našoj braći koji su nastradali u Mostaru i uopće u vihoru prošlog rata? Što oni predstavljaju našoj redovničkoj zajednici, Crkvi katoličkoj, vjernom puku? Možda sugeriram odgovor, ali iskreno pitam: jesu li nam oni teret ili blago?

Ma kakav teret čovječe Božji! Oni su naše blago koje se ne može procijeniti!

Slušajte sad što ću Vam ispričati!

U proljeće 1945. godine javljaju fratri sa Širokog Brijega: otidite na OZN-u pa upitajte možemo li prenijeti pobijene fratre iz skloništa na Širokom Brijegu u groblje Mekovac. Mislim da su to javili – pitali fra Didak Burić i fra Mirko Ćosić koji su tada bili na Širokom Brijegu.

Fra Bonicije Rupčić i ja odemo najprije u Oblasni odbor dr. Cvitanu Spuževiću koji je bio veliki prijatelj provincijala fra

Leona Petrovića. On je bio potpredsjednik Oblasnog odbora. Odemo k njemu i razložimo zašto smo došli. Cvitan nam odgovori: »Pa naravno da možete.« Međutim, sjeti se Čede Kapor, zvanog »Španac« koji je bio sekretar – on je biva jači po položaju. »Trebamo poći k Čedi«, reče Cvitan. I odemo fra Bonicije, Cvitan Spužević i ja Čedi Kaporu.

Čedo nas lijepo primio. Sjednemo u fotelje, a Cvitan će Čedi: »Evo, zašto su ovi došli: mole da bi prenijeli kosti fratara na Širokom Brijegu.« Čedo odmah glatko: »Ne i ne! Borbe se još vode na Ivan-planini. Kad bismo mi dozvolili da fratre prenose, narod bi se okupio i to bi bila manifestacija za fratre a demonstracija protiv nas. Ne, ne možemo to još dozvoliti. Mi ćemo naložiti našim vlastima na Lištici da urade što treba.« Onda su naložili da se sklonište zatvori i da narod ne može više ulaziti.

Onda je počeo razgovor jesu li fratri na Širokom Brijegu pucali. »Slušajte samo ovo«, kažem ja Čedi Kaporu, »uzmimo da su pucali, a Vi znate što to znači "uzmimo"; tj. oni nisu pucali, ali uzmimo da su pucali. Zašto je onda u skloništu nađen ubijen na primjer fra Marko Barbarić, koji je ležao bolestan i ima osamdeset (80) godina? Kud će on u sklonište, ako su fratri pucali!?« Čedo Kapor na tu moju izjavu ni jedne jedine riječi. A Cvitan Spužević, kao da sad gledam, gurne Čedu u koljeno i veli: »Čedo, ubili su moga najboljeg prijatelja! Prije nego sam stigao u Mostar ubili su provincijala dr. fra Leona Petrovića – moga najboljega prijatelja!« Čedo ni jedne jedine riječi na to. Dakle, kao pošten čovjek priznaje da nije dobro što su fratri pobijeni!

A kad su mene zatvorili često su mi postavljali pitanje: »Jesu li fratri na Širokom Brijegu pucali na partizane?« Ja nisam mogao reći da jesu, kad nisu!

Hvala Vam najljepša za ovaj Vaš iskreni iskaz koji ide u Arhiv naše Provincije!

Na Humcu, 18. veljače 1988. ✍

Široki Brijeg 1945.*

PIŠE: DR. SC. FRA ANDRIJA NIKIĆ

Dana 9. rujna 1971. oko 11.00 sati zamolio sam fra Tomu Zupca da mi ispriča neke svoje uspomene uz Široki Brijeg ili da mi prenese nečije uspomene. Naime, fra Tomo Zubac nije bio na Brijegu, ali je razgovarao s ljudima koji su tamo bili. Evo tih sjećanja.

A: Fra Tomo, da li bi Vi meni rekli Vaše uspomene uz Široki Brijeg?

T: Istina je da ja u veljači 1945. nisam bio na Širokom Brijegu. Ja sam bio tada na putu. Kad sam se povratio nazad, pitao me je jedan: Zašto si bježao? Ja sam odgovorio: Takva su vremena bila, ne znam tko nije bježao? Oni bježi lijevo, oni desno. Međutim, kad sam čuo da je župnik iz Čapljine fra Petar Sesar, koji je već na oslobođenom teritoriju živio tri mjeseca, pogubljen, onda sam ja vidio da tu nema izlaza, nego bježi dokle možeš nositi živu glavu, jer kad su njega, koji se nikada nikakvom politikom nije bavio, smakli, onda je čovjeku bilo jasno šta to znači. Ja sam s njim isto tako živio tri mjeseca na oslobođenom teritoriju. Iako je nama Jakov (ne znam kako se zove) iz Šuice, komandant vojske, dao dozvolu da slobodno možemo zvoniti i skupljati vjernike, ipak se desilo da su ubili fra Petra Sesara. Znači da se ni meni nije bolje pisalo, pa sam ja makao.

A: Onda, tko je Vama pričao o pogibiji fratara na Širokom Brijegu?

T: Kad sam se ja vratio iz bjekstva, pričalo se o tome svugdje. Čuo sam i putem dok sam išao. Naime, pričalo se da su fratre na Širokom Brijegu pobili i zapalili. Međutim, kad sam se vratio, onda mi je pričao fra Božidar (on je bio sluga kod fratara, nije bio još fratar) da su osmorica otišla dolje u mlinicu, jer samo je pukim slučajem mogla tu pasti granata ili metak zalutati. Dakle,

odatle se nije moglo ni pucati a niti su oni imali oružja, nego su se samo dolje sklonili da prežive. Poslije toga on ih nije vidio, nego je samo čuo od naroda da su ih odveli prema Posušju. Gdje su likvidirani, ja ne znam, niti je on čuo, niti sam ja čuo. Da li se zna baš gdje su pogubljeni, odnosno da li itko zna, to ti ne bih znao reći. Otprilike nije ništa poznato gdje su oni likvidirani.

A: A gdje se tada Martinac nalazio.

T: Nalazio se gore u samostanu.

A: A nije dolje kod njih bio?

T: Nije on dolje bio, on je bio u samostanu. Gore posluživao stare fratre i ostale poslove po samostanu vršio. Oni su se gore u samostanu svi skupili u podrum. Doduše, kako mi je fra Božo kazivao, izgleda da fra Marko nije dolje salazio u podrum. On je ostao u sobi, pa kako bude. Kad su oni došli, razumiješ na koga mislim, pokupili su ih, čulo se puškaranje, bacili ih u bunker i zapalili ih. Onda, malo pomalo, oni su otišli odatle.

A: Da li se on sjeća vremenskog razdoblja, kad su oni to učinili?

T: Nisam ga ja pitao, nego nama je to općenito kazano.

A: Da li je on Vama govorio, gdje se on nalazio s njima?

T: On im je gotovio i donosio... šta ja znam. Nije bio fratar, nego u civilu.

A: Da li su fratri bili tamo u skloništu ili u podrumu?

T: Nisu bili dolje u onome skloništu, nego u podrumu.

A: Da li je možda netko od fratara bio?

T: Sad ne znam pojedinosti. Neću reći ništa. Stari je fra Marko bio u sobi.

A: Je li se tada stari fra Marko dobro držao, odnosno osjećao?

T: Ama jok, morali su ga nositi. Ne vjerujem da je on mogao saći s kreveta nego jedino su ga morali nositi. Onda razumi se po sebi, on nije vidio šta su radili od njih, samo nema ih više i gotovo. Nakon dan dva navrvio je kraj skloništa i osjetio je miris pečenog mesa.

A: Da li se on zavirivao unutra?

* Tekst donosimo u izvorniku.

T: Nije rekao, čovjek nam je samo ono površno ispričao. Kad čovjek sluša sve te detalje, čisto mi se nekako zgadi, pa ga nisam ni zapitkivao.

A: Da li je on možda uzimao neke predmete s fratarara koji su bili dolje mrtvi u skloništu? Odjeću, obuću itd?

T: Ma jok, svaki je od njih imao svoju odjeću gore u sobi.

A: Ne to, nego da li je on, kad je ostao sam, skidao možda neke cipele s kojeg fratra koji je bio dolje ubijen.

T: On sam? Nije o tome govorio.

A: A da li je možda pričao, da je on skinuo cipele sa Krste Kraljevića (fra Borislava Pandžića)? On je to negdje pričao, naime, da ih je skinuo, oprao (bile su krvave) i poslije nosio neko vrijeme. Neki su mu prigovorili: Zašto je to učinio? On je odgovorio da nije imao šta nositi, te je morao.

T: Možda je, ali ja se baš ne sjećam.

A: Da li vam je možda još štogod pričao?

T: Ne sjećam se da je išta drugo...

A: Da li je možda govorio, koji je razlog bio da su ih pobili?

T: On kaže: Došli razjareni, zapalili gimnaziju, zapalili ovo, ono, pa im

ništa... Niti sam ja pitao niti je meni ijedan govorio. Po samostanu traže, jamljaju, nose ovo, ono. Izbacuju spise iz ureda, pale to sve ondje negdje kod vrata. Međutim nije on s njima hodao da gleda šta sve rade, nego ono što bi slučajno usput vidio, to je bilo sve.

A: Da li Vam je on možda pričao, da li su ti fratri bili suđeni?

T: Jok. Nema o tome govora.

A: Pa ja mislim da su oni suđeni, ako su ih već okrivili?

T: Kako će biti suđeni kad nema ni suda niti išta, nego hajde goni ga, ubij ga i nek ide ča. Po mom sudu, ja mislim da su to učinili neodgovorno, pa poslije ujeo vuk kenjca.

A: Šta Vi mislite, da li su oni razlozi, koje ih navode kao fratarsku krivicu, istiniti?

T: Apsolutno ne. To je potpuno isključeno. Ja sam ih sve lično poznavao. Znam sigurno da nijedan nije znao pucati, izuzevši fra Marka, a kamo li da su puške ili kakvo drugo oružje imali.

A: A da li su možda drugi, koji su bili mlađi, znali pucati?

T: Ama jok, čovječe Božiji. Ja ih sve dobro poznajem. Sigurno znam da nisu znali pucati. Jedino je fra Marko dok

je bio kapelan pomalo lovio. To je bilo davno, ali kad je kasnije obolio niti je imao puške, niti je mogao otići u lov.

A: Kad ste se Vi zadnji put nalazili prije veljače 1945. god?

T: Prije '45. ja sam, čini mi se, dolazio '44. na fra Markov imendan.

A: A da li ste dolazili '45.?

T: '45. nisam gore dolazio.

A: Da li ste bili kasnije poslije fra Markova imendana?

T: Ne, poslije fra Markova imendana gore nisam uopće dolazio.

A: Da li je u to vrijeme postojalo neko naoružanje ili oružje u samostanu?

T: Ma jok, kakvi. Nema ni pojma o tome, Božji čovječe.

A: Da li je možda u to vrijeme postojalo ulje gore na Širokom Brijegu? Mislim jestivo ulje koje su kuhali i polijevali NOV.

T: Ama, Božji čovječe, odakle će imati toliko ulja. Nema o tome ni pojma.

A: Pa tako se govori?

T: Nema o tome pojma, Božji čovječe.

A: Da li su oni u to vrijeme pucali?

T: Ma ne samo da nisu pucali, nego nisu znali ni opaliti, jer nikad nisu imali pušku u ruci. Jedino stari fra Marko dok je davno bio u Gradničim kapelan. On je tada pomalo lovio, a poslije gotovo. Nije više nikada.

A: Možda je on imao i vojničku pušku?

T: Ma tko?

A: Fra Marko?

T: Ma jok, Božji čovječe. Još prije 1927. kad je bio u Gradničim kapelan, likvidirao je i lovačku pušku, jer je ostario pa nije više mogao ići u lov.

A: Možda je on ponio tu pušku sa so-

bom?

T: Ma jok, Božji čovječe, čini mi se da ju je dao na Humac u Muzej.

A: Da li je u širokobriješkom muzeju postojalo možda kakvo oružje?

T: Nikakvo oružje u samostanu na Brijegu nije postojalo, pa ni stare puške. Samo je staro oružje postojalo na Humcu u muzeju. Muzej na Širokom Brijegu to ništa nije imao. On je najviše imao narodnih stvari: Odijela, svirala i...

A: Da li je možda Stanko Kraljević mogao pucati?

T: Jok, on je bio stari čovjek a k tomu i čorav. Ja ne vjerujem da je ikada opalio iz puške.

A: A dobro je vidio?

T: Ma kakvi. Bio je čorav na jedno oko, čini mi se na lijevo, pa je jedva mogao i gazati.

A: Kakav je on bio čovjek, prema vašem mišljenju?

T: Bio je ljudurina, dobar čovjek.

A: Da li je on u zadnje vrijeme imao pušku pa pucao?

T: Ama jok. Kažem ti, nijedan nije imao puške nikako.

A: Da li je Ivo Slišković?

T: Pogotovu on nije.

A: Kakav je on bio čovjek?

T: On je bio dobričina.

A: Da li je on možda imao štogod protiv partizana?

T: Ama nije, vala, nitko imao ni protiv partizana niti protiv ikoga, nego nesretni rat došao, pa šuti i Bogu se moli.

A: A Arkandeo Nuić?

T: Isto tako i Arkandeo Nuić. Ja mislim da je nije nikad opalio. Ja sam jedino od tog profesorskog zbora, koji je bio na Brijegu, vodio Petrica u lov da ga naučim. Međutim kako nije tada ništa

HERCEGOVAČKE ŠKOLSKJE SESTRE FRANJEVKE NA ŠIROKOM BRIJEGU U VRIJEME DRUGOGA SVJ. RATA

ulovio, nije više ni išao, niti je ikada javio pušku u ruke.

A: A Arkandeo, kakav je čovjek bio?

T: Dobar čovjek, kakav će drugačiji biti.

A: A Krsto Kraljević?

T: Krsto ti je bio nako na jednu vodu, malo živčan, rastrojen.

A: Da li je on možda u to vrijeme rata govorio o ratu ili nije.

T: Ma jok, Božji čovječe.

A: Da li je on znao da se vodi rat?

T: Vala, mogu ti reći, da on nije znao do kraja da je rat, a možda bi nekad čuo di se razgovaraju da se borba vodi.

A: Šta je on najviše radio u samostanu?

T: Ma nije ništa, reci misu i gotovo.

A: Ispovidao?

T: Ma malo je on koga ispovidao.

A: Je li držao propovijedi?

T: Jok, kakvi.

A: Možda je držao kakvu propovijed protiv partizana.

T: Nije nikakvu držao, a kamo li pro-

tiv partizana.

A: A Dobroslav Šimović?

T: On je također bio dobričina. Nije se ničim bavio nego svojim predmetom i gotovo.

A: Da li je on možda u to vrijeme bio gore u samostanu pa pucao.

T: Ma jok, Božji čovječe, nema o tome govora.

A: On je bio malo mlađi, pa je onda mogao?

T: Ama svejedno što je mlađi bio. On je bio velika dobričina i svjetskim stvarima uopće se nije bavio.

A: A Tadija Kožul?

T: Tadija je bio nježan, skroman...

A: Da li su možda o njemu govorile njegove kolege iz Zagreba sa fakulteta, kakav je on ostavio utisak kod njih?

T: Ja o tome nisam čuo.

A: Prema Vašem mišljenju, da li je on možda pucao?

T: Ma jok. Jesam ti li kazao da od njih nijedan nije imao o tome pojma. To su bili ljudi koji se tim uopće nisu bavili.

A: Da li je u tom podrumu postojao

neki otvor za borbe?

T: Ne, taj je podrum okrenut prema jugu i to je tako bilo nisko da su prozori bili skoro u zemlji, a i oni su bili sasvim mali da bi se trebalo na njih popeti. Međutim, kud ćeš pucati, kad se odatle nije moglo ništa vidjeti.

A: Da li se možda prozori nalaze sa svih tih strana podruma ili ne?

T: Ama, kažem ti, taj podrum se nalazi samo na južnoj strani te su i prozori bili samo na toj strani. Podrum je bio gdje je sada sala za vjeronauk. Međutim sadašnji prozori na vjeronaučnoj dvorani, odnosno sali, su poslije probijeni. Čini mi se, kad je Kamilo bio gvardijan, da je on to uradio.

A: Koliki su to prozori bili?

T: Misliš prije?

A: Da.

T: Mislim jedno 80 na 40.

A: Koliko ih je bilo?

T: Ja mislim da ih je bilo šest.

A: Jesu li svi ti prozori bili okrenuti prema vani?

T: Ma, oni su bili okrenuti prema jugu, ali odmah je dolje šuma, pa se ne vidi ništa te se ne može ni pucati.

A: Da li su partizani prolazili odozdo s donje strane?

T: Ja mislim, da su oni dolazili sa zapada.

A: Možda su oni pucali dan prije, kad nisu bili u skloništu?

T: Ama bolan, odakle im puške. Tko će pucati, kad nitko nije znao pucati.

A: A kakav je, prema Vašem mišljenju, bio Borislav Pandžić?

T: Pa i on je bio dobričina.

A: Da li je on možda govorio protiv partizana?

T: Ama čuješ, od njih se nijedan nije

bavio politikom, već sam ti to rekao. On isto tako nije. Oni gore svi nisu skoro ništa o tome znali. Jedino mi, koji smo bili vani s partizanima, mi smo nešto znali o čemu se radi.

Aha, sjetio sam se. Onaj komandant iz Šuice zvao se Bakrač. Mi smo u Brotnju ostali svi na svojim mjestima, a on je onda na konju išao od crkve do crkve i govorio nam da mi slobodno vršimo svoju dužnost.

A: Kako mu je ono bilo ime?

T: Jozo Bakrač.

A: U kojem je to mjesecu bilo?

T: Sutradan po Svim Svetim 1944.

A: A ovo na Širokom Brijegu je bilo kasnije?

T: Znam ja to, ali mi smo tri mjeseca u Brotnju svi ostali na svom mjestu, tj. na oslobođenom teritoriju.

A: Da li je u to vrijeme Vama govorilo, da Vi reknete štogod fratri na Širokom Brijegu? Mislim, da li su Vam partizani išta govorili o tome, da opomenete fratre na Širokom Brijegu?

T: Ama jok. Nitko nije ni spominjao fratre niti Široki Brijeg.

A: Da li se znalo prije da su fratri na Širokom Brijegu ustaški nastrojeni i da će ih partizani pobiti?

T: Kakvi. O tome nema govora. Oni koji su ustaški nastrojeni makli su. Ni

jedan nije čekao partizana.

A: A ovi, koji su čekali, možda da nisu bili krivi, ne bi ih ni ubili?

T: Oni nisu bili krivi ništa, a što su ih ubili to je druga stvar. Bili su jako kivni, jer su ih Njemci oko sv. Blaža potisnuli nazad sve do Metkovića i onda su, vraćajući se nazad pjevali: Od Jadrana do Mostara neće biti crkve ni pratara.

A: Tko je to pjevao?

T: Vojska, stvora ti!

A: Partizani?

T: Pa ja.

A: Zašto to...?

T: Šta ti ja znam. Nešto su uzeli u obzir, pa su tada bombardirali samostan na Humcu, rezidenciju na Čitluk, u Mostaru crkvu, na Širokom Brijegu gimnaziju. Tada se to sve ubrzo jedno iza drugog desilo.

A: Kako no ta pjesma glasi?

T: Bila je i drukčija, ali koliko sam ja mogao razumiti: Od Jadrana do Mostara neće biti crkve ni pratara.

A: A kakav je bio Žarko Leventić?

T: Isto tako, dobričina čovjek kao i ostali.

A: Možda je on mogao pucati?

T: Ma jok, Božiji čovječe, odakle će pucati. Nema o tom pojma.

A: Da li su Vama fratri tokom školovanja govorili nešto o borbama, odnosno kasnije, kad ste Vi bili kao profesor, možda ste imali jedan predmet, kao, recimo, predvojnička obuka u današnjem smislu.

T: Jok. Jedino što je bila gimnastika. O predvojnoj obuci tada nikakva govora nije bilo.

A: Da li je u toj gimnastici poučavano kako treba pucati?

T: Ma jok. Učili smo samo hodanje, šetanje, korak i tome slično.

A: Da li je tada bio bolestan Žarko Leventić?

T: Ja ti baš ne bih znao kazati. On je pomalo poboljšavao.

A: Kad ste Vi čuli da su fratri na Širokom Brijegu poubijani?

T: Ja sam čuo, kad sam bio na bižanju u Hrvatskoj Dubici.

A: Tko Vam je to rekao?

T: Održavali su skupove, pa su tu pričali šta se događa u pozadini.

A: Šta Vam je onda govoreno?

T: Rečeno nam je da su pobili fratre na Širokom Brijegu i da su ih zapalili.

A: Jesu li donošeni razlozi, zašto su to učinili?

T: Jok. To je bila samo kratka obavijest. Nije nikada rečeno, recimo, da su odvedeni u bunker i tamo zapaljeni, samo: Pobijeni su fratri na Širokom Brijegu i ništa više.

A: Da li Vam je netko od partizana spominjao te razloge? Naime da su pucali ili polijevali vojsku uljem?

T: Ja to nisam nikada čuo od poštena čovjeka.

A: A kada ste to prvi put čuli?

T: Šta?

A: Da su oni pucali?

T: To je kasnije rečeno, kad im se počelo prigovarati da su ih na pravdi pobili.

A: Da li bi Vi sa svoje strane mogli reći da je netko od tih fratara možda štogod skrivio?

T: Što se tiče ovih fratara, što su bili na Širokom Brijegu, te onih koji su bili dolje kod mlinice, mogu reći da ti ljudi nisu nikakvi politički krivci ili propagatori kakvih protivničkih parola. Ti ljudi su gledali samo kako bi spasili živu glavu.

A: Da li su možda kakvi vojnički krivci?

T: Ma jok, Božji čovječe. Oni nisu ama baš nikakvi krivci bili.

A: Prema pričanju fra Božidara Martinca, da li su oni u zadnjim danima imali oružje?

T: Ma jok. Skupili se u samostan i čekali sudbinu, što će biti i ništa drugo. Da su bili krivi i da su za tu krivicu mogli poginuti, njih bi njihov nagon za život tjerao da bježe odatle.

A: Da li bi mi Vi mogli još štogod reći u vezi s fratrima sa Širokog Brijega?

T: Ništa drugo ne bih mogao reći

nego da su nevine žrtve i gotovo. A tko je te nevine žrtve likvidirao, to je sad drugo poglavlje. Naime, tu je borba pa su više neodgovorni elementi radili. To je po mom sudu.

A: Da li ste poslije rata čitali državne novine jer je u novinama pisalo protiv fratara na Širokom Brijegu?

T: Ja se ne sjećam da je išta pisalo poslije likvidacije toga svega.

A: Da li ste Vi imali neke novine iz veljače 1945.?

T: Ja nisam imao nikakvih novina.

A: Šta Vi mislite o ovoj kampanji što se sada vodi protiv fratara?

T: Galamiće, ali na kraju iz toga neće biti ništa.

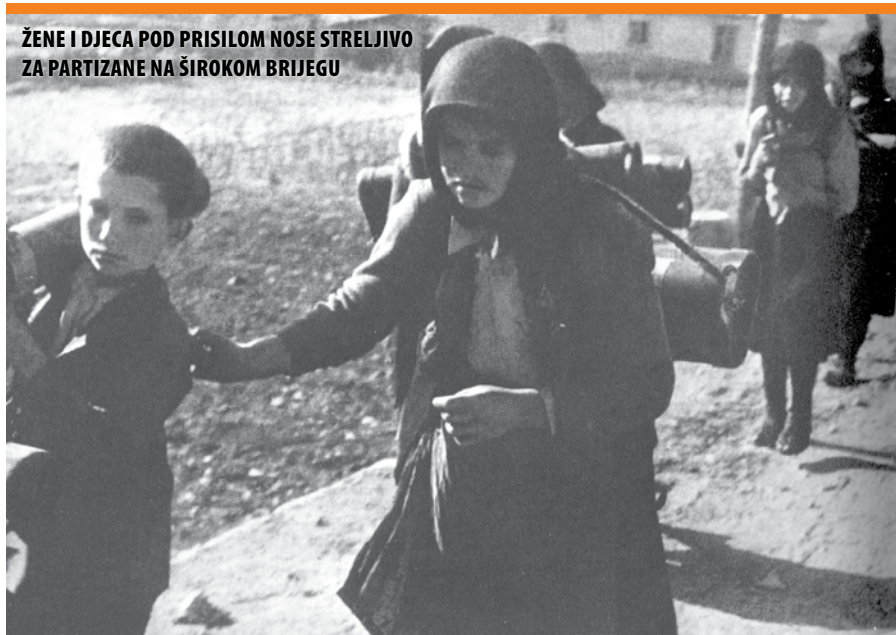
A: Šta Vi mislite zašto se je digla ova kampanja?

T: Eto, krivo im je što je to napominjano.

A: Npr. ako se nekoga nešto ne tiče, zašto bi onda galamio?

T: Ovako ti je to. Pomalo se tiče. Ne možda osobno, ali općenito da. Stoga je po njihovu mišljenju najbolje šutjeti. Bilo pa prošlo i gotovo.

**ŽENE I DJECA POD PRISILOM NOSE STRELJIVO
ZA PARTIZANE NA ŠIROKOM BRIJEGU**

A: Prema Vašemu, kakvo bi rješenje trebalo sada učiniti? Bi li se to moglo ikako riješiti?

T: Ja ne znam s koje strane?

A: S naše strane.

T: Ja sam odmah rekao da je najbolje s naše strane za sada šutjeti.

A: A što se tiče njih?

T: A što se tiče njih? Nek se progala-me, pa će i oni zašutjeti.

A: Dobro, fra Tomo, hvala Vam.

T: Molim. Sjećam se da je Cvjetin Mi-jatović rekao da je u zapadnoj Hercego-vini učinjeno što nije trebalo.

A: Na što se to onda odnosilo?

T: Baš na ubijanje fratar.

A: Da li je on stavljao krivnju na ne-koga tko je to učinio?

T: Nije. Protiv Hercegovine se govorilo da je buntovna, da je ovo, da je ono, ali treba biti pravedan pa pogledati na sve strane. Možda se prema njoj i ne postupa kako bi trebalo. Ipak treba biti pravedan na sve strane. I tamo je nešto učinjeno što se nije trebalo učiniti.

A: Kada je to pisalo u novinama?

T: Prije godinu i po – dvije. Ima ih koji još to znaju.

A: Ili je to bilo preko radija ili u no-vinama?

T: Nije preko radija bilo, nego je bilo u novinama. Da sam ja računao da će do ovoga doći, ja bih to iz novina istri-gao i čuvao bih.

A: Da li je Tito u svojim govorima po-slije rata spominjao fratre na Širokom Brijegu?

T: Ne sjećam se ništa. Tito je ovako spomenuo kad je došao u Zagreb (Tada je pustio Stepinca) u jednome govoru: Budući da je vjerski osjećaj duboko uvriježen u naš narod, mi o toj činjenici trebamo voditi računa. Te sam ja novine

donio Čuli, kad sam došao iz Zagreba.

A: Da li tu možda spominje Široki Brijeg?

T: Ne, ne spominje Široki Brijeg.

A: Da li je on možda rekao, da su mnogi »fratori« na Širokom Brijegu pucali.

T: Nisam ni to čuo.

T: Doktor Praštalo u Sarajevu je re-kao: Požalili su što su fra Leona ubili.

A: Zašto su požalili?

T: Naime, bio je dobar čovjek. On se je dopisivao sa Spuževićem. Da su oni našli u fra Leonovoj sobi to Spuževića pismo, valjda ga ne bi ubili. A pobijeni su zato, što su ustaše pobili srpske po-pove, da bi nekako nadoknadili te žrtve.

A: Da li su četnici možda ubijali naš narod?

T: Kako nisu. Ta jesu li došli s Talija-nima ozgar od Posušja do na Kočerin i ubijali, a ovamo dalje nisu. Navodno su ih namjeravali provesti kroz Ljubuški i broćanski kraj, ali tuda su prošli u au-tim i tako nisu ništa učinili.

A: Ja bih Vas još nešto upitao što se tiče Vašeg povratka u Mostar. Kada ste se Vi vratili u Mostar?

T: Ja sam se u Mostar povratio na sv. Antu '45.

A: I šta je se onda dogodilo s Vama u Mostaru?

T: Zatvorilo me je u zatvor.

A: Da li Vas je našlo u samostanu ili...?

T: Jok! Kad smo se vraćali iz Zagreba, na putu u Šibeniku straža nas je preuze-la 72 i dovela u Mostar.

A: Šta je se onda tamo dogodilo?

T: Odmah su ženske pustili, a nas su muške ostavili. Trebalo je naći najprije generalije te nas onda ispitivati. Prvoga

ŠIROKOBRIJEŠKO PUČANSTVO MORALO JE POD PRISILOM NOSITI I PARTIZANSKE RANJENIKE

mene tamo zovne. Počeo me je ispitivati Ante, ne mogu se sjetiti sad prezimena...

A: Šta Vas je ispitivalo?

T: Pita najprije ime i prezime. Ja sam rekao: Fra Toma Zubac. Pa ti si fratar? Jesam. Pa da, di ti je habit? Ne može se novi dobiti sad za ovako vrime, pa sam ovaj skinuo da mi se ne prlja. Sitio sam se: Ime mu je Ante Barbir. On mi reče: Ne bi se ja stidio svoje odore. Ja mu re-koh: Zato se ti nisi presvlačio u ženske haljine pa špiunirao ustaše? A?

Šta, Boga ti ćaćina, ti znaš sve.

Skoči se i ode, te zovne jednoga re-kavši mu: Ovamo ima jedan pop, hod-ža, koji li je đava? Ti ga pitaj, ja ga neću pitati. Tada je k meni došao neki hodža, čini mi se da se zvao Šarenac te smo malo šetali. Tada me upita: Što si ti biža? Ja mu rekoh: Kad sam ja čuo da je ubijen fra Petar Sesar, župnik iz Čaplji-ne, ja sam onda vidio da tu nema spasa. Bježi dokle znaš i umiš. A zašto je ubi-jen? Ne znam. On se nikada nikakvom politikom nije bavio.

Vala, reče hodža, našli su mu pištolj na prozoru. Međutim sam nadoda: Mo-gli su ga i drugi staviti. Biva to je neko opravdanje: Našli su mu pištolj pa ga treba ubiti.

Nakon toga popisali su nam generali-je i strpalo nas u zatvor.

A: Jesu li Vas ispitivali u zatvoru?

T: Jedanput me je ispitivao neki Dejan, koji je poslije poginuo na Sritnicama. Ispitivao me o Žitomisliću i o drugim stvarima.

A: Da li Vas je ispitivao o Širokom Brijegu?

T: Nijednom nije spomenuo Široki Brijeg.

A: Da li je o fratrima u Mostaru?

T: Ništa, nije ni to.

A: Tko je se još s Vama od fratara poratio?

T: Fra Vojo.

A: Da li Vam je nešto pričao?

T: Nije meni ništa pričao. On je ostao čitavi mjesec dana. Ja sam nakon eflu dana pušćan kući. Navodno su neki Srbi iz Bačevića i Žitomislića te drugih mjesta intervenirali da me puste kući. Ovaj Ante Barbir je rekao mome bratu Nikoli u Vitini: Šta ti je onaj fra Toma? On? Brat. Barbir nadoda: Ma čudno mi, za nj Srbi kaptisali: Nemojte toga čovjeka ubiti. Pustite ga, on je dobar i pošten.

A: Šta je to rekao Jozo Bakrač i tko je taj bio?

T: To je bio komandir jedne čete, čega li je bio. On je iz Šuice. Nakon trećeg dana oslobođenja Brotnja, on je uzjahao konja te je otišao do svakog župnika i rekao: Slobodno vi zvonite, kako ste do sada zvonili, držite mise, ispovijedajte i vršite sve vjerske službe koje ste i do sada vršili.

A: Kakva je bila četnička akcija u zapadnoj Hercegovini?

T: Četnici su s Talijanima ozgar od Graca došli na Kočerin, te preko Širokog Brijega na Mostar.

A: Od Posušskog Graca?

T: Da. Nisam čuo da su se svraćali na Široki Brijeg u samostan. Jesu li ili nisu, ne znam. Drugi su pošli preko Brotnja

za Mostar i bilo je govora da će praviti neke ispade, ali kako mi izgleda, predvidjeli su da bi u Brotnju moglo doći do okršaja, te su preko Čapljine otišli naprijed. Ti su naišli od Bekije.

A: Da li su četnici na nekim drugim mjestima štogod radili?

T: Onda su oni s Talijanima otišli preko Drežnice pa gore na Polja. Znam sigurno da su tamo zaklali pokojnog Nikolu Prskala i njegovu ženu. Koliko su ih još zaklali, ja ne znam. Odatle su sašli u Ramu i koliko sam ja čuo, tamo su zaklali 560 ljudi.

A: Da li ste Vi čuli, da su partizani negdje ubijajući žene i ljude Hrvate, otkidali im uho i tim se hvalili?

T: E to nisam čuo.

A: Da li ste Vi možda čuli, na koji su način ubijali ljude?

T: Nisam čuo, ali čulo se je ovo: Kad bi oni jedno mjesto oslobodili, onda bi malo viđenije ljude, koji bi im mogli smetati, uklanjali. Bi li bio proces ili ne, to ne znam.

A: Jesu li to partizani?

T: Da, partizani.

A: Gdje su to na primjer činili?

T: Eto, recimo, u Dubrovniku. Znam sigurno za nekog fratra Tomaševića i nekog jezuitu Pericu... Tako su, čini mi se i ovdje u Vrgorcu.

A: Da li je toga bilo tamo, gdje ste Vi bili na župi, kad su oni došli?

T: Nisu tamo, brate, ništa.

A: Je li oko Ljubuškog?

T: Ja se ne sjećam da su i oko Ljubuškog prije onog potiskivanja partizana od Mostara prema Metkoviću i dolje o sv. Blažu. Onda, poslije toga je bilo svašta, ali sam ja odmaglio u bižanu.

A: A da li su četnici možda još negdje ubijali ljude? Na koji su načini oni ubi-

jali te ljude?

T: Ja se ne sjećam.

A: Da li su ih bacali u jame?

T: Ni to mi nije poznato.

A: Da li Vi poznate neke Marijiće iz Mostarskog Graca – Nikolu Marijića i još trojicu, četvoricu, koje su četnici '42. ubili i bacili u jamu?

T: A gdje su oni bili?

A: U svom selu. Ne znam koji je zaseok, ali je župa Mostarski Gradac.

T: E toga se ne sjećam. To bi možda bilo onda kad su oni otišli gore prema Drežnici.

A: Je li to bilo '42.?

T: Da. To najbolje zna Rama. Talijani su ih pratili gore.

A: Jesu li Talijani bili njihovi saveznici?

T: Dašta su, uvijek su oni bili lopovi.

A: Da li su možda neki od pravoslavnih svećenika branili Hrvate, odnosno zabranjivali četnicima da ne ubijaju Hrvate – hrvatski narod?

T: Nije mi ni to poznato.

A: Da li je neki Srbin dobio orden »bratstva i jedinstva« za spasavanje hrvatskih glava?

T: Nije mi ni to poznato.

A: Da li se sjećate kako su fratri ovdje u Ljubuškom ubijani? Naprimjer Vaš prezimenjak fra Zdenko Zubac, da li ga poznate?

T: Poznam ga. Njega su iz Ružića doveli u Ljubuški i ubili, pa eto ti.

A: Da li se Vi čega tu sjećate?

T: Ne sjećam se.

A: Zna li ga?

T: Kako ne znam.

A: Je li Vam štogod u rodu?

T: Je malo daljnja rodbina. To sam ja doznao, kad sam se vratio iz bižane.

A: Da li se Vi sjećate kakvog događaja, susreta, razgovora iz Vašega života sa pokojnim fra Zdenkom?

T: On je bio negdje kapelan, pa je određen za župnika u Rakitno, ali Rakićaci nisu dali, nego opet ostavili fra Juru, te je on postao ružičkim župnikom, odakle su ga odveli.

A: Kakav je bio čovjek?

T: Dobričina.

A: Je li on možda bio nešto protiv partizana?

T: Ja ne znam da je on riči rekao.

A: Zašto su ga ubili?

T: Tko će znati, valjda što je fratar.

A: Zašto su, prema Vašemu mišljenju, fratri na Širokom Brijegu nastradali?

T: Zato što je bila ta parola: Od Jadrana do Mostara... koja je razjarivala borcu.

A: Ali eto neki su ostali, pa onda zašto su ti drugi nastradali?

T: Evo kako su ostali: Nama je Jozo Bakrač osigurao slobodu djelovanja i garantirao nam, da nam neće ništa biti.

Međutim, kako je bio onaj ispad, odnosno kako su Njemci potisnuli partizane od Mostara prema Metkoviću, ovi su se silno razjarili, te kad su se vraćali na koga su naletili, taj je i otišao. Da nije bilo tog ispada Njemaca, kako je i sam Bakrač garantirao, nama po svoj prilici ne bi ništa bilo. I mi smo sami jedva čekali da belaj odnese Njemce i ustaše gore preko Ivana.

A: A kakva je to bila borba između partizana i Njemaca od Širokog Brijega prema Metkoviću?

T: To je bilo ili na prvog ili na drugog veljače. Njemci su poduzeli ofanzivu i bacili ih dolje prema Metkoviću. Onda su se svi partizani razjarili, te kad su se vraćali, rušili su sve pred sobom.

A: A da li su Njemci u toj ofanzivi učinili nešto protiv partizana, na primjer masakr stanovništva?

T: Ja se ne sjećam da su išta učinili. Zapravo nije bilo tu puno njemačke vojske ali naredba je odozgo došla da tako učine.

A: Onda se može reći da je ovo bila osveta. Odnosno nije bilo osvete jer ovi Njemci nisu ubijali stanovništvo?

T: Kakvi, o tome nema govora.

A: To je onda bio rat između parti-

zana i Njemaca kao dvije vojske, a nije između stanovništva kuda su oni prolazili?

T: Pa ja.

A: Pa eto na Širokom Brijegu je ostalo fratar?

T: Disu ti?

A: Pa eto ostao taj Božo Martinac.

T: On je bio civil, a ne fratar. Davno su ga fratri skinuli, pa je bio samo kao sluga. Nije se pokoravao pa ga rasfratirali, pa eto ti.

A: Je li bio brat laik?

T: Nije bio ni laik, samo ga nisu zatražili kući, nego je tu ostao kao sluga.

A: Zašto ga onda zovu fra Božidar Martinac?

T: Bio je prije laik pa zato je imao fra.

A: To znači, da je on tada imao habit, da bi ga ubili?

T: Bi sigurno.

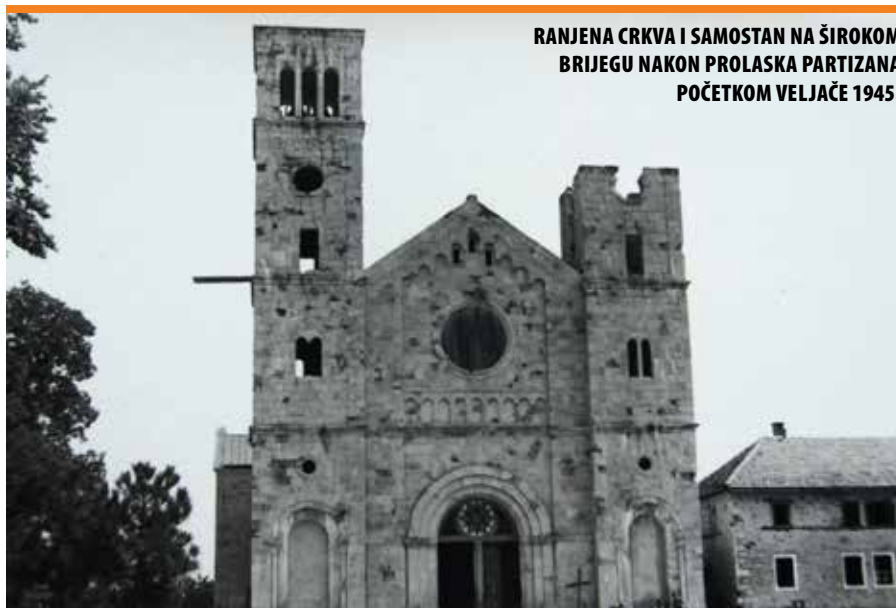
A: Pa koji je razlog da su ubili sve fratre na Širokom Brijegu?

T: Nikakav, nego što su fratri. Što je habit na njemu, nema više fratar a gotovo. Onaj samostan na Humcu je zapaljen, isto tako i u Mostaru, iako tu nije bilo nikakve njemačke vojske. Rušili, pa eto ti. Zato su i pobjegli fratri s Humca, pokojni fra Bernardin Smoljan i oni drugi. Došli su do u Mostar, ali im se odatle nije dalo dalje ići, a mene kao da je nešto gonilo da bježim. Da sam ja ostao i mene bi likvidirali u Mostaru. Njima je u Mostaru trebao samo provincijal i gvardijan, a ovi ostali, budući da su se krili i bježali od njih, zapeli su im za oči, te i njih likvidirali.

A: A bio im je onda provincijal u Mostaru kriv?

T: A kako će biti kriv? Nema zašto biti kriv.

A: Ali prema njihovu, on je bio kriv.

RANJENA CRKVA I SAMOSTAN NA ŠIROKOM BRIJEGU NAKON PROLASKA PARTIZANA POČETKOM VELJAČE 1945.

T: Nije on bio ništa kriv. Poslije, kad su ga ubili, kajali su se. S njime se dopisiva Cvitan Spužević. Da su oni samo našli Cvitanovo pismo u provincijalovoj sobi, ne bi ga ubili.

A: Tko je taj Spužević?

T: Pokojni advokat.

A: Da li je on bio partizanski nastrojen ili nije?

T: On je bio u duši pravi kršćanin, ali u Mostaru nije mogao gledati životinjsko ponašanje ustaša, te je prebjegao partizanima. Isto kao i hrvatski pjesnik Vladimir Nazor. Tako je isto učinio i župnik sv. Blaža Rittig. On je bio svećenik, ali pribiga k njima.

A: Da li se Vi još štogod sjećate, kako se odvijala situacija u Hercegovini, za vrijeme rata? Recimo u Brotnju.

T: U Brotnju je skoro cilo vrime bilo mirno.

A: Da li su Srbi, koji su se nalazili u obližnjim selima, dolazili u katolička sela i palili ih?

T: Jok.

A: Da li su katolici tako nešto činili?

T: Nisu ni oni.

A: Da li postoje neke zloglasne jame ovdje u okolini?

T: Slušaj amo! Što se tiče zloglasnih jama, ovako ti je to: Ima jedna u Šurmancima. To su čapljinke ustaše pokušali srpsku čeljad i pobacali ih u jamu. Tom prigodom stavili su Međugorčane da čuvaju stražu.

A: Koliko su ih ubacili?

T: To ne znam točno. Dovodili su također Srbe iz Mostara i bacili ih u jamu na jednoj glavi iznad Međugorja. U Ljubuškom su, ne znam točno, bacili Srbe u jamu u onu Dračevicu.

A: Da li je tomu netko bio svjedok?

T: Tom prigodom biskup Mišić je

izdao jednu okružnicu u kojoj je na dogmatskoj bazi potvrdio da nema velike razlike između pravoslavnih i katolika.

A: Da li znate tko je to pismo redigirao?

T: Ja računam da je to učinio fra Leo.

A: Da li je možda to učinio fra Vendelin ili fra Rufin?

T: Fra Rufin sigurno nije, a ne znam da li je tu Vendelin i bio.

A: Znae kako je bilo? Ovu je okružnicu redigirao fra Rufin i dao je biskupu.

T: Meni to intimno nije poznato. Ja sam je samo pročitao s oltara, kad sam bio župnik u Blizancima. Čim se počelo ubijati (ta ubijanja su počela najprije u Mostaru) mi smo došli u Mostar, gdje je bio zloglasnik – životinja Herenčić. Došao ja, fra Zlato, fra Damjan i sila jedna fratarata, te protestirali protiv toga.

A: Koji je još bio od fratarata?

T: Ne znam sve po redu, samo nas je bilo, koliko se sjećam, jedno desetak. Onda je on dao časnu riječ, da neće nikoga tko nije kriv. Međutim, nije prošlo ni dva dana, kad su sa Žitomisljica odveli deset – dvanaest ljudi, da ih ubiju. Ja ponovo u Mostar, te mu pljunuo u lice, dodajući: Kakva ti je to časna riječ. Šta znači to?

Da sam ja znao da će to tako biti, rekao bih ljudima: uklonite se, kao što su se i drugi poslije uklonili.

Što se tiče onih Sudara, kad sam bio u Gracu, rekao sam s oltara: U Sudare mi nemojte krećati. Ako ćete ih biti, najprije mene ubijte. Oni nisu krivi više nego i ja. I zbilja ni u koga nije krenuto. Svi su ljudi ostali živi.

A: Da li su Srbi čuli za to, što ste Vi rekli?

T: Dašta su radili. Kad sam se ja vratio iz bižane, oni bi dolazili u Mostar u sud, da interveniraju za mene.

A: Da li su se Vama kasnije javljali i dolazili u župski ured k Vama?

T: Nisam ja ostao puno u Gracu, nego sam otišao u Grljeviće za župnika, ali kad bi se slučajno sreli, onda bi se upitali, poljubili bi mi ruku.

A: Da li se sjećate još živućeg kojeg fratra, koji je s Vama, fra Zlatkom Sivrićem te Damjanom Rozićem, dolazio u Mostar i protestirao?

T: Ne znam sigurno, ali čini mi se da je i Marić bio.

A: Branko Marić?

T: Da.

A: Gdje je on tada bio?

T: Bio je na Brijegu, pa je s Brijega došao.

A: Jeste li Vi bili na Brijegu?

T: Nisam, ja sam bio u Blizancima.

A: Zlatko?

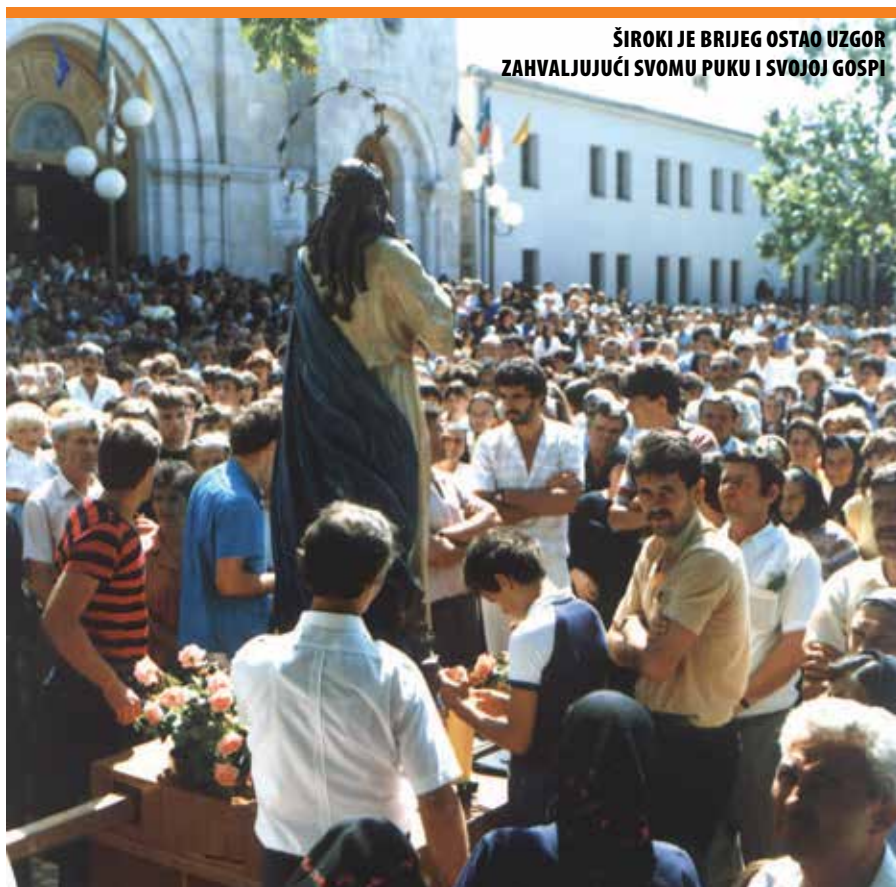
T: Zlatko je bio u Gracu.

A: Damjan?

T: U Gorancim.

A: Da li se sjećate još kojeg fratra, koji je dolazio?

T: Ne sjećam se. Bilo nas je malo više.

Bio je i neki Pero Miloš. Prebjegao je u Austriju i tamo sad živi.

A: Da li se sjećate još kojeg civila?

T: Ne sjećam se.

A: Gdje su Hrvati najviše zaglavili, u kojim selima ili župi? Naime, da su ih ubili četnici.

T: Ja se ne sjećam ovamo u Hercegovini da je igdje, ali znam da ih je dosta zaglavilo u Drežnici, Poljima i Rami. Nije mi poznato da su ovamo bliže masakr pravili.

A: Da li se možda štogod događalo u Nevesinju u to vrijeme?

T: Ja ne znam. Tko će znati šta je tamo bilo. Tamo u Dubravama bili su muslimani podijeljeni. Jedni su bili protiv, jedni za. Neki su i bacali Srbe u jamu.

A: Da li se u Vitini i Ljubuškom, gdje je bilo muslimanskog svijeta, tako nešto događalo?

T: Ne znam kako je to ovamo bilo. Kako sam bio protiv toga, samo bih se zgražao na takve stvari.

A: Da li ste se Vi zgražali kad ste čuli da su četnici pobili Hrvate gore oko Drežnice i na Poljima?

T: Jašta sam radio. Pitao sam se, pa dokle će to doći. Ovi ove, ovi ove. Na taj način iskorijenit će jedni druge i gotovi smo.

A: Da li su muslimani bili jedni protiv drugih, kad su bili tako podijeljeni?

T: Ja ne znam tamo šta je bilo u istočnoj Hercegovini. Bivalo je tamo svašta.

A: Da li ste Vi čuli, ili, da li imate kakvu vijest, kako su fratri u Mostaru poginuli?

T: Kako meni pričaju: Sutradan nego je Mostar pao, uvečer su došli da popišu koji su fratri tu i koji su sa strana došli. Poslije su došli po provincijala, gvardijana i one koji su tu došli sa strana, te ih

otralo i gotovo.

A: Koje one?

T: One koji su došli sa strana. Naime pobjegli ispred vojske, te su kao takvi osumnjičeni kao krivci pa su zaglavili.

A: Da li su im imputirali kakve krivice?

T: Ma šta će imputirati. Ljudi bižali košto sam i ja biža i ništa drugo.

A: Da li je štogod imputirano fra Leonu i gvardijanu?

T: Oni su bili starješine, pa valjda radi toga. Ama trebalo je nadoknaditi oštetu za pravoslavne svećenike koji su zaglavili.

A: Gdje su ti pravoslavni popovi pobijeni?

T: U Mostaru, Gozdenovićim, šta ti ja znam gdje i koliko ih je bilo. Jadni se fra Leo zauzimao za njih, jadio, čemerio, mučio se, ali kad se ne može dokazati Herenčiću koji je bio prava životinja.

A: Da li se Vi sjećate nečeg konkretnog, kako se fra Leo zauzimao za Srbe?

T: Ne znam ti ja baš tih detalja, ali znam sigurno da se jako mnogo zauzimao. Kad sam ja u Gracu s oltara rekao za Sudare, onda je iz Mostara neki tabornik (ne znam kako se zove) poručio: Neka fra Tomo ne govori svašta sa oltara. Ja sam mu odgovorio: Poručite vi njemu da je savjest čovjeku čista, a što oni to rade bit će na štetu ne samo njima, nego i Hrvatskoj, kao što je i bilo.

A: Onda, sjećate li se Vi još štogod iz Vaših susreta s ovim fratrišta što su pobijeni?

T: Ne znam šta bi više bilo.

A: Da li se Vi sjećate onih fratara što su pobijeni u Mostarskom Gracu, koji su to bili?

T: To su bili fratri koji se nisu bavili nikakvom politikom.

A: Kakav je bio fra Rade Vukšić? On je, naime, bio direktor gimnazije.

T: Dobar čovjek. Bavio se svojom dužnošću koju je imao. Nije vodio nikakvu politiku, a koji se bavio taj se na vrijeme uklanjao.

A: Koji su takvi bili?

T: A ne znam ti ni ja.

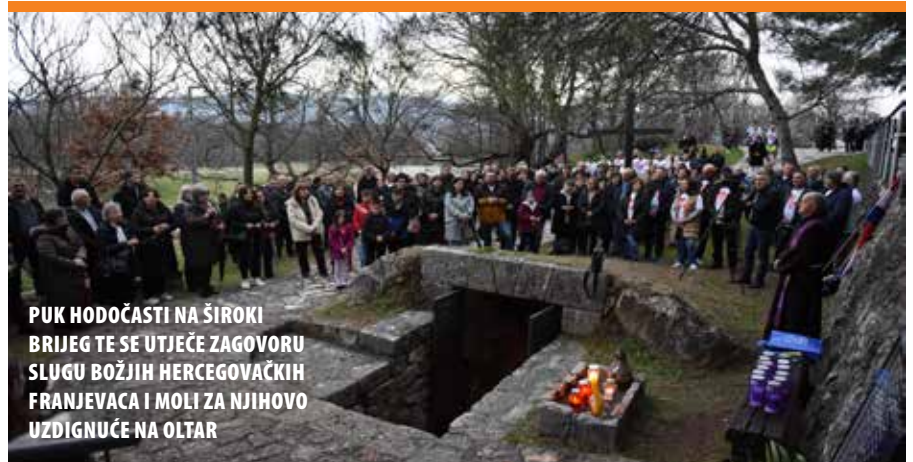
A: Znači da ste se i Vi bavili politikom, dok ste pobjegli?

T: Ama, da nije poginuo fra Petar Sesar ja ne bih biža, ali bi poginuo u Mostaru ili Brotnju, jer su svi fratri u Brotnju poginuli osim fra Silvestra i Živka Martića.

A: Da li su fratri u Mostaru znali da su svi ubijeni na Širokom Brijegu? Jeste li se Vi svraćali u Mostar kad ste išli u Zagreb?

T: Jesam. Bio sam dva dana u Mostaru. Kad je bio popis frataru u Mostaru, pokojni fra Leo je i mene zapisao, ali sam ja, ne pitajući ni njega ni gvardijana, pobjegao prije.

A: Kojega ste Vi datuma otišli iz Mo-

PUK HODOČASTI NA ŠIROKI
BRIJEG TE SE UTJEČE ZAGOVORU
SLUGU BOŽJIH HERCEGOVAČKIH
FRANJEVACA I MOLI ZA NJIHOVO
UZDIGNUĆE NA OLTAR

stara?

T: Čini mi se sedmoga. Odatle sam došao u Konjic, gdje sam prenoćio dvije noći, iz Konjica u Sarajevo, gdje sam prenoćio isto tako dvije noći i onda otolen dalje.

A: Da li ste u Konjicu išta doznali o Širokom Brijegu?

T: Nije se ništa znalo, osim da je pao Široki Brijeg, zatim Mostar i da napreduju prema Ivanu. Čuvši to, mi smo pobjegli naprijed. Na Ivanu je bila silna borba, a mislim da je tu bilo leša

koliko god hoćeš.

A: Da li je itko mrtve pokapao u to vrijeme?

T: Čini mi se, slabo. Zima i je bila, pa nek se mrzne.

A: Da li ste Vi možda bili prisutni, kako je ubijano?

T: Nisam ja to vidio.

NB: Pretipkano s magnetofonske vrpce.

Humac, 19. rujna 1971. ✍

Zadivili su i jednu muslimanku*

PIŠE: L. K.

Svakodnevno se na grobu hercegovačkih franjevac može vidjeti kako netko moli, i staro i mlado. Pro-laskom godina sve se više širi glas o Širokobriškim mučenicima. Taj se glas ne širi samo među katolicima nego i među drugim vjeroispovijestima. O tome nam govori i ovo svjedočanstvo jednog svećenika koji trenutačno djeluje u samostanu na Širokom Brijegu.

Na blagdan sv. Ante, kada se vraćao s obiteljskoga ručka u samostan, negdje oko 14 sati zaustavila ga je jedna žena

koja mu je rekla da ispred župnoga ureda čeka neka baka. U to vrijeme župni ured inače ne radi. Popeo se s parkirališta do župnoga ureda i našao je baku te su ušli u župni ured. Ta je baka imala oko 80 godina. Svećenik ju je upitao: »Pa, bako moja, kamo ćete po ovoj vrućini?« Rekla mu je da je došla platiti misu. Ono što je svećenika iznenadilo jest to da je baka bila iz Čapljine i da je na Široki Brijeg došla samo kako bi platila misu. Pošto živi sama, došla je taksijem koji ju je čekao da ju vrati na trag kući. Baka je na glavi imala rubac

s resicama te je svećenik pomislio da je baka islamske vjeroispovijesti što se kasnije ispostavilo točnim.

Tijekom razgovora izgovorila je jednu zanimljivu rečenicu: »Došla sam iz isključivog razloga na Široki Brijeg pomoliti se sv. Anti, jer su ovdje nakon Drugog svjetskog rata ubili svećenike.« Pokazujući prstom na crkvu, rekla je: »Ova je kuća s mnogih duša nevolju skinula. I zato sam došla.« Bez obzira na osobnu vjeru, moli se sv. Anti i vjeruje u snagu sv. mise. Tako je zaključila svoj dolazak. ✍

* Svi podatci poznati su Vicepostulaturi.

Gospa na Brigu*

PIŠE: PROF. DR. SC. DON JOSIP MUŽIĆ

Stradanja Širokog Brijega za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i poraća prilično su poznata zahvaljujući zauzetosti hercegovačkih franjevaca koji ih istražuju i drže budnim spomen na svoju subraću mučenike. Manje je poznato, ili bolje reći praktički nepoznato, koja su svetogrđa partizani činili u crkvi odmah nakon osvajanja Širokoga

Brijegu. U isto vrijeme nakon prisilne šutnje zaborav je također prekrio sjećanja na ukazanja Gospe u istoj crkvi koja su odigrala ključnu ulogu u prestanku svetogrđa i obnovi bogoslužja. Želja nam je da ovaj tekst doprinese osvjetljavanju ovoga dijela naše mučeničke baštine kako bismo imali pred očima osim naravnih događanja i ona

nadnaravna. Količina i okrutnost komunističke mržnje na vjeru, iskazana na Širokom Brijegu, ne može se objasniti samo ljudski i iza nje se nazire jasno djelovanje samog đavla. S druge strane očito je da se bez Božje pomoći na ovom mjestu, natopljenju krvlju i suzama nevinih žrtava, vjerski život ne bi održao i obnovio.

GOSPINO SVETIŠTE

Gospino vrilo

Župa Mostarski Gradac danas obuhvaća sedam naselja: Gornji Gradac, Grabova Draga, Dobrič, Provo, Donji Gradac, Gostuša i Novo Naselje (Arine ili Mačkovina) uz Polog. U *Šematizmu* Petra Bakule iz 1867. nalazimo sljedeći opis župe Mostarski Gradac: »Ova župa je vrlo stara. Ima matice od g. 1748. Nakon opustošenja katolicizma u gradu Mostaru župnici misionari, nastanjeni u selu Cimu blizu Mostara, služili su i brdska sela koja su sada pod Gradcom. Da svećenici lakše izbjegnu tursko progonstvo i da provide brdskim katolicima, naprave drugu kuću u Podivačju, blizu Goranaca. Napokon g. 1797. o Nikola Ilić napravi na turskom zemljištu Gradac malu, ali solidnu župsku kuću na mjestu gdje je bila stara. Ovoj je napokon pripojena četvrta kuća u Gostuši, gdje bi se svećenici krili kada bi ih Turci progonili. Tako su nekada bile četiri župske kuće mjesto današnje jedne u Gracu. Kuća je na južnoj strani gologa brda bila. Težak je pristup u svako selo izuzevši Grabovu Dragu i Polog. U svakom slučaju Gradac je sve do g. 1849.

služio i sadašnju župu Mostar, koliko je mogao. Duljinom župa se je prostirala više od dvanaest sati vrlo teška i opasna puta.«¹ Franjevačka kuća imala je kapelicu posvećenu Presvetom Imenu Isusovu. U toj je kući u Gornjem Gradcu 1844. bio franjevački novicij i prvo učilište u Hercegovini. Godine 1895. župnik fra Mate Prskalo izgradio je

župnu crkvu u Gornjem Gradcu na čast Presvetog Imena Isusova. Osmi veljače 1945. partizani su u Gornjem Gradcu zarobili šestoricu franjevaca i strijeljali ih.² Njihovi zemni ostatci tek su 1971. dostojno pokopani u širokobriješkoj bazilici.³

U Gornjem Gradcu hrvatska i katolička povijest, unatoč svim razaranjima

* Iz knjige u tisku prof. dr. sc. don Josipa Mužića *Raspeta Hercegovina*.

¹ Petar Bakula, *Hercegovina prije sto godina ili Topografsko-historijski šematizam franjevačke kustodije i apostolskog vikarijata u Hercegovini za godinu Gospodnju 1867.*, Provincijalat Hercegovačkih Franjevaca, Mostar, 1970., str. 75. – 76.

² Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Mostar, 2007., str. 73. – 74; Ante Marić, »Ubijena braća fratri širokobriješke samostanske zajednice«, *Stopama pobijenih*, 2/2009., str. 38. – 39.

³ Blanka Matković, »Zločini postrojba VIII. dalmatinskog korpusa NOVJ-a u Hercegovini početkom 1945. godine«, *Hum* 7/2011., str. 318. – 319.

i progonima, i dalje snažno govori kroz građevine, grobove i spomenike, a nadasve kroz tolike svjedoke i mučenike. Ne čudi što su tolike patnje bile praćene i obilnim milostima među kojima zapaženo mjesto zauzima predaja o ukazanju Gospe u Orovniku. Orovnik se nalazi na području sela Gornji Gradac, a od Širokog Brijega udaljen je nekih 5 kilometara.⁴ Godine 1671. Orovnik je u Vatikanskom arhivu zapisan kao Gospino svetište.⁵ Stoga je on najstarije poznato marijansko svetište u zapadnoj Hercegovini koje kao takvo zavrjeđuje da bude više vrjednovano. Njegov se nastanak vezuje s Gospinim ukazanjem, odnosno sve upućuje na to da je nakon i uslijed

ukazanja nastalo svetište. Prema predaji »tu se Gospa ukazala jednoj sirotoj ženi koja je skapavala od žeđi i koja je zavalila: "Gospo moja da mi je malo vode". Čula je odgovor: "Razgrni pijesak i naći ćeš vodu." Kada je to učinila, voda je potekla i teče do današnjeg dana. Tako je i nastalo svetište na kojem je izgrađena kapelica i postavljen natpis: "Putniče, zaustavi se i pozdravi Gospu"«. ⁶ Sam izvor na spomen događanja nazvan je Gospino vrilo. Uoči prvog svjetskog rata podignut je kip Gospe kod Vrila na Orovniku.⁷ Vrelo je uredio 1931. Higijenski zavod iz Splita i krase ga pet cijevi koje mještani nazivaju »pet rora«.⁸

Od toga događaja na Veliku se Gos-

pu tu redovno služila sv. misa. Postoje naznake, kako ističe vlč. Luka Marić, da se sv. misa služila još dva stoljeća prije 1671., odnosno još prije dolaska Osmanlija u Hercegovinu.⁹ To znači da su se Gospina ukazanja zbila još prije, negdje početkom XV. stoljeća. Kada je izgrađena crkva na Širokom Brijegu, svetište i proslava premjestili su se u nju.¹⁰ U Orovniku se od tada sv. misa služi u nedjelju poslije Velike Gospe. Za tu prigodu pristižu hodočasnici ne samo iz župe već iz cijele Hercegovine, a posebno iz Širokog Brijega. Drevno svetište Orovnik u Donjem Gradcu preteča je današnjeg širokobriješkog Gospina svetišta.¹¹

Prva crkva

Papa Grgur XVI. 14. siječnja 1844. odobrio je gradnju novoga samostana i crkve u Hercegovini, a papa Pio IX. odobrio je osnivanje hercegovačke franjevačke zajednice 15. kolovoza 1852.¹² Fra Anđeo Kraljević, jedan od protagonista toga prijelomnoga događaja, piše: »Držeći već u rukama odluku Sv. Stolice, hercegovačka braća ostaviše redovničku obitelj kreshevskog samostana i poletješe u zavičaj kako bi započeli gradnju crkve i samostana. I tako kupiše po visokoj cijeni (za 145 zlatnika) od nekog Turčina zemljište za gradnju nove crkve na prilično prostranom i malo povišenom brdu, pučki zvanom Široki Brig. A na tome mjestu ne znam bi li se više divio pogledu na divan krajolik ili zdravom zraku, što su posvjedočili svi stranci koji su se tu zatekli.«¹³

⁴ Podrobno o župi vidi monografiju: Karlo Rotim, *Župa Mostarski Gradac*, Vlastita naklada, Široki Brijeg, 1995.

⁵ »OROVNIK Najstarije Gospino svetište u Hercegovini«, *Hercegovina.info*, 17. kolovoza 2023., <https://www.hercegovina.info/hercegovina/orovnik-najstarije-gospino-svetiste-u-hercegovini/216192/>, (3. rujna 2025.).

⁶ *Ibidem*.

⁷ Karlo Rotim, *Žrtvoslov Širokog Brijega u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Vlastita naklada, Mostar, 2000., str. 196.

⁸ *Ibidem*, str. 197.

⁹ Marko Knezović, »Putniče, zaustavi se i pozdravi orovničku Gospu...«, *Večernji list*, 24. kolovoza 2021., <https://www.vecernji.ba/vijesti/putnice-zaustavi-se-i-pozdravi-orovnicku-gospu-1517786>, (15. studenoga 2025.).

¹⁰ Anto Ivić, »Return to the Otars (Altars)«, *Hercegovina*, 11/2025., str. 308.

¹¹ Andrija Nikić, »Gradnja širokobriješke bazilike 1905. – 2005.«, Ivo Čolak (ur.), *Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu 1905. – 2005.*, Franjevački samostan, Široki Brijeg, 2006., str. 96. – 97.

¹² Šime Demo – Pavao Knezović, *Čerigajski anđeo*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Mostar, 2007., str. 9. – 11.

¹³ Anđeo Kraljević, »Šematizam Misijske Novoustanovljene kustodije Male braće Od opsluženja u Hercegovini«, Franc. Martecchini,

Odmah nakon dolaska franjevac na Široki Brijeg za prvoga gvardijana još nepostojećega samostana jednoglasno je izabran fra Anđeo Kraljević.¹⁴ Fra Petar Bakula prisjeća se toga vremena: »Pod brežuljkom s južne strane među šumom odskoče jedan hrast (u zapadnom uglu vrta, isječen). Pod njim je naš prvi gvardijan o. Anđeo Kraljević ustanovio svoje prebivalište. Tu je stanovao četiri puna mjeseca bez postelje, dok se nije za redovnike napravila jedna bijedna kućica (danas od nje nema ni ruševina). Teško je reći koliko smo trpjeli od tjesnoće, kad smo se uselili, ili bolje rečeno, zbili i natrpali u nju, i mi i gosti. Često se događalo da smo spavali u staji (također maloj) ili pod drvećem, jer ne bi bilo mjesta u kući.

Izgradnja bazilike

Za sadašnju crkvu kamen temeljac položio je biskup fra Paškal Buconjić 1905., a izgradio ju je, uz velike žrtve puka, fra Didak Buntić na mjestu prethodne koja je bila premalena.²⁰ Za gradnju crkve fra Didak je imao svoj kamenolom u blizini i osnovao je kamenoklesarsku školu za domaći svijet kojemu je tako dao zanat od kojeg su mogli prehranjivati svoje obitelji. Ova lijepa kamena crkva podignuta na brijegu, odakle dominira krajolikom, najljepše je sakralno zdanje nadaleko i bila je glavno marijansko svetište Hercegovine sve do početka ukazanja u Međugorju. Počivalište je fra Didaka Buntića, umrlog na glasu svetosti, i širokobrijeških franjevac mučenika iz 1945. »Ona je spomen na srednjovjekovne nasilno porušene crkve i na patnička i mučenička vremena

Ako bi netko imao kakav pokrivač, smatralo se da ima dobru postelju. Uz tjesnoću mjesta oskudijevali smo i svakim namještajem. Rečeno je, da iz Kreševa nismo ponijeli ništa. Morali smo se, dakle, boriti s golom bijedom, dan i noć. ... U ovom vremenu oskudica svake vrste, mi smo bili složni i puni bratske ljubavi, sloge, vjerskog pouzdanja i veselja, da se ništa više nije moglo poželjeti.«¹⁵

Gradnja crkve na Širokom Brijegu započeta je 1846., a kamen temeljac posvetio je biskup fra Rafo Barišić.¹⁶ To je bio prijelomni događaj jer je tako započela gradnja prve crkve u Hercegovini nakon 283 godine otkako su Osmanlije porušili sve katoličke crkve u Hercegovini.¹⁷ »Usprkos stalnim prijetnjama i

napadima muslimana, crkvu i veći dio samostana načinili smo tako krasno, da ćeš u cijeloj Hercegovini uzalud tražiti takve građevine. Eto, to je prvi trijumf katoličke vjere u ovim krajevima među muslimanima koji već četiri stoljeća ne prestaju nju strašno mučiti.«¹⁸

Crkva je posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije na nebo ili, pučki rečeno, Velikoj Gospi. To je u skladu s franjevačkim promicanjem te istine među pukom koje je dovelo na koncu do proglašenja odgovarajuće dogme, što je učinio papa Pio XII. godine 1950. A franjevačka je kustodija 1852. stavljena pod okrilje uznesenja Marijina.¹⁹ No, to je i dostojan nastavak štovanja Gospe koje se dotada odvijalo u pravedištu na Orovniku.

kršćanske raje i fratara pod osmanskom vladavinom. Gospin kipić na Orovniku i ostala okupljališta na službu Božju pod otvorenim nebom zrcale se u njezinoj ljepoti. ... Ona je simbol vjere i kulture, i svih onih programa što su ih franjevci ostvarili i što ih ostvaruju za duhovno i opće dobro. Već stotinjak godina jedan je od najpopunjenijih vjerničkih prostora u hrvatskom narodu, posebice nakon Drugoga svjetskog rata kad su širokobriješki fratri mučeničkom smrću posvjedočili svetu vjeru. Posljednjih godina širokobriješko je svetište, vezano uz Međugorje, nezaobilazno hodočasničko mjesto i za vjernike iz najudaljenijih krajeva svijeta.«²¹ Izgrađena je u romaničkom stilu od pravilno isklesana kamena, trobrodna i s dva zvonika.

»Njezinom izgradnjom, kao i izgrad-

njom cijeloga samostanskog sklopa, gimnazije i konvikta (u kojem je danas Akademija likovnih umjetnosti) zao-kružena je jedna graditeljska cjelina koja je omogućila izrastanje novoga duhovnog, prosvjetnog i kulturnog središta u Hercegovini. Crkva je bila i ostala tvrdom i neslomljivom konstrukcijom poput vjere i prkosa ljudi koji su srasli s njom i uokvirili trajni simbol Širokog Brijega.«²² O njezinu značenju fra Gracijan Raspudić piše: »Kao što je stari Izraelac drhtao od uzbuđenja i radosti gledajući kule i zidove Siona, tako i svaki hercegovački vjernik uzdrhti od uzbuđenja pred Didakovom katedralom na Širokom Brijegu. U toj "pjesmi od kamena" i "drami na otvorenom" tko i nema glazbenog sluha, čuje pjesmu svoje prošlo-

Dubrovnik 1853., Š. Demo – P. Knezović, nav. dj., str. 83.

¹⁴ Š. Demo – P. Knezović, nav. dj., str. 11.

¹⁵ P. Bakula, *Hercegovina prije sto godina*, str. 49.

¹⁶ O gradnji prve crkve vidi detaljno: Robert Jolić, »Gradnja prve crkve i samostana na Širokom Brijegu«, I. Čolak, nav. dj., str. 61. – 66.

¹⁷ Petar Lubina, »Marijansko svetište na Širokom Brijegu«, I. Čolak, nav. dj., str. 74.

¹⁸ Anđeo Kraljević, »Šematizam Misijske Novoustanovljene kustodije Male braće Od opsluženja u Hercegovini«, Franc. Martecchini, Dubrovnik 1853., Š. Demo – P. Knezović, nav. dj., str. 84.

¹⁹ A. Nikić, »Gradnja širokobriješke bazilike 1905. – 2005.«, str. 99. – 100.

²⁰ P. Lubina, nav. dj., str. 75. – 76.

²¹ A. Nikić, »Gradnja širokobriješke bazilike 1905. – 2005.«, str. 122. – 123.

²² Mladen Glibić – Ivo Čolak, *Osam konstrukcijskih slika o osam kamenih crkava*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2012., str. 44.

sti, shvaća je i uživa u njoj. Jer te tvrde stijene sviraju himnu žuljevitih ruku,

gladnih želudaca i duboke vjere u Boga i čovjeka. To je najpitomiji napjev hra-

pavim sazvučjima hercegovačke bure, kiša i škrtosti tla.«²³

IZLJEVI MRŽNJE NA BAZILIKU

Oružani napadi

Bitan dio plana partizanskoga osvajanja Širokoga Brijega bili su franjevci, njihove zgrade i crkva. »Snage jugoslavenskih partizana imale su precizne podatke da je obrana organizirana na brijegu ispod samostana.«²⁴ No, ipak za to nisu marili. »U brigadnoj odluci precizirano je da će artiljerija u početku napada tući samostan u Širokom Brijegu, a ostale ciljeve prema zahtjevu partizanskih postrojba. Iz navedene zapovijedi jasno je da je glavni cilj napada bio franjevački samostan i njegove zgrade, a zadatak likvidacije samostana dobio je 2. bataljun 11. brigade.«²⁵ Imajući u vidu »da su težišne otporne točke bile Šuškov i Burića brig, onda je jasno da samostan i crkva nikako nisu mogli biti legitimni vojni ciljevi, nego je riječ o klasičnom političkom cilju.«²⁶ Potvrdu daje i partizan dr. Savin, zapovjednik jednog haubičkog bataljuna koji je bio smješten u Šarića Dubravi: »Od položaja nisu ništa mogli vidjeti. – Dobili smo krive elemente za gađanje. Pucali smo puno. Čudili smo se u što to pucamo toliko, a da se ne obara. Nismo znali točan cilj. Kad sam došao – pričao mi je – vidio sam da smo pucali u

crkvu.«²⁷

Fra Mirko Ćosić je, prema oštećenjima, nabrojio 304 topovska pogotka koji su oštetili pročelja crkve.²⁸ Britanski zrakoplovi, koji su polijetali iz Italije, bili su zračna potpora partizanima i jedan od njih s talijanskom posadom pogodio je i srušio južni toranj zvonika crkve ujutro 7. II. 1945.²⁹ Samostan je u dva dana bio izravno pogođen 296 puta.³⁰ Umjetnički vitraji na crkvi, postavljeni početkom XX. stoljeća, tom su prigodom također bili oštećeni.

Nakon dolaska partizana sve franjevačke zgrade bile su opustošene, bogata knjižnica i svi dokumenti spaljeni, a pljačkanje je trajalo sve do proljeća 1947.³¹ Samo je knjižnica brojila više od 80.000 naslova. Kulturocid se odvijao u dvjema fazama, prva je bila odmah 1945. nakon pada Širokog Brijega, a druga početkom 1947. kada su partizanski komesari istjerali franjeve i spalili knjige koje su preostale.³² Uništavanje je išlo dotle da su neprijatelji zaslijepljeni mržnjom otukli i kameni natpis nad samostanskim ulazom koji

je bio spomen na utemeljenje 1846. Široki Brijeg komunisti su 1952. čak preimenovali u Lišticu želeći mu zatrti hrvatski identitet. Nakon što je to obznanjeno, skupina mjesnih mladića poslije nedjeljne mise prošla je kroz grad pjevajući: »Oj Široki, priđiše ti ime, pa se nemam ponositi čime.«³³ Mnogi su gorko plakali čuvši tu gangu, a mladići su bili uhićeni i pretučeni.³⁴ Prvotno je ime mjestu službeno vraćeno tek 1991.

Zanimljivo je spomenuti da je Giovanni, jedan od talijanskih kamenoklesara, vjerojatno nezadovoljan što je otpušten prije završetka izgradnje crkve, pisao »fra Didaku da će njegova crkva valjati Talijanima za štalu, jer se nadao da će Italija pobijediti u Prvom svjetskom ratu i da crkvu domaći majstori ne će znati dovršiti. Fra Didak je, osvrćući se na to pismo, rekao: »Ni topovi joj ništa neće moći naškoditi«. Te fra Didakove riječi bile su pravo proroštvo.«³⁵ Crkva, unatoč svim partizanskim nastojanjima, nije srušena i doživjela je svoju punu obnovu zahvaljujući pastirima koji nisu napustili svoga naroda.

²³ Preuzeto od A. Nikić, »Gradnja širokobriješke bazilike 1905. – 2005.«, str. 128.

²⁴ Tomislav Jonjić, »Pokolj širokobrijeških franjevaca u kontekstu uspostave jugoslavenske komunističke vlasti«, Ivica Lučić (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest*, Hrvatski institut za povijest Zagreb, 2011., str. 478.

²⁵ B. Matković, »Zločini postrojba«, str. 302.

²⁶ Hrvoje Mandić, »Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945.«, *Polemos*, 16/2013./2, str. 23.

²⁷ Andrija Nikić, »Pad Širokog Brijega. Svjedočenje fra Zlatka Sivrića«, *Stopama pobijenih*, 2/2011., str. 43.

²⁸ A. Nikić, »Gradnja širokobriješke bazilike 1905. – 2005.«, str. 107.; 121.

²⁹ B. Matković, »Zločini postrojba«, str. 306.

³⁰ H. Mandić, »Borbe za Široki Brijeg«, str. 23.

³¹ Ante Marić, »Komunističko obeščaćenje crkve na Širokom Brijegu«, *HRsvijet.net*, 24. siječnja 2011., <https://hrsvijet.net/index.php/arhiva-clanaka-hrsvijet-net/138-arhiva-stari-hrsvijet-net-2/11105-komunistiko-obeacanje-crkve-na-irokom-brijegu>, (28. kolovoza 2025.).

³² Ante Marić, »Kulturocid na Širokom Brijegu (1945. – 1947.)«, *Stopama pobijenih*, 2010./2, str. 17.; Jerko Karačić, *Uspomene iz doba mučeništva. Komunistički progon vjere i puka u zapadnoj Hercegovini*, Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« – Matica hrvatska, Široki Brijeg – Vrgorac, 2014., str. 53. – 54.

³³ J. Karačić, nav. dj., str. 71.

³⁴ *Ibidem*, str. 9.

³⁵ A. Nikić, »Gradnja širokobriješke bazilike 1905. – 2005.«, str. 107.

Svetogrđa

Partizani su odmah nakon dolaska pristupili pljački, kako potvrđuju svjedoci. »Vidio sam kamione u koje su vojnici NOB-e tovarili samostanske stvari. Sve se to stavljalo u kola: kreveti, stolovi, sve je to tako pljačcano.«³⁶ Dio ukradena misnoga ruha bio je prekriven u žensko donje rublje i prodavao se na pazaru u Imotskom.³⁷ Anton Fantela s otoka Lastova tada je kao pripadnik 4. bataljuna 11. dalmatinske brigade ukrao iz crkve kalez da bi ga poslije zbog grižnje savjesti ostavio u jednoj crkvi u Sloveniji.³⁸

Crkvu su komunisti obeščastili i nad svetinjama se izživljavali. »Njezini su oltari obeščaćeni, kipovi iznakaženi, malom Gospinom kipu pilane su ruke.«³⁹ Unutrašnjost crkve sva je bila u neredu i stvari, poput svijećnjaka, razbacane po podu.⁴⁰ To pokazuje dokle može ići mržnja protiv vjere.

Nisu se ni time zadovoljili već su i samu crkvu prenamijenili u plesnu dvoranu. Evo što prenosi u svom dnevniku don Masucci, tajnik Papina izaslanika, 26. lipnja 1945.: »U 11 sati su došle dvije časne sestre iz Hercegovine. Pripovijedale su nam o užasima u ne-

sretnim krajevima, koje je zaposjela Titova vojska. U samostanu Široki Brijeg su ubijena 53 redovnika. Trinaestorica od njih su bili svećenici i spaljeni su živi. U prostranoj i krasnoj crkvi, koju su bezbožni okupatori pretvorili u plesnu dvoranu, bilo je sve uništeno!!!«⁴¹ Fra Mirko Ćosić, koji se prvi od franjevac vratio na Široki Brijeg, svjedoči »da je u crkvi našao krvi (znači da je tu netko bio ubijen), kipovi su bili isprevrćani. Konje su ugonili, u njoj svašta radili.«⁴² Partizani su od svoga dolaska pa sve do odlaska u proljeće 1945. crkvu koristili za konjušnicu.⁴³ »Crkva je bila puna đubra od konja i magaradi.«⁴⁴ Nije bilo dovoljno da crkvu pretvore u plesnjak, nego su je koristili i kao mjesto pogubljenja te konačno za štalu u koju su stavili slamu i smjestili konje. To pokazuje da je krajnji cilj bio zatrti svaku mogućnost da se u njoj održava bogoslužje, ali i da se narodu oduzme njegov katolički identitet.

U riznici širokobriješkoga samostana, u spomen na ove dane muke, čuva se obeščaćeno, oštećeno, lomljeno i paljeno crkveno posuđe. »Na vrijed-

PARTIZANI MÔTRE SAMOSTAN I CRKVU NA ŠIROKOM BRIJEGU

nim pločama pročelja bazilike, koje je za nacrt crkve slikao arhitekt David, zvonnicima su dodane zvijezde petokrake. Pogledaju li se danas ti ostaci vandalskoga čina, tek možemo naslutiti kolika je bila ta mržnja prema vjerskom i svetom.«⁴⁵

GOSPA NA BRIGU

Prvi susreti

Martin B., direktor tvornice *Divna* u Trpnju na Pelješcu, jednoj je svojoj djelatnici povjerio da kada su on i njegova

Dalmatinska brigada došli do širokobriješke crkve s nakanom da ju sruše, vidjeli su iznad vrata crkve Gospu s djetetom

Isusom u naručju i svu u svjetlu.⁴⁶ I oni su »se tada bez riječi vratili«, odnosno bez ikakva dogovora složno odustali

³⁶ Damir Šimić, »Je li Josip Broz Tito osobno zapovjedio masovne likvidacije političkih neistomišljenika? (VI.)«, *Stopama pobijenih*, 11/2013., str. 42.

³⁷ Ratimir Kordić, *Fratar narodni neprijatelj. Doživljaji i sjećanja*, K. Krešimir, Zagreb, 1995., str. 69.

³⁸ Zoran Krešić, »Franjevce u Širokom Brijegu pobili su partizani iz 11. brigade iz Vrgorca«, *Večernji list*, 20. kolovoza 2024., <https://www.vecernji.ba/vijesti/franjevce-u-sirokom-brijegu-pobili-su-partizani-iz-11-brigade-iz-vrgorca-1793851>, (14. studenog 2025.).

³⁹ A. Marić, »Komunističko obeščaćenje crkve na Širokom Brijegu«, S. Č., »Iskaz«, 28. ožujka 2003., podatci poznati Vicepostulaturi postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 8.

⁴⁰ S. Č., »Iskaz«, str. 8.

⁴¹ Giuseppe Masucci, *Misija u Hrvatskoj 1941. – 1946.*, Drina, Madrid, 1967., str. 209.

⁴² A. Nikić, »Pad Širokog Brijega«, str. 47.

⁴³ D. Šimić, nav. dj., str. 42.; M. J., »Iskaz«, 20. svibnja 2014., podatci poznati Vicepostulaturi postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 6.

⁴⁴ Lj. Č., »Iskaz«, 27. prosinca 2010., podatci poznati Vicepostulaturi postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 4.

⁴⁵ A. Marić, »Komunističko obeščaćenje crkve na Širokom Brijegu«.

⁴⁶ K. J., »Iskaz«, 20. ožujka 2014., podatci poznati Vicepostulaturi postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 4.; 6.

od svoga nauma.⁴⁷ Majka Božja je tako svojim dolaskom zaštitila širokobriješko svetište od uništenja. O tome se nije pričalo među partizanima, kao ni o drugim neobjašnjivim fenomenima koje su doživjeli, vjerojatno zbog srama i straha od negativnih posljedica.

No, zato puk nije šutio. »Narod Širo-

kog Brijega priča da su se nakon ulaska partizana u samostan događale čudne stvari. Naime, da su mnogi noću ili u zoru vidjeli kako oko crkve, samostana i perivojem Širokog Brijega hodi žena u bjelini. Partizani su u crkvi pravili pijanke i druge razvratnosti. Pili su iz crkvenog posuda i igrali svoje kolo.«⁴⁸

»Bijela Gospa«

Okorjelost srdaca bezbožaca dovela je do treće faze ukazanja. Gospa se očitovala izravno progoniteljima u samoj crkvi. Fra Mario Karamatić u pismu svomu subratu navodi: »Kad su partizani došli prvi put u širokobriješku crkvu, ukazalo se svjetlo na glavnom oltaru, a onda na sporednim. Zatim od velikog oltara pošla žena u bielom odijelu prema partizanima. Svi od straha popadali na zemlju. Izludili.«⁴⁹ Prvo se u crkvi pojavilo neobjašnjivo svjetlo na svakom žrtveniku počev od glavnog. Kao da se tako obavilo svojevršno očišćenje obeščašćenih oltara i dala svojevrсна najava ukazanja koje je slijedilo. Nakon toga se na glavnom oltaru ukazala Gospa odjevena u bijelo, što je znak djevičanstva i čistoće, te se uputila prema bezbošcima dajući im i tako do znanja da je tu došla radi njih. Partizan očevidac dodaje da ih je dotična »gospođa« jednostavno pogledala.⁵⁰ Kakav je učinak mogao imati ovaj pogled Djevice bez grijeha, možemo samo zamisliti. Sigurno je da je prodirao duboko i razotkrivao najskrivenije zakutke duše. Pričalo

se da je tada i plakala.⁵¹ Tako su zločinci na neizravan način u susretu sa svetošću bili suočeni sa zlodjelima koja su učinili i shvatili da se nisu borili samo protiv ljudi, nego protiv samoga Boga. Razumljivo je da je njihova reakcija bila ogroman strah od kojeg su popadali po podu, slično kao vojnici u Maslinskom vrtu kad im se Isus obratio. Dvoje od nazočnih odmah su na licu mjesta doživjeli živčani slom, odnosno poludjeli kako potvrđuju i drugi izvori.

Što je slijedilo nakon toga nalazimo u drugim svjedočanstvima: »Za 10 minuta svi su se pokupili i pobjegli.«⁵² »Širokobriježani pripovijedaju da su jedne noći polovicom veljače svi pobjegli s Brijega i iz crkve niz Grabovinu u Široki Brijeg. Puni straha i bez daha pričali su o ženi u bijelom koju su odjednom vidjeli na oltaru.«⁵³ Ukazanje se, dakle, zbilo po noći kada su se partizani »zabavljali« u crkvi. Don G. Masucci, izaslanik Svete Stolice za vrijeme Nezavisne države Hrvatske, bilježi 26. lipnja 1945.: »Jednog dana, za vrijeme plesa, opažen je ogroman vatren stup što se

Ta ukazanja nisu ni ispred ni u crkvi, nego u njezinoj okolini i vezuju se za mjesta stradanja franjevac. Gospa je tako odala priznanje mučenicima, tj. šila preživjele i pozivala zločince na obraćenje. Vjernici su to primili srcu, a nevjernici nisu marili i nastavili su sa svojim svetogrdem i nemoralom.

KRUNICA JEDNOG OD UBIJENOG I ZAPALJENOG FRATRA U RATNOM SKLONIŠTU

dizao u visinu, dok se na oltaru pojavila najkrasnija gospođa, obučena u bijelo, gledajući žalosno. Dva plesača su poludila od straha.«⁵⁴ Marijan Mikac, hrvatski književnik i filmski djelatnik, 1954. je o tome napisao i novelu *Bijela Gospa*⁵⁵ u kojoj donosi iste podatke koje je najvjerojatnije preuzeo od Masuccia.⁵⁶ Te podatke potvrđuje i proširuje fra

⁴⁷ *Ibidem*, str. 4.; 6.

⁴⁸ A. Marić, »Komunističko obeščašćenje crkve na Širokom Brijegu«.

⁴⁹ Fra Mario Karamatić, *pismo fra Vjekoslavu Bambiru*, Rim, 1946., u posjedu Vicepostulature postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 1.

⁵⁰ Lj. Č., »Iskaz«, str. 5.

⁵¹ S. Č., »Iskaz«, str. 9.

⁵² Lj. Č., »Iskaz«, str. 5.

⁵³ A. Marić, »Komunističko obeščašćenje crkve na Širokom Brijegu«.

⁵⁴ G. Masucci, nav. dj., str. 209.

⁵⁵ Marijan Mikac, »Bijela Gospa«, Dominik Mandić (ur.), *Hrvatski kalendar*, Hrvatski franjevci u Sjedinjenim Američkim Državama, Chicago, 1954., str. 27. – 35.

⁵⁶ Doista autor novele je priredio za tisak na hrvatskom jeziku dnevnik od Masuccia (G. Masucci, nav. dj.) gdje se susreo s navedenim podacima. Mikac je to mogao čuti i usmeno od samog Masuccia, jer su njih dvojica bili prijatelji i kao izbjeglica s obitelji boravio je kod njega u njegovu samostanu Montevergine u Italiji. (M. Mikac, »Predgovor«, G. Masucci, nav. dj., str. 22). Potvrda da je Masucci izvor

Dominik Mandić koji u pismu Mikcu 28. srpnja 1954. navodi da su partizani »u strahovitoj panici bježali iz crkve ne radi požara nego radi Gospina viđenja, kako su partizani to i pričali kasnije« te su tada »dva, pa i više njih poludila od straha«. ⁵⁷ Narod je pričao i da je jedan od sudionika tada umro. ⁵⁸

Bezbošci to nadnaravno iskustvo koje su doživjeli nisu mogli pomiriti sa svojom nevjerom. Dogodilo im se slično kao babilonskom kralju Baltazaru dok je na razuzdanoj gozbi obijesno pio iz posuda oteta iz jeruzalemskog hrama želeći se tako narugati Jahvi (Dn 5, 1-4). Upravo je tada vidio, skupa sa svojim uzvanicima, kako ljudska ruka na zidu ispisuje riječi koje prorokuju njegovo tragično skončanje koje se zbilo te iste noći (Dn 5, 25-30). Moćnog i bahatog kralja, koji se usudio izazivati Boga, preplavio je grozan strah do te mjere da »probljedio, misli ga uznemiriše, zglobovi njegovih kukova popustiše i koljena mu stadoše udarati jedno o

drugo« (Dn 5,6). Nešto se slično dogodilo i partizanima koji su se, umjesto da se obrađuju susretu s Gospom i sagledaju strahotu svojih zločina, prestravili i bezglavo pobjegli. Sjećanje na vjeru od koje su se odmetnuli davalo im je dostatno razumijevanje doživljenoga i probudilo im savjest. Neki od njih toliko su bili potreseni da su skrenuli s uma. Nisu se mogli nositi sa svojom krivicom jer nisu imali dovoljno poniznosti da se raskajana srca uteknu Božjem milosrđu. Nakon toga partizanima nije više padalo na pamet da dalje obeščaćuju baziliku. Sve se to događalo u danima neposredno poslije pada Širokoga Brijega, odmah nakon počinjena pokolja. ⁵⁹

Ukazanje progoniteljima u crkvi *in flagranti* bio je vrhunac nadnaravnih događanja u koja su neizravno bili uključeni i mještani. »Te iste večeri su ljudi iz Širokog Brijega i okolice vidjeli velik stup svjetlosti koji je od crkve završavao u nebesima. Prvo su pomislili da opet gore crkva i samostan, no po-

žara nije bilo.« ⁶⁰ Svjetlo je bilo vidljivo, prema svjedocima, i s više kilometara udaljenosti, a neki kažu da se odmah nakon njega čula glazba. ⁶¹ Svjetlo kao ni glazba nisu imali naravnoga objašnjenja i bili su očiti znameniti svima da Bog u svojoj svemogućnosti ima zadnju riječ pa i onda kada zlo izgleda nepobjedivo. Stup svjetla podsjeća na onaj koji je pratio Izraelce pri izlasku iz Egipta i kroz pustinju. U njemu se može vidjeti navještaj da će i Hrvatima doći oslobođenje od komunizma. Doista, nakon nešto više od 40 godina, koliko je trajalo putovanje Izraelaca u pustinji, to se i dogodilo. U jednom od Izaijinih proročanstva naviješta se stup od oblaka i ognja u posljednjoj velikoj borbi protiv sila zla: »Sazdat će Jahve nad svom gorom sionskom i nad svima što ondje budu zborovali oblak s dimom danju, a noću sjaj ognja žarkoga. Jer, vrh svega Slava će biti zaklon i sjenica da zasjenjuje danju od pripeke, štit i utočište od pljuska i oluje.« (Izaija 4, 5-6)

Čudesni znaci nad grobovima mučenika

Nadnaravna su se očitovanja nastavila. Neposredno nakon spaljivanja tjelesa Širokobriških mučenika narod je primijetio »da miriše meso fratarsko«. ⁶² Miris se osjećao, kako svjedoče očevici, više dana i bio praćen dimom. ⁶³ Peti dan dim je bio poseban, »bijeli kao snijeg, kao vuna« i oko 9 sati otprilike

izlazio je »iz bunkera na malu rupicu pa se gori sve širilo i išlo u krug. Kad je to došlo gori, meni se učinilo blizu neba, to se raširilo kao... livak. I to je nestalo. Recimo, gori se širilo, širilo ko livak. Ovako je bilo bijelo. I najedanput se rastavi od bunkera. Rastavi se dim i ode, ode, ode... I mi smo gledali. I onda smo

samo rekli ovako: "Odoše u nebo."« ⁶⁴ Miris mrtvih tijela poznata je pojava po kojoj Bog potvrđuje svetost dotičnih osoba. Dim je neuobičajen fenomen, ali u ovom slučaju jasan znak nebeske proslave mučenika.

»U toku tri mjeseca, dvaput tjedno, svake srijede i subote, kad je crkvu po-

podataka je i činjenica da Mikac prenosi isti netočni broj od trinaest ubijenih franjevac na Širokom Brijegu dok je pravi broj dvanaest (M. Mikac, »Predgovor«, str. 30).

⁵⁷ Dominik Mandić, *pismo Marijanu Mikcu*, 28. srpnja 1954., u posjedu Vicepostulature postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 1.

⁵⁸ S. Č., »Iskaz«, str. 9.

⁵⁹ Mikac navodi da se ukazanje Gospe zbilo na Veliki petak. Usp. M. Mikac, »Bijela Gospa«, D. Mandić, *Hrvatski kalendar*, 32. Veliki petak 1945. pao je na 18. travnja kada su partizani mučili i ubili biskupa Josipa Mariju Carevića. Vremenski to ne bi odgovaralo, jer je tada od pada Širokog Brijega prošlo više od dva mjeseca a kako smo vidjeli svjedoci kazuju da su se viđenja dogodila kratko nakon partizanskog obeščaćenja crkve. Taj podatak nije potvrdio nitko drugi pa se može pretpostaviti da se pisac odlučio za taj dan radi većeg književnog učinka.

⁶⁰ A. Marić, »Komunističko obeščaćenje crkve na Širokom Brijegu«.

⁶¹ V. Hr., »Iskaz«, 4. prosinca 2022., podatci poznati Vicepostulaturi postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 2. – 4.

⁶² Lj. Č., »Iskaz«, str. 4.

⁶³ *Ibidem*, str. 7.

⁶⁴ *Ibidem*, str. 7. – 8.

novno posvetio mostarski biskup dr. Petar Čule, mogli su se vidjeti ogromni plamenovi što su izbijali ispred crkve.«⁶⁵ Drugi pak preciznije kažu: »Dolaze vijesti da se na grobovima mučenika već događaju čudesa. Zakleti svjedoci su potvrdili da su nad skloništem u Širokom Brijegu vidjeli više puta stup svjetla, nad grobom spaljenih žrtava. Takva su se viđenja dogodila i u samoj širokobriješkoj crkvi i drugdje.«⁶⁶ Svjedoci govore o plamenovima, odnosno vatri i o svjetlosti na grobovima.⁶⁷

Fra Mario Karamatić objašnjava zašto se događaji sa svjetlom zbivaju uvijek u ista dva dana u tjednu. »Na Širokom Brijegu uistinu čuda se događaju i to svake srijede i subote stup svjetla do neba. U sriedu fratri sprženi u bunkeru, a subota i jest Marijin dan.«⁶⁸ Drugi kažu da se svaki prvi petak duže vrijeme vidjelo svjetlo iz bunkera.⁶⁹ »Nije to upaljeno..., nismo mi to svjetlo upaljavali, to je s neba svjetlo. To je se punim ustima pričalo.«⁷⁰

Plamenovi ili stupovi svjetla bili su znak budućeg Božjeg suda kojemu ne će nitko umaći, upozorenje zločincima da odustanu od svojih opakih nauma i da se obrate. Koliko ih je to shvatilo ozbiljno i vratilo se otačkoj vjeri, ne znamo, ali zacijelo nije bilo bez učinka. Ujedno, imajući na umu vrijeme i mjesto događanja, ovo je javna rehabilitacija franjevac koji su nevini pogubljeni

kao zločinci i da je njihova žrtva Bogu ugodna. »Bog običaje odlikovati takove svoje junake i na zemlji. Ne će nam biti teško vjerovati, ako čujemo, da ih zbilja i odlikuje nadnaravnim znakovima kao što je čudesni stup svjetla nad mjestom gdje su izgorjeli za svetu vjeru ili iskazivanjem posebnih milosti onima koji bi ih tražili po zagovoru ovih fratara.«⁷¹ Ovo očitovanje Božje blizine i brige svakako je bila velika utjeha i ohrabrenje vjernim dušama.

Vjerni je puk bio svjestan da su širokobriješki franjevci posvjedočili svojom smrću ljubav prema Bogu i da sada Bog njih proslavlja čudesnim znamenjima. To je razlog zbog kojeg su se ljudi vrlo brzo počeli okupljati oko mjesta gdje su bili zakopani zemni ostatci njihovih pastira. Vidjevši velik broj ljudi koji je pridolazio iz cijele okolice, komunisti su mnoge uhitili i odveli u tamnicu.⁷² Jedan dobronamjeran partizan tada je dao narodu savjet: »Sada samo vi recite da niste, da ne znate i gotovo, jer što se bude više govorilo, oni će više ubiti.«⁷³ Ljudi su to prihvatili i tako spašavali živote. No, nastavili su se sve usrdnije utjecati njihovu zagovoru i bivali su uslišani. Vicepostulatura postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće« čuva svjedočanstva o duhovnim zvanjima, ozdravljenjima, riješenim bračnim problemima, osnaženju u životnim protivštinama, mir i olakša-

**MALI GOSPIN
KIP KOJEMU
SU PARTIZANI
BILI ODBILI
RUKE**

nje. Primjerice, Talijan Federico Tarlini doživio je obraćenje i postao praktični katolik kad je njegova majka po drugi put molila devetnicu Širokobriješkim mučenicima.⁷⁴ Ima i zabilježenih slučajeva dodatnih nadnaravnih događaja. Časne sestre u Mostaru doživjele su da im se fra Leo Petrović nakon svoje mučeničke smrti ukazao i zahvalio riječima: »Sirotište nas je spasilo.«⁷⁵ Dotična je kuća prethodno djelovala kao sirotište, a on ga je duhovno pomagao.⁷⁶ Michael Lightner i Rick Wendell prilikom posjeta ratnom skloništu na Širokom Brijegu imali su viđenje sebe kao franjevac koji bivaju ubijeni, odvučeni u špilju i zapaljeni.⁷⁷ Poslije su obojica postali svećenicima.

⁶⁵ G. Masucci, nav. dj., str. 209.

⁶⁶ »Čudesni događaji na grobovima mučenika«, *Hrvatski list i Danica hrvatska*, 31. listopada 1945., str. 2.

⁶⁷ Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« – Naklada K. Krešimir, Humac – Zagreb, 2010., str. 210.

⁶⁸ M. Karamatić, *pismo fra Vjekoslavu Bambiru*, str. 1.

⁶⁹ V. I., »Iskaz«, 6. studenog 2008., podatci poznati Vicepostulaturi postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, str. 12. – 13.

⁷⁰ *Ibidem*, str. 21.

⁷¹ »Upiti i odgovori«, *Hrvatski katolički glasnik*, prosinac 1945., str. 368.

⁷² S. Č., »Iskaz«, str. 7.

⁷³ *Ibidem*, str. 7.

⁷⁴ Federico Tarlini, »Vratio sam se molitvi i sakramentima«, *Stopama pobijenih*, 1./2019., str. 44.

⁷⁵ V. I., »Iskaz«, str. 13. – 14.

⁷⁶ *Ibidem*, str. 15. – 16.

⁷⁷ Michael Lightner, »Ono što se meni i prijatelju dogodilo u špilji u Širokom Brijegu, obilježilo nas je zauvijek«, *Book.hr*, 17. rujna 2021., <https://book.hr/michael-lightner-ono-sto-se-meni-i-prijatelju-dogodilo-u-spilji-u-sirokom-brijegu-obiljezilo-nas-je-zauvijek/>, (30. rujna 2025.).

Učinci

Nakon pada Širokoga Brijega nadnaravni fenomeni u svetištu prestali su tek kada je biskup Čule nanovo posvetio crkvu. Od tada se u Gospinoj bazilici ponovno počela služiti sveta misa. Ne znamo sa sigurnošću, ali možemo pretpostaviti da su komunističke vlasti dopustile da se u crkvi može ponovno držati bogoslužje i pod utjecajem izvanrednih događanja kojima su svjedočili. Prvi franjevac koji se uspio vratiti na Široki Brijeg bio je fra Mirko Čosić. Stanovao je na Lištici, a misu je služio na groblju.⁷⁸

Vijest o tim nadnaravnim događajima brzo se, od usta do usta, prenosila među mještanima Širokoga Brijega i okolice. Štoviše, izmučeni i potlačeni narod svoje je svjedočanstvo nezauzastavljivo širio po cijeloj domovini, a i dalje. Tako je književnik Ivo Lendić u emigraciji doznao o ukazanjima na Širokom Brijegu.⁷⁹ On konstatira u tome »nastrojenost masa koje su u neobično velikoj mjeri bile impresionirane«⁸⁰. Komentator *Glasa Koncila* objašnjava dio Masuccijeva dnevnika o nadnaravnim događajima na Širokom Brijegu riječima da ta »bilješka svjedoči o strahovima koji su se po nekim dijelovima zemlje već preobražavali nadom nadnaravnih zahvata«⁸¹. Već se iz ovoga vidi da navedene događaje autor tumači prirodnim reakcijama straha i nade ljudi isključujući ikakvo nadnaravno tumačenje. U nastavku to još prisnažuje: »rečenice koje slijede izraz su panike i nade prestravljenog naroda u izvanrednom vremenu«⁸². To znači da je vjerni puk, uslijed teških okolnosti u kojima se našao, umislio, odnosno izmislio događanja. S ovim bi se zaključkom složili

**SAMOSTAN
I CRKVA NA
ŠIROKOM
BRIJEGU DANAS
ŽIVE PUNIM
PLUĆIMA.
NA SLICI SU
JEDNE OD ŽIVIH
JASLICA.**

i komunisti, samo bi promijenili pobude rekavši da u pozadini stoji neprijateljstvo prema njima. Ovakvo prizemno tumačenje, koje unaprijed odbacuje mogućnost nadnaravnoga, ako bi se primijenilo na Objavu, isključilo bi mogućnost i same vjere i svelo ju na puki racionalistički humanizam. Kako to ne odgovara dostupnim svjedočanstvima, riječ je, u najboljem slučaju, o proizvoljnoj hipotezi. To je vidljivo već iz činjenice da su vidioći bili u prvom redu sami partizani kojima ni u kojem slučaju nije prihvatljivo nikakvo viđenje jer je nepojivo s njihovim materijalizmom i neizravno osuđuje njihove zločine. Istina je da je patničkom narodu ovo iskustvo dalo utjehu, vraćalo nadu i hrabrilo ga da se nastavi boriti za svoju vjeru. Tako su i u samom Širokom Brijegu revni katolici, čim je to bilo moguće, ne davši se zaplašiti, nastavili pohađati svoje svetišće prepoznajući u njegovim ranama i svoje rane. Godine 1958. krenulo se u

materijalnu obnovu crkve koja je trajala dvije godine i u kojoj je zamijenjeno 500 kamenih blokova.⁸³

Ljubav puka prema Bogu i njegovoj majci odnijela je pobjedu i crkva je opet postala središte vjerskoga života Širokoga Brijega i okolice. Nadnevkama 13. siječnja 1947. svi su svećenici iz širokobriješke općine u roku od šest sati trebali napustiti župe i otići u Mostar.⁸⁴ Kada im je nakon dva mjeseca dopušten povratak iz progonstva, narod je to proslavio pucajući dinamitom na sve strane cijelu noć.⁸⁵ »Široki Brijeg zapravo je Gospin brijeg, brdo blaženstva Marijinih hodočasnika koji u život provode Radosnu vijest koju je navijestio Isus iz Nazareta. Iako kao svetište nema dugu tradiciju, u njemu se osjeća Gospina nazočnost, a vjernici u njemu nalaze osobitu bliskost Majke Isusove. Tu ona upućuje hodočasnike i pobožnike svome Sinu: "Što vam god rekne, učinite!" (Iv 2, 5). Po djelovanju Božjeg Duha, ona na Brijegu podiže

⁷⁸ A. Nikić, »Pad Širokog Brijega«, str. 47.

⁷⁹ Ivo Lendić, *Božji kotači. Otvoreno pismo msgr. Augustinu Juretiću*, Laus, Split, 2001., str. 133.

⁸⁰ *Ibidem*, str. 133.

⁸¹ »Ratni dnevnik vatikanskog diplomata u Zagrebu (9)«, *Glas koncila*, 5/4. veljača 1990., str. 5.

⁸² *Ibidem*, str. 5.

⁸³ A. Nikić, »Gradnja širokobriješke bazilike 1905. – 2005.«, str. 121.

⁸⁴ J. Karačić, nav. dj., str. 52.

⁸⁵ *Ibidem*, str. 62.

klonule, tješi žalosne, odmara umorne, mekša otvrdnule. Širokobriješko Gospi-no svetište izraz je stoljetne pobožnosti vjerničkoga hercegovačkog puka prema svojoj Gospi. On ju je prihvatio i čitavim bićem zavolio. Ljubav prema njoj nosi u

dubini svoga bića i s koljena na koljeno prenosi na novi naraštaj. Živi ona tako i danas u srcu toga puka. A pod okriljem Marijinim osjeća se narod Božji velikom Božjom obitelji ne samo onih koje veže ista vjera nego i isti rod, i jezik. Molio se

i moli puk Briškoj Gospi, njoj je hodočastio i hodočasti. Zato se u srcu hercegovačkoga katolika, i onoga u domovini i onoga u tuđini, duboko krije jedna velika želja: vratiti se još jednom na Brijeg i vidjeti svoju Brišku Gospu.⁸⁶

Fra Krsto Kraljević, brat u nevolji i most prema ozdravljenju

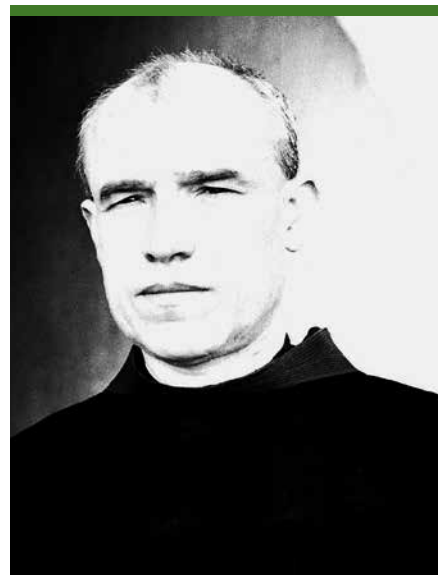
PIŠE: ANĐELKA KRALJEVIĆ

Jedna hodočasnica godinama je nosila velik teret u sebi. Borila se s tjeskobama, strahovima i unutarnjim nemirom koji joj nije dopuštao živjeti u miru. Pokušavala je pronaći snagu u sebi, ali uvijek bi se vraćala na isto mjesto tame.

Za vrijeme hodočašća u Međugorje njezina skupina posjetila je i Široki Brijeg, gdje je čula svjedočanstvo o ubojstvu dvanaestorice franjevac. Na kraju susreta hodočasnici su mogli postavljati pitanja o pobijenim franjevcima. Posebno joj je srcu prirastao fra Krsto Kraljević koji se i sam u svome životu suočavao s duševnim poteškoćama, ali je unatoč svemu ustrajao u vjeri i ljubavi prema Bogu. Ta ju je priča duboko

dirnula jer se prvi put osjetila shvaćenom.

Počela mu se moliti, prikazivati svoje slabosti i patnje. Govorila mu je: »Ti znaš kako je živjeti s ovim križem, budi mi blizu, moli za mene.« Nakon više molitava, osjetila je kako se u njoj polako rađa mir. Kao da je oluja u njezinu srcu utihnula, a duša joj se ispunila svjetlom i povjerenjem. Njezine su duševne rane iscijeljele, strahovi su nestali, a u duši joj je zavladao mir koji samo Bog može dati. Zahvalna je Bogu i zagovoru pobijenih franjevac, posebno onome koji je prošao sličnu kušnju. On joj je postao brat u nevolji i most prema potpunu ozdravljenju.

Molitvom do istine

PIŠE: FRA ANTE DODIG

Na početku fakultetske godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu (KBF) u Zagrebu studenti imaju priliku slobodno odabrati predmet s određenom temom seminarskog rada kao pripremu za diplomski rad na

kraju školovanja. Seminarski radovi nisu samo priprema i učenje metodologije nego mogu biti i ozbiljno uranjanje u neku tematsku cjelinu.

Na početku moje druge godine fakulteta, u listopadu 2023., ponudio se,

između ostalih, i kolegij seminarskog rada pod nazivom *Katolički svećenici u politici*. Na prvu mi se svidio naslov kolegija te sam ozbiljno počeo razmišljati koju bih temu mogao u toj tematskoj cjelini obraditi, da i sam iz izvu-

⁸⁶ P. Lubina, nav. dj., str. 83.

čem korist, ali i da to bude ozbiljno i zanimljivo.

Za slučaj fra Radoslava (mlađeg) Glavaša čuo sam kada sam došao u samostan i Hercegovačku franjevačku provinciju. Na prvoj fakultetskoj godini radio sam seminarski rad o fra Leu Petroviću i tada sam pomalo upoznao i Glavaša. Počeo sam intenzivno razmišljati i razgovarati s braćom bogoslovima u našem zagrebačkom samostanu o tome. Za početak me ohrabrio subrat iz naraštaja fra Danijel Miličević, a fra Ivan Lovrić i fra Robert Radić naglasili su mi neke stvari iz Glavaševa života jer su ih poznavali bolje od mene. Jako sam se zagrijao za to i upisao kolegij s idejom da na znanstven način otkrijem barem dio istine o Glavašu. Javio sam se vicepostulatoru fra Miljenku Stojiću koji me odmah ohrabrio i dao mi potrebnu arhivsku građu na kojoj mogu raditi. Predložio mi je i neke korisne knjige i članke. Uvidio sam da je fra Robert Jolić već pisao o Glavašu te pročitao njegove radove koji su me još više privukli za Glavašev slučaj. Fra Miljenko me spojio i s povjesničarom Hrvojem Mandićem koji mi je također obećao pomoć te me svojim znanjem i savjetima snažno podupro. Mandićeva knjiga o Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji u Drugom svjetskom ratu i poraću, u kojoj spominje i Glavaša, te

Jolićevi radovi bili su jako važni za moje daljnje proučavanje.

Nakon prijave za kolegij profesorica Ana Biočić prihvatila je moju namisao, podržala me i dala mi slobodne ruke da pišem te da ju izvješćujem o napretku rada. Uvidio sam tada da je ova tema o Glavašu teška i zamršena, da ne mogu ništa dobro napraviti bez Božje pomoći. Odlučio sam moliti Presveto Trojstvo da me vodi, posebice Duha Svetoga da rad bude istinit, pravedan i po Božjoj volji. Zagovor sam tražio i od naše pobijene braće, a posebice od Glavaša, te meni najdražega u cijelom slučaju slugu Božjega fra Lea Petrovića, također od sv. Franje i Blažene Djevice Marije. Nekada sam se zaboravio pomoliti, no najčešće sam prije svakog istraživanja ili pisanja izrekao kratku molitvu, a nekada bih ostajao malo duže sabran u molitvi. Tako je počeo istraživački rad.

Namisao seminarskoga rada nekako kao da se razabirala sama od sebe. Stekao sam dojam da još nitko nije dovoljno duboko istražio odnos franjevačkih poglavara s Glavašem kojeg se najčešće navodi kao neposlušnog, a na nekim mjestima i izbačenog iz Katoličke Crkve. Za prvo, kako ga ja volim zvati filozofsko, poglavlje »Istinitost povijesnog trenutka« potražio sam savjet od profesora filozofije na KBF-a u Zagre-

bu dr. sc. Danijela Tolvajčića koji mi je rado izišao u susret i pomogao mi literaturom, a kasnije i pregledao poglavlje te me ohrabrio za daljnji rad. Uzeo sam si dovoljno vremena pa sam istraživao arhiv Hercegovačke franjevačke provincije, čitao knjige i tražio daljnje izvore koji mi mogu pomoći u rasvjetljavanju tog povijesnog trenutka. Kolegij je bio iz zimskoga semestra, no ja sam ga u svrhu boljeg proučavanja ostavio za ljetni semestar koji je završavao u srpnju 2024., kada sam ga i završio. Osjećao sam kako vremenom do nečega dolazim. Primicao se već šesti mjesec i ispitni rok. Neke su mi ideje djelovale kao Božji odgovor na moja pitanja te sam stvarno bio uvjeren da će sve biti dobro. Nakon završetka poslao sam rad mentorici Ani Biočić, fra Miljenku Stojiću, fra Robertu Joliću i Hrvoju Mandiću te nekolicini braće bogoslova da ga pročitaju i kritički ocijene. Mentorica se stvarno ozbiljno potrudila te mi ukazala na mnoge grješke i savjetovala me kako oblikovati rad da bi bio u skladu s istinom. Stojić, Jolić i Mandić također su mi vratili rad sa zanimljivim uvidima, a i braća bogoslovi mnogo su mi pomogli. Naposljetku je mentorica još jednom pregledala detaljno ispravljen rad te uočila još nekoliko pogrešaka i rečenica koje treba bolje sastaviti. Mogu reći da sam jako zadovoljan zalaganjem svoje mentorice koja se stvarno potrudila naučiti me poglavito metodologiji, a potom i pisanju povijesnih znanstvenih radova za što sam ja bio čisti početnik. Mnogo mi znači što nije bila suzdržana istaknuti mi negativne strane moga pisanja i razmišljanja o nekom dijelu rada te me uvijek upućivala na pravi smisao. Rad je na završetku kolegija i moje druge godine profesorica Biočić ocijenila izvrsnim te me pohvalila za trud.

Kada je počela moja treća godina studija u listopadu 2025., profesorica mi je prišla i preporučila da, ako hoću, predamo rad za dekanovu nagradu na KBF-u. Na prvu mi je to zvučalo malo

čudno, pitao sam se trebam li težiti ka nagradi s obzirom na to da sam franjevac. Nakon savjetovanja s mojim odgojiteljem fra Serdom Čavarom i još nekolicinom braće koji su me do kraja podržali, odlučio sam predati rad za nagradu dekana KBF-a. Još smo ga jednom pregledali te ga malo dodatno stilski uredili kako bi bio spreman za primopredaju kada ured dekana službeno raspiše natječaj za nagrade. Kad je natječaj bio otvoren, profesorica Biočić je napisala svoj osvrt na cijeli proces nastanka rada te o mom zalaganju

i o kvaliteti rada koji je nazvala značajnim djelom za crkvenu povijest u Hrvata. Na tome sam joj stvarno zahvalan. Prepoznala je moj trud i podržala me na sve moguće načine. U veljači 2025. ured dekana na službenoj je internet-skoj stranici KBF-a i na oglasnoj ploči fakulteta objavio dobitnike nagrada. Bio sam jako sretan jer se ime mog rada nalazilo na popisu nagrada. Poglavito sam bio sretan radi teme o Glavašu za koju i sada smatram da treba biti još bolje istraжена i obrazložena te razjašnjena radi kojekakvih glasina koje o

njemu kao tobožnjem negativcu kruže.

Bogu sam zahvalan na mogućnosti proučavanja i pisanja ovoga rada. Zahvalan sam i svim ljudima koji su mi na bilo koji način pomogli dajući mi time vjetar u leđa. Iako ispred ovoga rada stoji moje ime, smatram da pripada svima koji su u njemu sudjelovali. Uložili smo trud, pobijena braća su nas kod Gospodina zagovarala, a sam Bog nas je obdario potrebnom milošću da učinimo nešto dobro i lijepo, što će doprinijeti pravdi i istini kakva je Bogu i ljudima mila. ✍

Prošla sam kroz ta **vrata***

PIŠE: I. Č.

Jesen 2024. ostat će mi zauvijek urezana u srce. Kao majka djeteta s trombofilijom već godinama živim s tihim, stalnim strahom. Svaka ozljeda, svaka pomisao na operaciju nosi opasnost od velikog gubitka krvi jer je tada teško zaustaviti krvarenje. Naučila sam biti jaka, ali majčino srce nikada se do kraja ne navikne na brigu.

I onda je moj sin slomio ruku. Liječnici su je stavili u gips i rekli da ćemo čekati određeno vrijeme da vidimo hoće li početi sama zarastati. Ako ne, slijedila bi operacija. Četiri dana do kontrole činila su mi se kao vječnost. Svi smo bili zabrinuti, a ja posebno. U tišini sam nosila strah koji nisam znala komu povjeriti.

Već 40 godina dolazim na Široki Brig. Crkva mi je mjesto mira, molitve i utjehe. Ali uvijek sam osjećala posebnu blizinu prema skloništu u kojem su zapaljeni širokobriješki fratri u Drugom svjetskom ratu. Ta su vrata uvijek bila

zatvorena. Ipak, svaki put kad bih prolazila u meni se javljala snažna želja da uđem. Nikada nisam uspjela. Kao da je vrijeme uvijek govorilo: »Ne još.«

Toga dana, sasvim iznenađena i bez posebnog nauma, odlučila sam otići u franjevačku galeriju na izložbu. Spontano sam povelala i sina, iako je bio bolestan, s rukom u gipsu. Nisam puno razmišljala, samo sam osjetila da trebamo ići. Na povratku iz galerije ugledala sam otvorena vrata skloništa. Zastala sam. Srce mi je snažno zakucalo. Kao da me neki tihi, ali odlučan unutarnji glas povukao prema unutra. Znala sam da moram ući. Uvela sam i sina.

U tom prostoru molila sam se svim svetcima i mučenicima koji su na tom mjestu dali svoje živote. Molila sam iskreno, majčinski, bez velikih riječi. Samo s vjerom i boli. U jednom trenutku, bez ikakva objašnjenja, osjetila sam dubok mir. Strah je nestao. Kao da mi je netko rekao: »Sve će biti dobro.«

Četiri dana poslije došli smo na kontrolu. Liječnici su bili iznenađeni. Ruka je u velikoj mjeri bila zacijelila. Operacija više nije bila potrebna.

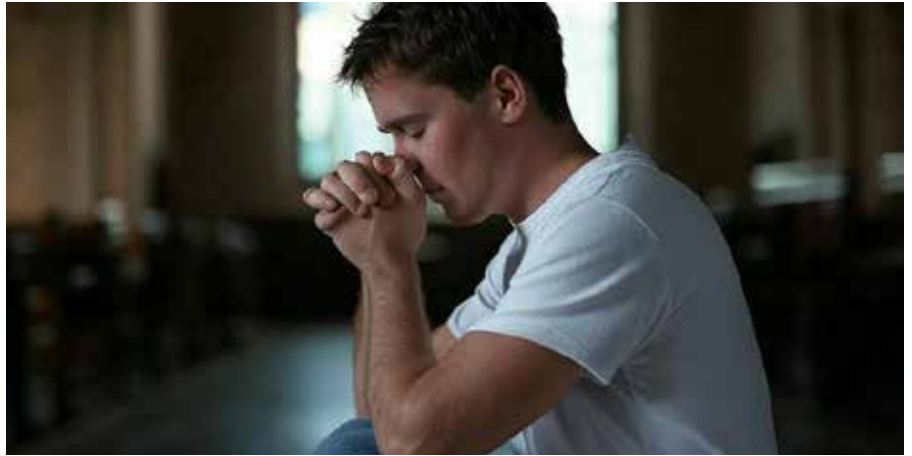
Znam što sam doživjela. Znam gdje sam bila i što sam molila. I znam da se toga dana dogodilo nešto više od pukog slučaja. U tišini skloništa, među mučenicima, primila sam dar mira i nade. A moj sin – dar ozdravljenja. ✍

* Svi su podatci poznati Vicepostulatori.

2025.

Uzrast: odrasli

1. nagrada

Jesenja žalopojka: Da je nebo drukčije htjelo

PIŠE: IVAN LASIĆ

Posvećeno tebi, dragi brate, tebi od kojega me dijeli mnoštvo ljeta, tebi zbog koga me često obuzme sjeta.

Da je nebo drukčije htjelo, ti i ja hranili bismo se mlijekom iste majke. Ti i ja bosonogi bismo se iskradali van svakoga jutra i željno iščekivali svako novo rađanje sunca. Isti bi nas put vodio do škole, ista knjiga učila kako se ljudi vole. Da je samo nebo drukčije htjelo, tebi krvoločne zvijeri ne bi proždrlje dušu i tijelo. Kad se navršilo vrijeme i kad se krenulo u dezertare, tko je mogao znati da ćeš postati baš ona najgora vrsta. I ne mogu vjerovati da bi ikada mogao ostaviti naše bratstvo tek za koji groš. Ja ostadoh tebi brat, a ti postade bratoubojica, postade čovjek loš.

Žao mi je, ne ću kriti, što je tako moralo biti. Što je krv nedužna morala pojit kamen, a znamo da kamen nikada piti ne ište. Nije li, pak, ta krv prolivena za nešto puno više? Možda baš da se grijeh kamena srca obriše? Bože, zar srce od mesa može počiniti takovu grjehotu? Ne, ne može biti! Ta srce je naše od Tvoga, Bože, sazdana. Znaš li onda kakvo je srce u brata moga, brata kog nikada ne upoznah, brata nesuđena? Znaš, žao mi je. Jer da je nebo drukčije htjelo, ja na obroncima Briga koracao bih tiho i, zacijelo, tog hladnog jutra do-

čekao brata svoga, ja s cvijetkom u ruci, njega kojega zlobne ćudi zavedoše.

Ne, mi vedetu nikada ne bismo imali. Niti kakva oružja skrivena u podrumu. Poradi čega? Rekao bih im: »Brat mi dolazi u posjet! Vina najboljega, komad sira i sušena mesa!« I ništa ne bih slutio, a najmanje da to bi bio posjet koban.

Žao mi je i što uprav onda kada su dezerteri navalili i iz kuće redom tjerali braću, ja nisam bio tamo i stao smjelo pred lice brata. Jer da je nebo tako htjelo, ja znam suze što u mom oku tada vidio bi, bacile bi ga na hladan, još nepojen kamen, na koljena. I tukao bi se u prsa, a ja bih pohrlao da ga uspravim, osokolim i suze mu s lica obrišem. – Ne plači brate, uspokoji se! Gle, tu sam, i s križa ovog što bačen je na zemlju da se gazi, za te riječ nova progovara: »Sin moj bješe izgubljen, a sada nađen je.« I ti bi vrućim cjelovom ljubio čas križ, čas moje blijedo čelo.

Ali nebo tako nije htjelo. Žao mi je, jer da je i drukčije bilo, da sam lice svoje od tebe skrio i nikakvom gestom te ne podsjetio da možda brat tvoj je u smeđoj halji u koloni potjeran bio. Znam, i moj život svršio bi tada: metak u glavu, pa vatrena nagrada. Smiješnoga li čina: vatrom htjedoše vatru utrnuti, vatru

što rasplamsavalo je srce svakog malog brata, od starca do novaka.

Žao mi je da nebo nije tako htjelo, da plameno mi srce i tijelo napusti nevina duša i poleti gore, Tebi Bože, da ju odjeneš u novo odijelo, čisto od krvi, snježno bijelo. Tada nov bi kor zapjevao s anđelima pjesmu radosnu. Ti, Bože, jedini prijatelj si naš, mi dadasmo život za Te. A rekao si po svom Sinu da blažen je onaj tko život daje za prijatelja svoga!

Eto, dragi brate, mnogo je toga drukčije moglo biti. Samo da je nebo tako htjelo. Ali nije. Umjesto toga, ono me postavi za ovaj papir, pred ovaj prozor s kojeg pogled puca prema onom istom Brigu što sad je plav i zelen, a onomad crvenom bojom bješe obojen. Odlučilo je da me posjedne na sveto tlo, radije, u fantazijama o tom što moglo je biti, a što bilo nije.

Mogla je ono biti i moja krv što hladan kamen pojila je, premda znam da kamen nikad žedan nije. A ti, brate, možda ne bi nikad postao, ni ostao, čovjek srca tvrda, ni nemilosrdno strijelao pastire stada razasuta, ni vatrom trnuo plamen ljubavi, plamen neugasivi.

Žao mi je što nebo drukčije nije htjelo. Žao mi je što pod vlast tame ti si pao. A ponajviše žao mi je što tebi nikad nije bilo žao. ✍

2. nagrada

Rekvijem za vrsnike

PIŠE: MATEA ZORIĆ

» Sve mi se krv u žilama ledila od bure čabuljske. A volio sam uvijek proliće podno svoga Briga. Zapravo, volio sam bosonog prići priko plicih dijelova Lištice, pa materi u kuću da raspametim i nju kad sam to već učinio sam sebi. Ne pitaj me koliko sam batina dobio. I novih cipela pokidao kroz nepotrebnu draču i smilje. Volio sam Božić. Od lita bi nekako imao šta iščekivati. A onda, kad to prođe, onda dođe opet ono dugo razdoblje tamnih noći u kojima nemaš radosti čekanja do Uskrsa. E, u tim noćima, ususret pakosnoj veljači toj, naj-sritniji bih bio da mi se krv ledila od bure. Ali nije...«

Stipe, dobri duh u kom vriju kameni geni, koji se pretaču u pitku vodu Hercegovu kad je u pitanju priča o njima. O onima što im dan počinje Zdravomarijom na usnama, koji trče na zvonjavu Angelusa i u svojim su prostorijama kao uvježbani vojnici u redu, na večernjem zovu Časoslova. Taj prgavi brko sa širokim osmijehom i vječno rastvore-nih vjeđa na pojam nepravde, bio je moj pradjed. Odgojen šikarom poteškoća u životu. Dao bih sve da mogu zaviriti na postolje anđeosko pitajući svog zaštitnika Mihaela je li ga Šimun Petar pustio u dvore raja. To ću saznati kad mi duša

dobije krila i odleti od brata magarca, a dotad ću razmišljati o jedinim parafraziranim riječima kojih se moj otac sjeća iz njegovih usta, usta čovjeka molitve i poezije. Iako ne pišem ove riječi podno Briga i čabuljska me bura otpuhala na zapadne strane, sam ću sebi odgonetnuti njihov zemaljski zalazak sunca, takav da se zapadnjačko sunce posrami. I onaj vječni »Fiat«, u ponovnu rođenju, u daleko ljepšim odajama od samoga neba iznad ponosna Briga.

Biti Brotnjak, a ne biti ogrnut Gospinim plaštem? Nemoguće. To vam dođe k'o Shakespeareov redak u međugorskom izdanju. Činjeničan. Živ. Znala je Majka i tada. Za malog poletnog Mari-ofila, iz Sivrićevih kuća, umjetnika koji nije imao priliku do kraja iskazati svoj dar. Jedino od njegove umjetnosti što je ostalo jest umijeće življenja. I to joj je bilo dovoljno. Rano je postao mio u njezinim očima da njega, samostanskoga šaljivdžiju, kao vikara pošalje u Domovinu. Onaj koji je kopao mrtve i bodrio žive, mjesto svoga počinka ne pozna. Možda je mučnija istina što se stanje duše protivnika vidjelo u mjestu počinka koje se i te kako dobro pozna. U maceljskoj jami. Trojica naših. Kasnije, u krvavoj lipanjskoj noći Križnoga

puta, 17 bosanskih fratara i sjemeništaraca koji su, malo prije smrti, u miru čekali novo ljeto ne sluteći da će ga krvnik učiniti posljednjim. A krvnik nije shvaćao da su svetačke glave prožimale riječi najmlađega blaženika među Hrvatima: »Moja je osveta oprost.« Miroslav Bulešić vrsnički je blizak golubima fratarskim koji su tek trebali postati sjedinjeni s poslušnošću, razumni u siromaštvu i čisti, neokaljanih krsnih haljina. Istina, poprimili su na koncu crvenu boju svetoga Stjepana, ali ih ipak krv Jaganjčeva i krv za Jaganjca »čini bjeljem nego snijeg«. Među njima ima prvomučeniku posebno dragih. Jedan imenjak, s ognjišta Naletilićeva, čovjek prosječnih godina neprosječna života. Vječno je predan Gospodinu na ionako nestancima sitih pašnjaka kupreških.

Dok dolje, nešto južnije, na sjecištu posuških polja i skamenjena Briga, dvojica ispustiše »ruah« iznad zviježđa. Kočerskim orlovima, Andriji i Vali, krvno vezanima, krila je slomila žestina vlastite krvi, što je uništiše okaljane duše.

»Kad su Hrvati u pitanju, smrt ima najviše ukusa«, rekao bi Matoš.

Već sam sit ljudske ništavosti koja se kamuflira u božansku svemoć. I koja mi je ubila vrsnike...

Njih devet. Bar sam ih tako izbrojao. Dvadesetak godina. Samo par ljeta nakon neslanih pubertetskih šala, vršnjачkih zadirkivanja, svjesnim ili nesvjesnim pohodom na grijeh, nakon svega što roditelji i knjige pripisuju ovom razdoblju, ipak je moguće doseći svetost. A mislio sam da duši trebaju godine kako

bi se lišila toga grdnoga razdoblja nakon kojeg te udari pljuska stvarnosti, čistoće duše i tijela.

Sinoć sam zaplakao. Pobio sam stereotip u koji sam osobno bio uvjeren – muškarci ne plaču. Kolika je mogućnost da mladić plače za nekim mladićem koji je živio osam desetljeća prije

njega? Mogućnost zvana – fra Lujko Milićević. Slučajno sam ga otkrio, tako bih prvotno rekao. Privuklo me njegovo neobično ime. Vođa, kreativac. Ona liderska crta kakvu je poznavao samo Ivan Pavao II. Evanđeoska poniznost i mladenačka ludost. Posebno me se dojmio. Nikad ne ću shvatiti točan razlog.

Imam osjećaj da mu unutrašnjost bijaše toliko razvijena, da ga vanjština, iako lijepa, nije doticala.

A čekalo je moga Luju i prijatelje sve ono što su sanjali u klupama gimnazije: zavjeti, radost nove braće, mladenački polet ljubavi za prvim ispovijedima, dostojanstvo Tijela i Krvi u vlastitim rukama, savjeti, narod koji će odškri nuti vrata srca svom novoposlanom župniku.

Zamišljam količinu molitve prostrte na tlo moje djedovine. Izlizana zrnca krunice i ostavštinu fra Anđela Nuića. Šaputanje u zoru i kruljenje u želucu. Neispavanost i posljednja odrješenja. Vidim u svakome od njih svetca Kolbea u zloglasnoj boli Auschwitzta. Široku paletu prljavih misli protivničke strane.

Debelu dozu hercegovačke izdržljivosti u šaptu Očenaša. Surovi stampedo ljudi u bezličnoj masi Križnoga puta. Osjetim očaj. I presušene suze. Stepinčevu sućut i podsmijeh neuka vojnika. Strjelovite molitve i bol u glavi, projekciju filma života u 10 minuta i skor, nenadanu smrt. Nije ni čudo zašto mi se posljednjih dana u glavi nameće misao Njegova drugoga dolaska. I vremena kad će pohoditi mene sama...

»Narod što je sjedio u tmuni svjetlost vidje veliku, onima što mrkli kraj smrti obitavahu, svjetlost jarka osvanu.«

Fratri moji postadoše svjetlost, sami uronivši u smisao Uskrsnuća. Fratri moji, Franjina lica. Stigme im bijahu na 15 krvavih mjesta skupljenih pod zagrljajem Damjana na La Verni. Proslavili

su svoj Greccio, tek nešto prije smrti. Osigurali su da njihov Rivortorto i dalje teče u žilama kamena Hercegovca. Opravdali su svoja razmatranja Muke pod riječima »Ljubav nije ljubljena.« Gospodar im je dao više nego sluga...

Možda i sam krenem stopama svetih triju čvorova i smeđe kukuljice...

I moram priznati još nešto. Noćas sam sanjao fra Luju. U snu kao da mi je rekao: »Da bih probudio Isusa u drugima, morao sam i sam usnuti.«

Lujo moj, toliko je ljudi hodilo zemljom, a toliko je malo svetaca. Pomozi mi, prijatelju, s braćom svojom, da popravim prosjek. Kao i svi ljudi ovdje prkosnoga i dičnoga kamena. Ispod otvorena neba pobijene, ali vječno žive gimnazije. ✍

3. nagrada

1945.

PIŠE: MATEA KOŽUL

Upitaj briški hrast istinu
On je zna u to vjeruj
Ne sumnjaj, neg' je ozaruj
Brig je na se obukao crninu
Upao je u tamnu kaljužinu

Oruđe i oružje Brigom pljušti
Zla vatra vjeru ne uništi
Zabljesnuše ruho im svetačko
Ostaviše srce nam hercegovačko

Crno runo zli počese plesti
Naše Božja ruka mije
Jer ne će protiv zavjeta svetih
Bijelim stazama kročiše veličanstvenije
Postadoše zvjezdice povijesti svete

Takneš li pogledom ijedan kamen
Dok briška zvona otkucavaju podne
Sjeti se da su oni naš ponosni znamen
Sve dok Svjetlo žmiri
Oni su naši nebeski pastiri ✍

PREDSJEDNIŠTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU
Br. 61 /BK

Pretsjedniku Vlade federalne Hrvatske

ZAGREB*

Uvezi s govorima odgovornih državnika, kao što i pisanjem dnevne štampe mi stojimo neposredno pred radikalnom provedbom agrarne reforme. Na temelju usmene izjave Pretsjednika Savezne Vlade i Maršala Jugoslavije g. Josipa Broza-Tita, dane predstavnicima zagrebačkoga klera na dan 2. juna o.g. i meni osobno, da sva pitanja, koja se tiču odnosa Crkve i Države, sporazumno rješavamo, čast mi se je obratiti na visoki Naslov ovom pretstavkom.

1/. Nije ovo prvi puta, da se pokreće pitanje agrarne reforme. Kad je u staroj Jugoslaviji započela provedba agrarne reforme, katolički su biskupi dali o tome pitanju jasnu izjavu sa svoje konferencije, održane u Zagrebu od 27.–29.XI.1919., u kojoj kažu: »Katolički episkopat uviđa kako je opravdano da neimašni dio seljačkoga staleža dođe do primjerenog posjeda zemljišta i da je u tu svrhu potrebna agrarna reforma veleposjeda; zato je sa svoje strane spreman ishoditi privolu Svete Stolice, da uz pravičnu otštetu, od crkvenih velikih posjeda u tu svrhu nužno zemljište otstupi.«

Poznato je kako je provedena agrarna reforma u staroj Jugoslaviji. Opravdane su njezine kritike, jer je sa šumama

palo pod udar agrarne reforme jedan i pol milijuna hektara, a seljacima je podijeljeno tek oko jedna trećina toga zemljišta. Seljak je morao zemlju uglavnom platiti, a s druge strane, zahvaćen agrarnom krizom, nije mogao kupiti zemljište onaj kome je najviše trebalo.

Ovaj prigovor nije stvaran gledom na količinu zemlje koja je podijeljena seljacima s posjeda rimokatoličke Crkve. Baš na tim posjedima sva su obradiva zemljišta: oranice, livade i pašnjaci bili ne samo povučeni pod udar agrarne reforme, nego su faktično bila podijeljena među seljake, koji u najvećoj većini nisu isplatili odnosna zemljišta, mada su ih gotovo uz bezcijenu pridobili. Zemlja se ta naime nije dijelila po stvarnim potrebama seljaka, nego najčešće prema stranačkoj njihovoj pripadnosti. Dobar dio tih seljaka kasnije je tu istu zemlju drugima prodavao. Crkvenim službenicima ostavljeno je od njihovih obradivih zemljišta za uzdržavanje tek onaj u zakonu predviđeni minimum, u koji se ne bi kod provedbe nove agrarne reforme uopće smjelo dirati, ako ne bi država istodobno s oduzimanjem ovako preostalih crkvenih zemljišta odmah odredila novčana sredstva, iz kojih bi se odnosni crkveni subjekti mogli trajno

uzdržavati. Znade se naime, da su crkveni službenici naročito članovi Prvostolnog Kaptola zagrebačkog i prebendari prvostolne crkve zagrebačke kao i ostali prelati i crkveni nadarbenici za svoje uzdržavanje isključivo upućeni na svoja zemljišta, koja su im nakon provedbe agrarne reforme ostavljena na temelju činjenica, što oni za svoje uzdržavanje ne primaju ni od države niti od svoje crkvene institucije nikakove prinadležnosti u novcu.

2/. Nova agrarna reforma ima se, prema radio predavanju pretsjednika Zakonodavnog odbora g. M. Pijade¹¹ provesti po ovim načelima: »Naša narodna vlast ne će zaštićivati samo siromašno seljaštvo, već i srednjeg seljaka, koji sa svojom porodicom radi na svom posjedu, ali u izvjesnoj mjeri upotrebljava najamnu snagu. Ali, od jedne mjere na više, gdje može biti govora samo o obradbi tuđom radnom snagom, zemlja se može oduzeti u korist zemljišnog fonda, iz kojega će se dodjeljivati siromašnijim zemljoradnicima. Koliki će biti maksimum hektara, koje može zadržati vlasnik zemlje, ukoliko ispunjava osnovni uslov da je obrađuje snagom svojom i svoje porodice, zavisu od više uslova, koji su različiti prema mjestu, ali

* Tekst donosimo u izvorniku.

¹¹ Moša Pijade, tada je bio podpredsjednik predsjedništva Narodne skupštine FNRJ i predsjednik njenog zakonodavnog odbora. Zakon o agrarnoj reformi izglasan je 23. kolovoza 1945. a M. Pijade je u javnosti obrazložio koncepciju njenog provođenja koja se oslanjala na dva osnovna načela: da zemlja pripada onome tko je obrađuje i da dodijeljeno zemljište prelazi u privatno vlasništvo osobe kojoj se dodjeljuje. Crkvama i samostanskim institucijama oduzima se zemlja iznad 10 ha, a tek iznimno kod vjerskih objekata osobite povijesne vrijednosti, iznad 30 ha obradive zemlje i 30 ha šuma.

on zakonom može biti određen za svaki kraj prema mjesnim uslovima. Veliki zemljišni posjedi moraju dakle, biti ukinuti... Jasno je, da u rukama države moraju ostati određeni kompleksi zemlje, ali samo onoliko koliko je potrebno za ugledna dobra, za proizvodnju selekcioniranog sjemenja, za ergele i ugledne stočne farme, za poljoprivredne škole i institute, za mašinske stanice, rasadnike i t.d.«

Prema novinskom pisanju ne predviđa se, da će u Federalnoj Hrvatskoj zemljišni fond zajedno sa napuštenim zemljištem imati najmanje oko 400.000 hektara, pa će se takvim radom znatno ispraviti nepravde u posjedovnim odnosima.²²

Rimokatolička je Crkva u staroj Jugoslaviji bila osjetljivo pogođena provedbom agrarne reforme. Dužnost mi je, da na vrijeme upozorim nadležne državne vlasti na pogibelj koja bi Crkvi mogla neminovno zaprijetiti provedbom radikalne agrarne reforme.

3/. U momentu, kad državna vlast

provedbom nove agrarne reforme kani pravednije urediti imovinske odnose seljačkih zemljoradnika, držim da imade ona podjedno dužnost da pri tom poslu također zaštiti interese duhovnih radnika, a to su svećenici i službenici rimokatoličke Crkve, koji ne dolaze u obzir kod podjeljivanja zemljišta iz zemljišnog fonda, a koji se sada kani stvoriti. Stoga katolička Crkva opravdano traži i očekuje, da se kod provedbe nove agrarne reforme ne će dirati u nepokretnu crkvenu imovinu, koju ona još sada nakon provedbe prve agrarne reforme drži u svojim rukama. Ta je imovina zakonski određena za uzdržavanje Crkve, njezinih brojnih institucija, te za izdržavanje njezinih službenika: biskupa, kanonika, dušobrižnog svjetovnog i redovnog svećenstva, te ostalih muških i ženskih redovničkih ustanova.

Ovaj se zahtjev temelji na ustanovi crkvenog zakonika, koji u kanonu 1945. § 1. određuje: »Rimokatolička Crkva imade prirodno pravo slobodno i neovisno od građanske vlasti sticati, zadr-

žati i upravljati vremenitim dobrima, koja su joj potrebna za postignuće vlastitih ciljeva.«

S time u vezi čast mi je upozoriti, da konačno rješenje pitanja agrarne reforme na crkvenim posjedima spada jedino na Svetu Stolicu. Za pravilno uređenje odnosa naše Države prema Svetoj Stolicu od važnosti je, da se u tom pitanju postupa sporazumno s predstavnicima Crkve i prije no što se donesu zakonske odredbe o agrarnoj reformi. Iskustvo je naime pokazalo da su u staroj Jugoslaviji morale biti podvrgnute reviziji one odredbe agrarne reforme koje su jednostrano rješavale podjelu crkvenih posjeda kad je sklapan konkordat sa Svetom Stolicom, kako to pokazuje »Annexe« Konkordata u pogledu Menze ljubljanske biskupije. Na ovom mjestu pripominjem da se jugoslavenska vlada u čl. 22. spomenutog Konkordata obvezala na naknadu šteta proizašlih iz agrarne reforme, kao što i na to da ne će u buduće podvrgnuti crkvene posjede agrarnoj reformi bez prethodnog sporazuma s nadležnom crkvenom vlašću.

Nadalje valja imati pred očima svrhu crkvenih posjeda, koji danas postoje samo kao reliquia reliquiarum nekadašnjih veleposjeda. U biti naime nekadašnji veleposjedi već su prvom agrarnom reformom tako razdijeljeni da je ovo što je preostalo još samo ostatak ostataka. Ti su posjedi ostavljeni Crkvi za uzdržavanje njezinih službenika, njezinih brojnih kulturno-vjerskih institucija, kao što su sjemeništa, bogoslovija, sirotišta, bolnice, pa za uzdržavanje crkvenih zgrada, koja dužnost potječe iz patronata. Ne smije se zaboraviti, da se na pr. u sjemeništim školuje preko 80% siromašne seljačke djece, koja inače ne bi došla do školovanja i visoke izobrazbe. Napose su zemljišni posjedi sjemeništa toliko oslabili prvom agrar-

²² Brojčani podaci o količini i vrsti oduzetog crkvenog zemljišta u Hrvatskoj mogu se naći u radu V. Stipetić, Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945 – 1948. knjiga 300 JAZU, Zagreb 1954. Usp. također i M. Matićka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945 – 1948. godine, Disertacija, Zagreb 1987.

nom reformom da su oni danas nedostatni za uzdržavanje sjemeništa. Ako bi se na crkvenim imanjima provela ona ko radikalna reforma, da se njoj ostavi samo onaj crkveni posjed koji pojedini crkveni službenik može sam sa svojom obitelji obraditi, jasno je da bi to značilo praktično onemogućiti školovanje i odgoj svećeničkog podmlatka i time dosljedno Crkvi stvarno onemogućiti zadržano vrijeme za svaki rad. Jasno je, da to ne bi bilo u skladu s deklaracijom Savezne Vlade o slobodi vjeroispovijesti i poštivanju prava privatnog vlasništva.

A da se baš u tom pitanju postupalo s mnogo razboritog obzira u drugim zemljama, pokazuje i primjer Mađarske, Rumunjske i Poljske, gdje su sami Rusi ostavili veće komplekse zemljišta biskupijama, kaptolima i sjemeništima.

4/. Osim toga kod imovine Kaptola, sjemeništa, kolegija crkvenih treba s razloga pravednosti i činjeničkog stanja uvažiti da se ne smije miješati imovina nadbiskupska, kaptolska, prioratska, prebendarska i župnička, jer su nadbiskup, Kaptol, prebendari i župnici sasvim drugi pravni subjekti. Svaki od njih posjeduje svoju nadarbinu t.j. crkvenu službu, s kojom je trajno spojena stanovita imovina u svrhu da njezin prihod uzdržava posjednika te službe, a sama služba nadbiskupa te članova Kaptola i prebendarskog zbora skroz je različita, te zato svaka pojedina nadarbina sačinjava pravni subjekt za sebe.

Što se pak tiče imovine Kaptola to treba razlikovati zajedničku kaptolsku imovinu od predijalne imovine pojedinih kanonika, jer su i to različiti pravni subjekti. Stoga se ne bi smjelo postupiti s imovinom Kaptola kao sa jednim pravnim subjektom, nego kao sa skupi-

nom više pravnih subjekata. To je stajnište konačno nakon dugih rasprava usvojila i stara Jugoslavija.

5/. Konačno želim upozoriti na to da bi radikalna provedba agrarne reforme na ono malo i to razmjerno slabih crkvenih veleposjeda moglo donijeti slabu zadovoljavajući rezultat u pogledu agrarnog pitanja naše zemlje, ako se ne bi istodobno provela opsežna kolonizacija na napuštenim zemljištima, kojih danas, nakon ovoga ratnog pustošenja, toliko imade kao nikada prije. Primjećujem da su i sami razboriti seljaci bili pred nekoliko godina protiv prodaje crkvenih posjeda na župama, te su isticali da bi tom prodajom samo malo njih imalo koristi, a za sve ostale župljane da bi nastali novi tereti.

Konačno, ako bi se prije definitivnog uređenja sa Svetom Stolicom provela onako radikalna reforma crkvenih posjeda, kako je iznesena po g. Predsjed-

niku Zakonodavnog odbora AVNOJA³³, nakon toga bi se, eventualno, pristupilo provedbi rastave Crkve od Države, zar ne bi to značilo otvoreni neprijateljski gest prema milijunima katoličkih vjernika od naše Države? To bi značilo Crkvu lišiti sredstava njezinih izdržavanja, osiromašiti je i onda prebaciti na teret vjernika. Očito je da bi to bilo istovjetno s otvorenim progonom Crkve, koji bi istovremeno i te kako teško oštetio i državnu zajednicu, te prodrmao njezinim temeljima. Upravo za to se pouzdano nadam, da će misli iznesene u ovoj predstavci naići na uvažanje i pitanje agrarne reforme preostalih ostataka crkvenih posjeda biti rješavano u sporazumu i prema potrebama Crkve i Države.

U Zagrebu, dne 10. srpnja 1945.

Dr Alojzije Stepinac

nadbiskup

Predsjednik Biskup. Konferenc.

Nada Kisić – Kolanović, »Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću godine 1945.«, *Croatia Christiana*, XVI., 29, Zagreb, 1992., str. 139. – 143. ✍

³³ AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, osnovano u Bihaću 1942. godine kao općejugoslavensko predstavničko tijelo pod rukovodstvom komunista.

Kauza za proglašenje nekoga svetim (I.)

PIŠE: FRA ANTONIO PETRIC

Jahve reče Mojsiju: »Govori svoj zajednici Izraelaca i reci im: "Sveti budite! Jer sam svet ja, Jahve, Bog vaš!"« (Lev 19, 1-2) Ove riječi upućene Mojsiju nisu izgubile na svojoj važnosti sve do danas, dapače s Kristom su postale i te kako obvezne za sve nas jer je Krist došao ispuniti riječi Zakona, a ne dokinuti (usp. Mt 5,17). Stoga su svi kršćenici dužni živjeti svetim načinom života, ništa manjim od onoga kako ga je živio Isus Krist, živa Riječ Božja. Naravno, to nam ne bi trebalo biti obveza, nego radostan način življenja, stoga svaki kršćanin treba primiti Krista kako bi postao dijete Božje (usp. Iv 1,13) da bismo mogli kao i Pavao uskliknuti: »Živim, ali ne više ja, nego

živi u meni Krist« (Gal 2,20). Između ovih krštenika Bog je izabrao neke da nam budu uzori i poticaji na tom putu Kristova nasljedovanja. Njih nazivamo svetcima i blaženicima, a Crkva kao budna čuvarica Božjega nauka pokušava između mnogih svetih koji su živjeli na ovoj zemlji pronaći one koje je Bog dao nama za uzore. Jer jedan od uvjeta da nekoga Crkva proglasi svetim je i taj da se očituje Božji glas, Božji znak, u obliku čuda po zagovoru kandidata za svetost. Mi ćemo ovdje pokušati objasniti koji su to kriteriji po kojima netko postaje blaženikom, zatim i svetcem unutar Katoličke Crkve. Taj oblik svetosti naziva se kanonizirana svetost jer je dovedena na čast oltara, točnije na

javno čašćenje i zagovor u pomoći za postizanje univerzalne ili opće svetosti na koju smo svi pozvani.

»Kanonizacija je čin kojim Vrhovni Svećenik konačno i svečano izjavljuje da je katolički kršćanin trenutno u vječnoj slavi, da nas posređuje kod Gospodina i da ga cijela Crkva mora javno štovati. To jest, predlaže takve svetce za nasljedovanje (življenje vjere), štovanje (kult) i, iznad svega, zazivanje (molitvu) Božjeg naroda činom javnog crkvenog štovanja.«¹ Ovako u svojoj skripti za studente Robert J. Sarno opisuje čin kanonizacije.

Da bi došlo do čina kanonizacije, treba proći dug i zahtjevan put, u kojem ne ovisi sve samo o ljudskoj, nego i o

¹ Robert J. SARNO, *Le cause dei santi; Appunti*, Rim, s. a., str. 10.

Božjoj volji, koji donosi konačan sud o tome je li neka osoba prikladna za nasljedovanje i čašćenje unatoč pozitivnim mišljenjima koja je donio ljud-

ski činbenik u istražnim postupcima. Istražni postupci kojima se istražuje svetost neke osobe nazivaju se skupnim imenom *kauza* (lat. *Causa*). Kauza se

sastoji od triju glavnih faza: od preliminarne radnje kauze, od biskupijskih ili dijecezanskih postupaka kauze i na kraju od rimskih postupaka kauze.²

Glas o svetosti

Kako bi se mogla započeti kauza, potrebne su određene spontane radnje i reakcije među vjernim pukom Božjim. Prvo vjernici moraju spoznati da je neka osoba umrla na glasu svetosti te da je njezina svetost bila prepoznata još za života.

Postoji više vrsta glasova svetosti, a to su: *glas svetosti o krjeposnu načinu života*, zatim *glas mučeništva* i *glas o darovanu životu* te *glas znakova*. Ovaj glas o svetosti (ili mučeništvu) neke

osobe mora biti spontan, ne umjetno stvoren, trajan i raširen, kao i prisutan među vjernicima.

Glas o svetosti »predstavlja poseban izraz *sensus fidei* neophodan kao poticaj za učiteljstvo Crkve. *Sensus fidelium*, sa svoje strane, ne predstavlja konačan autoritet, jer zahtjeva službu istine i apostolsko jamstvo učiteljstva. Iz tog razloga, proces beatifikacije može se shvatiti kao slušanje triju glasova: *vox populi*, tj. glas o svetosti, *vox Eccle-*

siae, tj. službu istine koju provodi učiteljstvo Crkve i *vox Dei*, božanski glas koji potvrđuje pouzdanost ljudskog *iter* pečatom čuda.«³

Glas znakova, točnije glas o određenim čudima i milostima koje su se dogodile po zagovoru dotične osobe treba isto tako ispitati kako bi se uvjerilo da su molitve stvarno uslišane po nečijem zagovoru. O glasu svetosti ovisi koja će se vrsta kauze voditi, jer imamo nekoliko putova kojima se može postići svetost.

Put mučeništva

Najstariji oblik postizanja svetosti bio je put mučeništva. *Mučenik*⁴ je onaj koji je dao svoj život za Krista i sve što je izravno i neizravno vezano uz njega. Mučenik je u stvari svjedok jer on svojim životom uvijek svjedoči za Krista. Prvotno značenje riječi jest *svjedok*, ali je zbog načina na koji je netko dao život za Krista, na žalost, ovaj izraz više povezan s načinom ubojstva nego s razlogom zbog kojeg je netko ubijen. Nisu svi koji su ubijeni na strašne načine mučenici jer najvažnija odrednica jednog mučeništva jest svjedočanstvo za Krista i uvijek je izraz ljubavi. Da bi se za nekoga vodio proces proglašenja mučnikom, potrebno je zadovoljiti sljedeće uvjete: materijalno mučeništvo i formalno mučeništvo.

Materijalno mučeništvo je fizički uzrok zbog kojeg je jedna osoba umrla. Smrt uvijek mora biti nasilna, bila to trenutačna smrt bila nakon nekog vremena smrt uzrokovana zadobivenim ranama i pretrpljenim patnjama i zlostavljanjima. Pod materijalno mučeništva spadaju i smrti uzrokovane dugogodišnjim boravkom u tamnici i dugogodišnjim boravkom u progonstvu.⁵

Formalno mučeništvo dijeli se na *formalno mučeništvo ex parte victimae* i *formalno mučeništvo ex parte persecutoris*. Prvi oblik formalnoga mučeništva gleda mučeništvo iz kuta žrtve, iz kuta onoga koji je proživio mučeništvo i uvijek je vezan uz drugi oblik formalnoga mučeništva. Mučeništvo mora biti prihvaćeno dragovoljno i to

iz vjere i iz ljubavi. Ne smije nikada biti izazvano⁶ i uvijek mora biti pretrpljeno. Ono je svjedočanstvo vjere i uvijek je dar od Boga da se očituje vjera u zajednici i pred mrziteljima vjere. U novije vrijeme, točnije u prošlom stoljeću, progonitelji Katoličke Crkve na sve su načine pokušavali izbjeći mučeništvo kod uhićenih katolika pa su ih često ubijali pod optužbama da su kriminalci, kršitelji zakona, pomagači okupatorima i slično.⁷ Mučeništvo *ex parte victimae* mora biti: *aktualno* (»izravno prisutno u trenutku smrti. Na primjer, molitveni stav dok se čeka smrt, oprost progonitelju, zazivanje Boga u trenutku ubojstva«) i *krjeposno* (»prihvaćanje dano unaprijed, nikada povučeno i koje krjeposno opstaje na neki način. Na

² Svaki faza sastoji se od više postupaka pa zato pišemo postupci, a ne postupak.

³ Waldery HILGEMAN – Emanuele SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, Rim, 2021., str. 41.

⁴ Prema Hilgemanu i Spedicatu mučenik »je zapravo onaj koji daje konačno svjedočanstvo vjere i ljubavi prema Bogu pred ljudima, a posebno pred njegovim progoniteljima, suobličujući se smrti i mucu Kristovoj kroz stvarno suobličenje. Mučenik je, dakle, najviši izraz snage i ljubavi.« W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 20.

⁵ Zdzisław Jozef KIJAS, »Il martirio«, Vincenzo CRISCUOLO – Carmelo PELLEGRINO – Robert J. SARNO (ur.), *Le cause dei santi: Sussidio per lo Studium*, Rim, 2018., str. 81.

⁶ Katolička Crkva u više je navrata zabranjivala da se vode kauze za mučeništvo kod onih ljudi koji su namjerno išli u smrt te su izazivali svoje ubojice da ih ubiju. Izazivanje mučeništva nikada ne smije biti izravno nego neizravno, dakle ubojica se ne smije izravno provocirati, nego mora biti isprovociran zbog načina života, a to je uvijek očitovanje vjere i ljubavi.

⁷ Z. J. KIJAS, »Il martirio«, str. 82. – 84.

primjer, časna sestra misionarka koja, svjesna opasnosti s kojom se suočava i kojoj su više puta upućene prijetnje, odluči ostati u toj misiji i bude ubijena iz mržnje prema vrlinama ljubavi i pravednosti«).⁸

Formalno mučeništvo ex parte persecutoris promatra mučeništvo iz kuta gledanja progonitelja. Dakle, motiv kojim se mora voditi ubojica uvijek je *in odium fidei*, tj. iz mržnje prema vjeri. Razlog za progon i ubojstvo nikada

nema za predmet vjeru, kao skup istina koje treba vjerovati, nego prakticiranje vrline koje sama vjera zahtijeva.⁹ Mržnja progonitelja može biti *izravna* (»progon je izravan i neposredan s ciljem iznuđivanja od vjernika nijekanje katoličke vjere«) i *neizravna* (»progon se provodi protiv onih koji obavljaju djelo koje je nužno prema božanskom zakonu ili protiv onih koji obavljaju dobro djelo koje teži ili širenju ili obrani ili objašnjavanju vjere ili neke druge

vrline«).¹⁰

Ova vrsta kauze može se voditi za više osoba istodobno i oni se nazivaju *skupinom mučenika* i kriteriji za njihovo proglašenje su: *uzročni* (uzrok smrti mora biti isti za sve ubijene), *personalni* (ubojica mora biti isti), *geografski* (ubojstvo se mora dogoditi na istome mjestu, a to se ne odnosi samo na jednu geografsku točku nego npr. jednu državu) i *vremenski* (ubojstva se moraju dogoditi u kratkom vremenskom razdoblju).¹¹

Put junačkih krjeposti

S priznavanjem kršćanstva kao jedne od službenih religija u Rimskome Carstvu početkom 4. stoljeća mučeništvo je gotovo zamrlo. Moralo se tražiti drugi put postizanja svetosti. Neke su osobe uspjele preživjeti mučeništvo, tj. ubojstvo, ali su ostali ustrajni u svojoj vjeri i njezinu svjedočanstvu i kao takvi nosili su naziv *Ispovjedaoci* (lat. Confessor). No i takvih je bilo sve manje pa se naglasak stavio na posvećenja

svoga života Kristu te u tome razdoblju nastaju monaški redovi. Svetost pomalo prelazi u klerikalne i redovničke okvire jer se oni potpuno posvećuju Kristu nasljedujući njegov način života. Takav način života nazivao se i junaštvom jer je osoba čvrsto i odlučno nastojala nasljedovati Krista živeći krjeposnim načinom života. Krjeposti koje treba živjeti su *teologalne* (vjera, nada i ljubav prema Bogu i bližnjemu),

kardinalne (razboritost, pravednost prema Bogu i bližnjemu, hrabrost i umjerenost) te *tri evanđeoska savjeta* (poslušnost, siromaštvo i čistoća) i *poniznost*.¹² U kauzi se gleda kako je osoba živjela ove krjeposti. Ako jedna nedostaje, ne može biti proglašena svetom. Nitko nije rođen svetac, ali je pozvan koristiti se darovanim krjepostima kako bi postao što sličniji Kristu, tj. svet.

Put darovana života

Godine 2017., potaknut riječima iz Ivanova evanđelja – »Veće ljubavi nitko nema od ove: da tko život svoj položi za svoje prijatelje« (Iv, 15,13) – papa Franjo izdao je *Motu proprio* »*Maiorem hac dilectionem*« čime je uveo treći put u istraživanju svetosti, a to je *put dara* ili *darovana života*. Ovaj put različit je od dva već spomenuta puta, ali sadrži elemente i jednoga i drugoga puta. Time je papa olakšao neke kauze kojima je bilo teško odrediti vrstu. Možda najpoznatiji primjer jest kauza sv. Maksimilijana

Kolbea. Kolbe je proglašen blaženikom na temelju krjeposna načina života da bi u postupku kanonizacije reagirao sveti papa Ivan Pavao II. i proglasio ga svetcem zbog mučeničke smrti, a ne zbog krjeposna načina života. Ustvari njegova kauza ima sve elemente trećega puta, a oni su:

- a) Slobodno i dobrovoljno prinošenje života i junačko prihvaćanje *propter caritatem* sigurne i kratkotrajne smrti.
- b) Povezanost između darovanog života i prerane smrti.

- c) Prakticiranje, barem u uobičajenoj mjeri, kršćanske krjeposti prije prinošenja života i sve do smrti.
- d) Postojanje glasa o svetosti i znakovima, barem nakon smrti.
- e) Potreba za čudom za beatifikaciju, koje se dogodilo nakon smrti Sluge Božjega i po njegovu zagovoru.¹³

Dakle, za beatifikaciju i kanonizaciju sluge Božjega koji je darovao život za drugoga potrebni su prerana smrt, krjepostan način života, glas o svetosti i čuda po njegovu zagovoru.

⁸ W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 25.

⁹ Z. J. KIJAS, »Il martirio«, str. 85.

¹⁰ W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 27.

¹¹ *Ibidem*, str. 29.

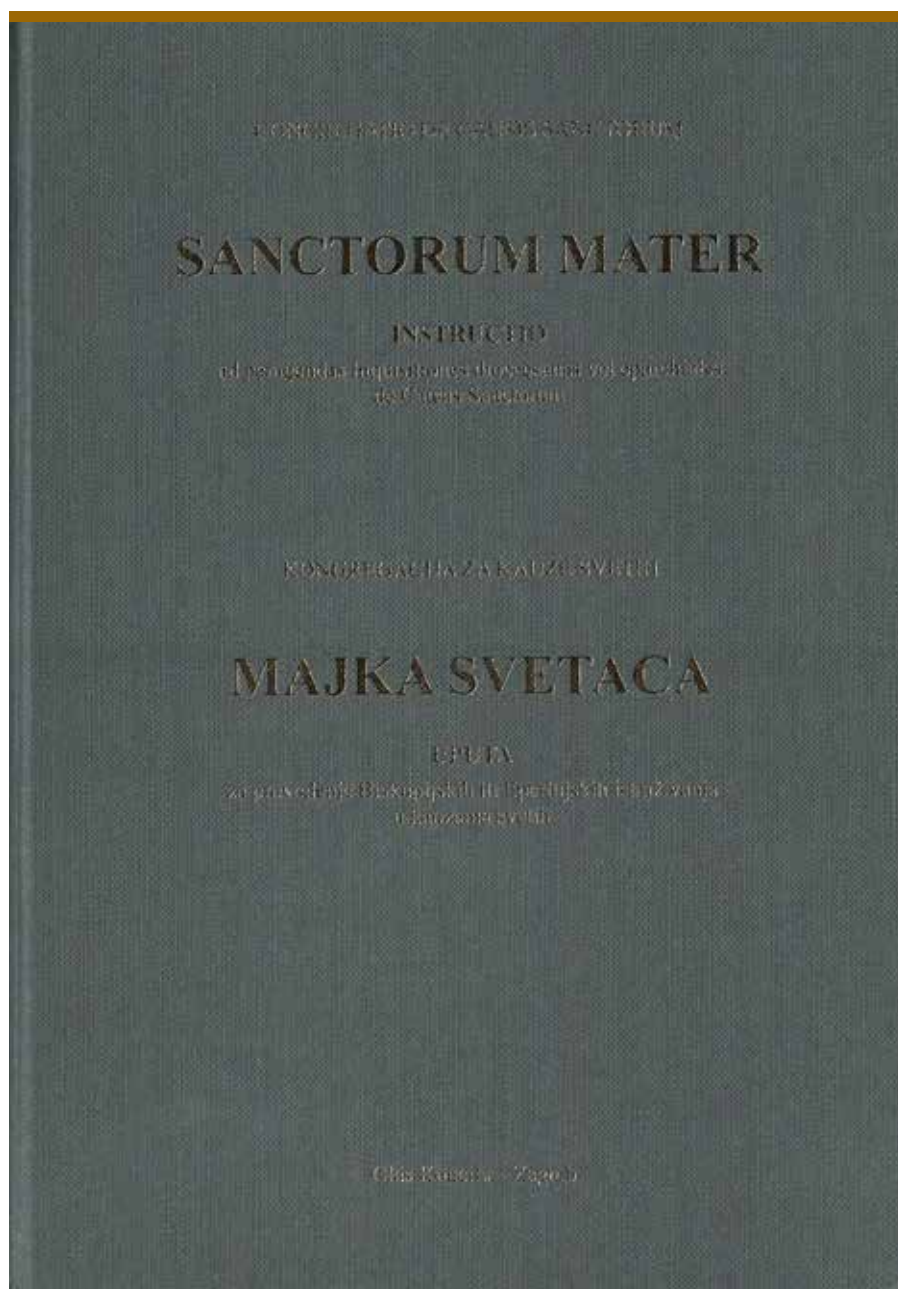
¹² *Ibidem*, str. 32.

¹³ CONGREGAZIONE DELLE CAUSE DEI SANTI, *L'offerta della vita nelle cause dei santi; Motu proprio »Maiorem hac dilectionem« di papa Francesco; Testo e Commenti*, Rim, 2017., str. 6-7.

Nositelji kauze i preliminarne radnje

Svaka kauza započinje spontano i da bi se ona završila do kraja potrebna su tri uvjeta, bolje reći tri glasa ili očitovanja koja su dala pozitivno mišljenje o jednoj osobi ili više njih čije kauze započinju. To su *vox Dei*, *vox populi* i *vox gerarchiae*. Sva se tri glasa prožimaju kroz cijelo vrijeme kauze, a ako nedostaje barem jedan od njih (a to je gotovo uvijek *vox Dei*) kauza ne može ići dalje. *Vox Dei* je Božje očitovanje o životu jedne osobe nakon njezine smrti. Prvo se Bog očitovao u životu te osobe da bi se posebno očitovao kroz određene milosti i čuda koja su vezana uz tu osobu. *Vox Dei* za sobom vuče drugi glas, a to je *vox populi*, dakle očitovanje toga Božjega djelovanja po zagovoru dotične osobe u životu drugih vjernika. Oni prepoznaju da po zagovoru ove osobe mogu zadobiti određene milosti i šire glas ili o njezinoj svetosti u obliku mučeništva, krjeposna načina života ili darovana života ili o milostima i čudima koja su zadobili zagovorom toj osobi. Kako je rečeno, širenje tih glasova mora biti spontano, ne umjetno stvarano i treba imati trajan kontinuitet, ne biti neki hir, nego mora biti živo prisutno u životu zajednice. Treći glas koji se javlja je *vox gerarchiae*, a to je da hijerarhija Crkve ili bolje reći njezino učiteljstvo prepoznaje milosti po zagovoru dotičnoga kandidata te započinje kauzu kako bi prepoznala je li *vox populi* istinit, spontan i ima li svoje utemeljenje u *vox Dei*.¹⁴

Svaku kauzu započinje *actor causae* ili na hrvatskom jeziku *pokretač kauze*. Pokretač kauze je svaka osoba, pravna ili fizička, koja promiče kauzu i koja se brine za moralni i ekonomski razvoj kauze. Pokretač može biti biskup, redovnička zajednica, župa, vjerske udruge bilo molitvenog, karitativnog ili nekog drugog karaktera, ali isto tako i svaka

fizička osoba koja je krštena i koja može pred biskupom dokazati da može snositi sve troškove jedne kauze. Za svaku je kauzu poželjno da je njezin pokretač pravna osoba, jer fizička osoba može tijekom kauze umrijeti i njezini nasljednici ne mogu ili ne žele nastaviti dalje kauzu. Naravno, i pravna i fizička osoba moraju dobiti potvrdu biskupa pred kojim se pokreće kauza da su sposobne

pokrenuti i uzdržavati kauzu.¹⁵

Kandidat za svetost za kojega se vodi postupak naziva se *sluga Božji*. To može biti svaki kršteni katolik koji je umro na glasu svetosti ili glasu mučeništva.

Najvažnija osoba tijekom cijele kauze je *postulator kauze*. Njegova je uloga u kauzi dvostruka. Prvo, on je predstavnik pokretača kauze pred crkvenim vlastima, ali je isto tako i predstavnik

¹⁴ W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 41.

¹⁵ *Ibidem*, str. 45. – 55.

BISKUPIJSKI DIO KAUZE ZA POBIJENE HERCEGOVAČKE FRANJEVCE ODVIJAT ĆE SE U MOSTARU

Ilustracija: brotnjo.info

mons. PETAR PALIĆ

Mostarsko-duvanjski biskup

Apostolski administrator Trebinjsko-mrkanske biskupije

Crkve u kauzi, što mu je druga uloga, jer mu je zadatak prikupiti i predstaviti dokazni materijal onako kako propisuju crkvene norme i mora rješavati sve poteškoće koje se pojave tijekom kauze. Postulator ima obvezu čuvati interese Katoličke Crkve tijekom cijelog postupka i njegov je najvažniji zadatak tražiti istinu ma kakva bila. Zato je važno da postulator prođe obuku, tj. *Studium* pri Dikasteriju za kauze svetaca, kako bi stekao osnove u vođenju postupka, prikupljanju materijala te ispitivanju svjedoka. Treba razlikovati *općeg postulatora* te postulatora *ad casum*. Opći ili generalni postulator obično je postulator crkvenoga reda ili redovničke kongregacije ili laičkoga društva pri Katoličkoj Crkvi. On rješava samo slučajeve pri rimskoj fazi jedne kauze dok za dijecezansku fazu imenuje vicepostulatora koji obavlja sve postupke u njegovo ime. Postulatora

ad casum obično imenuje biskupija i ta osoba prati jednu kauzu od početka do njezina završetka u Rimu. Važno je napomenuti da postulator mora imati prebivalište u biskupiji gdje se odvija dijecezanska faza kauze te u Rimu tijekom rimske faze kako bi bio dostupan sudskom vijeću u biskupiji odnosno Dikasteriju u Rimu da bi podrobnije pojasnio neke stvari ili pokušao ukloniti neku smetnju tijekom kauze.

Zadatak postulatora je prikupiti dokazni materijal i svjedoke o glasu svetosti ili glasu mučeništva sluga Božjega. On mora obići sve arhive u kojima bi se mogli pronaći dragocjeni podatci za kauzu (i ostavštine sluga Božjega) i isto tako mora ispitati svjedoke koji su svjedoci nečijeg krjeposnog načina života ili mučeništva. Svjedoke ispituje o kardinalnim i teologalnim krjepostima sluga Božjega ako se želi dokazati njegov krjepostan način života i o po-

stojanju formalnog i materijalnog mučeništva ako je riječ o dokazivanju mučeništva. Ako dokazuje čudo, a obično se odnosi na ozdravljenje, onda mora biti u dosluhu s liječnicima, mora ih ispitati te zatražiti dokumentaciju o liječenju pacijenta koji je na neobjašnjiv način ozdravio. Postulator mora paziti da zagovor slugi Božjem ne smije biti javan, u obliku procesija, molitve časoslova njemu u čast te slavljenja svetih misa po njegovu zagovoru. Isto tako mora paziti da se na grobu sluga Božjega ne izgradi oltar ili kapelica koji bi poticali na javno štovanje unatoč tomu što pokojnik još nije proglašen blaženim, tj. svetim. Poželjno je da potiče zagovor sluga Božjega, ali u granicama privatnih pobožnosti.¹⁶

U svakoj kauzi biskup ima vrlo važnu ulogu jer je on glavni istražitelj o svetosti osoba čiji će se postupak voditi. Mjerodavan je onaj biskup na čijem je

¹⁶ CONGREGAZIONE DELLE CAUSE DEI SANTI, *Regolamento dei Postulatori*, Libreria editrice Vaticana, Rim, 2022., str. 15. – 25.; José Luis GUTIÉRREZ, *Nuovi studi sulle cause di canonizzazione*, Giuffrè Francis Lefebvre, Milan, 2022., str. 161. – 194.; W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 56. – 64.

području umro sluga Božji, s tim da on može tražiti od drugih biskupija da preuzmu slučaj iz određenih razloga kao, primjerice, da je sluga Božji većinu života proveo na području druge biskupije ili da su u drugoj biskupiji važniji dokazi, da tamo postoji veća pobožnost i sl. Isto tako ako je riječ o više mučenika i za njih se vodi jedna kauza, biskup može zatražiti od drugih biskupija da prebace ovlasti na njega u započinjanju kauze. Sve promjene biskup je dužan, uz obrazloženje, javiti Dikasteriju za kauze svetaca, a spomenute promjene Dikasterij u većini slučajeva odobri.¹⁷

Ako se pojavi opasnost da će pojedini svjedoci umrijeti i prije nego započne kauza, onda je važno da svaki od njih potpiše izjavu *ad futuram rei memoriam*. To je potpisano svjedočanstvo dano ili postulatoru ili predstavniku iz biskupijske kurije koje postaje dokazni materijal u slučaju da svjedok ne dočeka službeno otvaranje biskupijske faze kauze. No, ako se dogodi da je svjedok živ i može svjedočiti, onda prednost ima njegovo svjedočanstvo u odnosu na potpisanu izjavu, pogotovo u slučaju ako se ne podudaraju.¹⁸

Nakon što je prikupio arhivsku građu, spise koje je napisao sluga Božji i ispitao sve svjedoke, postulator piše *molbu*, tj. *supplex libellus* u izvornom jeziku. Dakle, sam naslov dokumenta govori da je riječ o molbi kojom postulator u ime pokretača kauze moli biskupa da započne biskupijsku fazu kauze. Molba se upućuje biskupu najranije pet godina nakon smrti sluga Božjega, a najkasnije 30 godina nakon smrti, nakon čega treba navesti razloge zbog čega kauza nije

pokrenuta u zadanu vremenu.

Molba se sastoji od sljedećih elemenata: mora ju sastaviti postulator u ime pokretača kauze, mora ju uputiti biskupu biskupije u kojoj se želi pokrenuti kauza, mora sadržavati molbu za pokretanje kauze i to na temelju vršenja junačkih krjeposti, ili mučeništva, ili darovana života, navesti činjenice i dokaze koji potvrđuju ono što se tvrdi te kakav bi to imao pozitivan učinak za Crkvu. Uz to, uz molbu se prilaže i biografija sluga Božjega koja ima povijesnu vrijednost te svi spisi koje je napisao i izdao sluga Božji. U slučaju da ih nema, prilaže se pisan dokaz o njihovu nepostojanju, popis svjedoka koji mogu posvjedočiti svetost ili mučeništvo sluga Božjega, izjave *ad futuram rei memoriam* ako ih ima, zatim svi drugi dokumenti vezani uz postulatora, kao njegovo imenovanje, službeni dopisi koje je slao i slično.¹⁹

Biskup, nakon što je primio molbu za pokretanje kauze, moli ostale članove biskupske konferencije, čiji je član, da daju svoje mišljenje o pokretanju kauze. Odgovor ostalih biskupa ne bi trebao biti samo formalan nego i obrazložen, pa ih biskup koji želi pokrenuti kauzu mora upoznati sa životom i djelom sluga Božjega. Ako oni daju pozitivno mišljenje, ide se dalje u postupak i biskup upoznaje vjernike svoje biskupije o pokretanju kauze te želi da se vjernici očituju ako među njima postoji glas o svetosti kandidata ili glas o čudima. Vjernici su dužni iznijeti i negativne događaje iz života sluga Božjega, ako ih poznaju, a postulator ih mora, ako je to moguće, ukloniti kako bi se moglo ići dalje s kauzom.²⁰

Sljedeći korak koji biskup mora napraviti jest obavijestiti Svetu Stolicu, točnije Dikasterij za kauze svetaca, da želi započeti kauzu te traži od Dikasterija *Nihil obstat*. Dikasterij, nakon što je primio obavijest od biskupa, šalje dopise Dikasteriju za nauk vjere i po potrebi Dikasteriju za biskupe, Dikasteriju za kler, Dikasteriju za ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života da se očituju o tome ima li u njihovim arhivima kakva zaprjeka koja bi priječila početak kauze. Ako nema zaprjeka, Dikasterij šalje *Nihil obstat*, a ako postoji zaprjeka, onda o tome obavještava biskupa, a on postulatora. Postulator mora, ako je moguće, otклонiti zaprjeku, a do tada biskup može odgoditi početak kauze.²¹

Posljednja točka koju mora obaviti biskup je i formalno prihvatiti *Molbu za pokretanje kauze*. Molbu prihvaća dekretom u kojem se nalazi pozitivno mišljenje biskupske konferencije, *Nihil obstat* Svete Stolice i naznaka o postojanju glasa svetosti čime on zaključuje preliminarnu fazu i započinje kauzu.²²

Istodobno pokretač kauze mora imati otvoren bankovni račun ili fond gdje bi se prikupljale donacije za kauzu jer kauza zahtijeva ogromne količine novca. Pokretač imenuje osobu koja će upravljati fondom, a tim fondom raspolaže samo kauza. Dvaput godišnje fond mora imati reviziju te o tome obavještava pokretača kauze, a on mora tu obavijest proslijediti crkvenim vlastima, tj. biskupu ako je njegova biskupija pokretač kauze te vrhovnom poglavaru ako je pokretač kauze redovnička zajednica.²³ Nakon što su svi koraci dolično odrađeni, biskupijski dio kauze može početi. ✍

¹⁷ KONGREGACIJA ZA KAUZE SVETACA, *Majka Svetaca; Uputa za provođenje biskupijskih i eparhijskih istraživanja u kauzama svetih*, Glas Koncila, Zagreb, 2013., str. 31. – 32.

¹⁸ W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 72. – 73.

¹⁹ *Ibidem*, str. 75. – 83.

²⁰ J. L. GUTIÉRREZ, *Nuovi studi sulle cause di canonizzazione*, str. 142. – 144.

²¹ *Ibidem*, str. 145. – 147.

²² W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 97. – 100.

²³ "Norme sull'amministrazione dei beni delle cause di beatificazione e canonizzazione", u: Vincenzo CRISCUOLO – Carmelo PELLEGRINO – Robert J. SARNO (ur.), *Le cause dei santi: Sussidio per lo Studium*, Rim, 2018., str. 596-600.

Naša izdanja

- ♦ Letak *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, HR; IT; DE; EN; PL (0,3 KM)
- ♦ Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Humac – Zagreb, 2010. (20 KM)
- ♦ Straničnik *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2011. (0,3 KM)
- ♦ dr. sc. fra Častimir Majić, *U nebo zagledani*, Vicepostulatura – Alfa, Široki Brijeg – Zagreb, 2011. (25 KM)
- ♦ fra Jerko Karačić, *Uspomene iz doba mučeništva*, Vicepostulatura – Nova Stvarnost, Široki Brijeg – Zagreb, 2012. (20 KM)
- ♦ Janko Bubalo, *Apokaliptični dani*, Vicepostulatura i dr., Široki Brijeg, 2014. (20 KM)
- ♦ fra Ratimir Kordić, *Fratar – narodni neprijatelj*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Široki Brijeg – Zagreb, 2014. (15 KM)
- ♦ fra Blago Karačić, *Ratne i poratne uspomene 1945. – 1952.*, Vicepostulatura – Matica hrvatska, Široki Brijeg – Vrgorac, 2014. (15 KM)
- ♦ fr. Janko Bubalo, O.F.M., *Apocalyptic days*, Vicepostulatura i dr., Široki Brijeg, 2017. (20 KM)
- ♦ fr. Jerko Karačić, O.F.M., *Recollections of martyrdom in a time of terror*, Vicepostulatura i dr., Široki Brijeg, 2022. (10 KM)
- ♦ Uspomena *Širokobriška ranjena crkva*, 2025. (30 KM)
- ♦ Uvezani brojevi *Stopama pobijenih 2023. – 2025.* (25 KM)

Preporučujemo

- ♦ don Anto Baković, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatie, Zagreb, 2007.
- ♦ fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2007.
- ♦ fra Ante Marić (uredio), *Leo Petrović, prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2008.
- ♦ Gojko Zovko, *Druga strana medalje*, Kigen, Zagreb, 2008.
- ♦ Fran Živičnjak, *U vječni spomen*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2008.
- ♦ Skupina autora, *Macelj – gora zločina*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2009.
- ♦ Zdravko Luburić, *Miris pogorjela svjetla*, Essegg, Osijek, 2009.
- ♦ *Kosti smiraj traže*, Povjerenstvo za grobišta, Široki Brijeg, 2012.
- ♦ Nada Prkačin, *In odium fidei – Iz mržnje prema vjeri*, Laudato, Zagreb, 2015.
- ♦ Damir Borovčak, *Macelj 1945.*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2015.
- ♦ Nada Prkačin, *Macelj – Titovo stratište*, Udruga Macelj 1945., Zagreb, 2017.
- ♦ Hercegovačka franjevačka provincija, *Zbornik radova u povodu 100. obljetnice Franjevačke klasične gimnazije*, Mostar, 2019.
- ♦ fra Frano Dušaj, *Mučenici, evo Gospe*, Katolički duhovni centar, Sukruć, 2020.
- ♦ dr. sc. Hrvoje Mandić, *Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću*, AGM, Zagreb, 2021.
- ♦ fra Milan Lončar, fra Slobodan Lončar, *Franjevac i mučenik. Tragovi prošlosti i plodovi milosti*, Franjevački muzej »U kući Oca mojega«, Posušje, 2022.
- ♦ dr. sc. Hrvoje Mandić, *The Herzegovinian Franciscan Province during and after the Second World War*, Despot infinitus, Zagreb, 2024.
- ♦ dr. fra Robert Jolić (priredio), *Krvlju opečaćeni za nebo*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2025.

Darovatelji

Autokuća Matijević, Široki Brijeg	100,00 KM	don Ile i don Tadija Ivoš, Bistrica	200,00 KM	Grad Široki Brijeg	2.000,00 KM
fra Stanko Banožić, Široki Brijeg	391,00 KM	Marija Jelić, Široki Brijeg	200,00 KM	Draga Škrobo, Široki Brijeg	200,00 KM
Nediljko i Ljubica Bevanda, Essen	391,00 KM	Nikola i Željka Koncul, Neum	100,00 KM	Ljubica Tadić, Vionica	196,00 KM
Boro Šušnjar, Posušje	500,00 KM	Ljekarne Čolak, Široki Brijeg	200,00 KM	T&D Company, Vašarovići	400,00 KM
Šimun Brkić, Rasno	300,00 KM	Modra stijena, Široki Brijeg	200,00 KM	Uni Ves Plast, Čitluk	200,00 KM
Coming, Široki Brijeg	1.000,00 KM	Ankica Lončar, Široki Brijeg	50,00 KM	Ana-Marija Vučkov, Rijeka	100,00 KM
Delta Security, Čitluk	200,00 KM	Markeli, Široki Brijeg	150,00 KM	ZZ Široki Brijeg, Zagreb	1.956,00 KM
Elektro centar, Čitluk	150,00 KM	MCI, Široki Brijeg	1.000,00 KM	fra Mate Čilić, Augsburg	200,00 KM
Etiko, Čitluk	50,00 KM	Mondocup, Čitluk	300,00 KM	HKM Luzern	200,00 KM
Janja Gebhart, Široki Brijeg	196,00 KM	Parts, Široki Brijeg	200,00 KM	Paolo Olivieri, Fucecchio	375,00 KM
GO i ŽO HDZ BiH, Široki Brijeg	500,00 KM	Šima Skoko, Široki Brijeg	100,00 KM	fra Veselko Kvesić, Kitchener	1.150,00 KM
GP Toming, Drinovci	500,00 KM	Soldo metali, Široki Brijeg	350,00 KM	Jelena Puljić Perić, New York	800,00 KM
fra Željko Grubišić, Široki Brijeg	420,00 KM	Obitelj Sopta, Široki Brijeg	150,00 KM	Elisabeta Puljić Cusack, Chicago	800,00 KM
Hrvatska građanska inicijativa, Tivat	195,00 KM	Suton, Široki Brijeg	500,00 KM		
Interagent, Mostar	500,00 KM	Dario Šaravanja Šuce, Široki Brijeg	200,00 KM		

Slanje dobrovoljnih priloga (Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Vicepostulatura, s naznakom za što):

a) poštanskom uputnicom (BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid)

b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovnica Ljubuški; IB: 4227318660009; žiro-račun (BiH): 3381602276649744; devizni račun (inozemstvo): IBAN: BA393381604876650839, SWIFT: UNCRBA22

Najljepša hvala svima koji molitvom, radom i dobrovoljnim priložima podupiru pripremu postupka mučeništva naše ubijene braće. Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu slavimo sv. misu za vas, a u zaglavlju portala pobijeni.info donosimo vaša imena ili naziv tvrtke i poveznicu s internetskim stranicama.

Neka vas blagoslovi dobri svemogući Bog!